

Sociálně-výchovné metody a postupy J. J. Ryby v kontextu současné sociální pedagogiky

Bc. Petr Škrla

Diplomová práce
2016

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií
Ústav pedagogických věd
akademický rok: 2015/2016

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Petr Škrla**
Osobní číslo: **H140355**
Studijní program: **N7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Sociální pedagogika**
Forma studia: **kombinovaná**

Téma práce: **Sociálně výchovné metody a postupy J. J. Ryby v kontextu současné sociální pedagogiky**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.
Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti života, myšlenek a díla Jakuba Jana Ryby.
Příprava metodiky výzkumného bloku.
Realizace kvalitativního výzkumu formou polostrukturovaného rozhovoru.
Zpracování a vyhodnocení získaných dat a následná interpretace.
Shrnutí, prezentace dat a doporučení pro praxi.

Rozsah diplomové práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

GAVORA, Peter. Úvod do pedagogického výzkumu. Bratislava, Universita Komenského Bratislava: 2008, ISBN 978-80-223-2391-8.

HROCH, Miroslav. Národy nejsou dílem náhody. Praha: SLON, 2011, ISBN 978-80-7419-010-0.

NĚMÉČEK, Jan. Jakub Jan Ryba. Praha: Orbis, 1949.

RYBA, Jakub Jan. Školní deníky Jakuba Jana Ryby. Praha: SPN, publikace číslo 64-2-02, 1956.

SPĚVÁČEK, Václav. Jakub Jan Ryba-vychovatel našeho lidu. Praha: SPN, 1984.

Vedoucí diplomové práce: **doc. PhDr. Mgr. Jaroslav Balvín, CSc.**
Ústav pedagogických věd

Datum zadání diplomové práce: **1. prosince 2015**

Termín odevzdání diplomové práce: **15. dubna 2016**

Ve Zlíně dne 1. prosince 2015

doc. Ing. Anežka Lengálová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA DIPLOMOVÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním diplomové práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby ¹⁾;
- beru na vědomí, že diplomová práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3 ²⁾;
- podle § 60 ³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60 ³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – diplomovou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování diplomové práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky diplomové práce využít ke komerčním účelům.

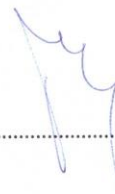
Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné;
- na diplomové práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně .....

14. dubna 2016

PETE SKRCLA

1) zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací:

(1) Vysoká škola nevydělečně zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) *Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnoženiny.*

(3) *Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.*

2) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:*

(3) *Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem přímého nebo nepřímého hospodářského nebo obchodního prospěchu k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené žákem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).*

3) *zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:*

(1) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.*

3). *Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat nahrazení chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.*

(2) *Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jinému licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.*

(3) *Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdělku jim dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlédá k větší výdělku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.*

ABSTRAKT

Tato vědecká práce se zaměřuje na specifické, novátorské (vzhledem k době) a originální pedagogicko-sociální postupy ve výchově a edukaci Jakuba Jana Ryby. Jedním z hlavních úkolů textu, je právě komparace s dnešními trendy moderní pedagogiky 21. století. Autor se snaží také o „evangelizaci“ osoby J. J. Ryby, která je z jeho pohledu nedostatečná v kontextu sociální pedagogiky. Teoretická část zmiňuje život a dílo J. J. Ryby, jak sociální a pedagogické, tak i hudební tvorbu, byť jen marginálně. V empirické části se autor věnuje výzkumu, kde pracuje se vzorkem sociálně – pedagogických odborníků a zjišťuje jejich znalost o osobě J. J. Ryby, respektive se snaží zjistit jejich doporučení, pro větší aplikaci Rybových postupů v dnešní sociální pedagogice. Kvalitativní výzkum byl prováděn formou polostrukturovaného rozhovoru. Výstupy z těchto rozhovorů byly analyzovány prostřednictvím otevřeného kódování, načež byly vyvozeny příslušné závěry, které byly následně diskutovány.

Klíčová slova: České národní obrození, edukace, Jakub Jan Ryba, josefínské reformy, osvícenství, sociální pedagogika, škola, školské reformy, hudba ve výchově

ABSTRACT

The thesis focuses on Jakub Jan Ryba's specific, innovative (respectively to age) and original pedagogical and social practices in the upbringing and education. One of the main tasks of the thesis is a comparison to today's trends of modern pedagogy in the 21st century. The author supports the efforts to "evangelize" the personality of J. J. Ryba, which he perceives to be inadequate in the context of his contribution to social pedagogy. The theoretical part refers to the life and work of J. J. Ryba, both social and educational, briefly mentioning his musical achievements as well. In the empirical part, the author focuses on the research, working with a sample of social - pedagogical experts and exploring their knowledge on the work of J. J. Ryba. The main target is to figure out their recommendations, how better to apply Ryba's practices in today's social pedagogy. The experimental part is based on a qualitative research, conducted through semi-structured interview. Outputs from these interviews have been analyzed through open coding, followed by appropriate conclusions, which have been subsequently discussed.

Keywords: Czech National Revival, education, Jakub Jan Ryba, Josephine reforms, age of enlightenment, social pedagogy, school, school reforms, the music in education

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji panu doc. PhDr. Mgr. Jaroslavovi Balvínovi, CSc., za metodickou pomoc, čas, ochotu a trpělivost, kterou mně poskytl při zpracování diplomové práce.

Dále děkuji panu Mgr. Josefovi Havelkovi za konzultace ohledně kvalitativního výzkumu.

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že odevzdaná verze bakalářské práce a verze elektronická, nahraná do IS/STAG jsou totožné.

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 K TEORETICKÝM VÝCHODISKŮM A ZÁKLADNÍM POJMŮM	11
1.1 STAV ZKOUMÁNÍ TÉMATU V NAŠÍ A CIZOJAZYČNÉ LITERATUŘE	11
1.2 VZTAH K SOCIÁLNÍ PEDAGOGICE.....	14
1.3 ZÁKLADNÍ POJMY	17
1.3.1 České národní obrození.....	17
1.3.2 Osvícenství.....	19
1.3.3 Reformy Marie Terezie a Josefa II.....	20
1.3.4 Školské reformy	21
2 RYBA JAKO PEDAGOG, SPISOVATEL A HUDEBNÍ SKLADATEL	25
2.1 ŽIVOT.....	25
2.2 DÍLO.....	38
2.3 JAKO SOCIÁLNÍ PEDAGOG	43
II PRAKTICKÁ ČÁST	45
3 METODOLOGIE VÝZKUMU	46
3.1 CÍL VÝZKUMU	46
3.2 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	46
3.3 METODY VÝZKUMU.....	47
3.4 INFORMANTI.....	50
3.5 ZPŮSOB REALIZACE VÝZKUMU	51
4 OTEVŘENÉ KÓDOVÁNÍ A ANALÝZA DAT	53
4.1 INTERPRETACE DAT	53
4.1.1 Kategorie „znalosti o Jakubu Janovi Rybovi“	55
4.1.2 Kategorie „vnímání Jakuba Jana Ryby“	56
4.1.3 Kategorie „hodnocení metod Jakuba Jana Ryby“	57
4.1.4 Kategorie „aktuálnost metod Jakuba Jana Ryby“	59
4.1.5 Kategorie „větší prostor Jakubu Janovi Rybovi ve výuce“	60
4.1.6 Kategorie „Jakub Jan Ryba jako morální autorita“	61
4.1.7 Kategorie „celkové vnímání Jakuba Jana Ryby“	62
4.1.8 Kategorie „Jakub Jan Ryba jako historická osobnost“	64
4.2 VYHODNOCENÍ VÝSLEDKŮ VÝZKUMU	65
5 DISKUSE	69
ZÁVĚR	78
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	80
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	85
SEZNAM OBRÁZKŮ	86
SEZNAM PŘÍLOH	87

ÚVOD

Téma diplomové práce, které autor zvolil je „Sociálně - výchovné metody a postupy J. J. Ryby v kontextu současné sociální pedagogiky“. Jedná se o historické téma, u kterého se pokusí o dva základní úkoly. Za prvé o sociálně pedagogickou evangelizaci osoby Jakuba Jana Ryby, jelikož mnoho odborníků ve společenských vědách, nemá mnoho empirických dat v podvědomí. Jinými slovy, vědomosti o životě, díle (sociálním a pedagogickým) jsou příliš elementární a končí věděním, že J. J. Ryba byl venkovský pedagog v době Národního obrození a že byl hudebním skladatelem. Druhým základním úkolem bude zjistit, jak se na historické metody sociálně – pedagogické, dívá vzorek vybraných odborníků v oblasti sociálních pedagogů, a sice v kontextu dnešních moderních pedagogických postupů a doporučení.

Teoretická část je nejprve věnována stavu zkoumání tématu řešeného v této práci v naší i zahraniční odborné literatuře. Následuje vysvětlení vztahu tohoto tématu k sociální pedagogice a v závěru první kapitoly jsou rozebrány základní pojmy, které se váží k tématu práce, tj. pojmy „české národní obrození“, „osvícenství“, „reformy Marie Terezie a Josefa II.“ a „školské reformy“. Druhá kapitola v teoretické části je vyhrazena podrobnému popsání curriculum vitae J. J. Ryby, což je nezbytné k bezvadnému pochopení myšlení tohoto pedagoga a jeho celoživotní práce a odkazu.

Empirická část je věnována samotnému výzkumu a druhému úkolu, tedy zjištění názorů odborníků na vztah Rybových metod a dnešních, takzvaných moderních metod. Toto zjištění bude realizováno skrz kvalitativní výzkum, formou polostrukturovaného rozhovoru. Vzhledem k tomu, že pedagogické písemnosti, které zanechal J. J. Ryba jsou velmi nečetné, nemohl autor použít nejfrekventovanější formy kvalitativního výzkumu, jako je analýza textů, kódování dat a jejich interpretaci atd. Stěžejní níže zmíněné Rybovo dílo je de facto jediné, totiž jeho *Školní deníky Jakuba Jana Ryby*, které svou koncepcí nejsou vhodné k výše zmíněným formám výzkumu.

Závěrečná část práce bude adresována kompletnímu rozboru a evaluaci zjištěných dat a skutečností a následné doporučení, či negace výzkumné otázky, která se ptá po tom, jestli pedagogické metody a postupy J. J. Ryby jsou v kontextu současné pedagogiky v rovnováze.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 K TEORETICKÝM VÝCHODISKŮM A ZÁKLADNÍM POJMŮM

V této kapitole bude nejprve zhodnocen stav bádání k osobě Jakuba Jana Ryby a k jeho dílu. Následně bude objasněn vztah zvoleného tématu k sociální pedagogice a v závěru kapitoly budou vymezeny základní pojmy, které jsou v této práci používány.

1.1 Stav zkoumání tématu v naší a cizojazyčné literatuře

Při hodnocení stavu zkoumání k osobě Jakuba Jana Ryby a k jeho dílu je možno předeslat, že prací k tomuto skladateli, spisovateli a učiteli není zdaleka tolik, jako je tomu u jiných významných osobností našeho kulturního a vědeckého života, avšak na druhé straně je možno uvést, že situace v tomto směru není zase až tak špatná, pokud člověk opravdu bádá. Dokladem tohoto tvrzení je níže prezentovaný přehled. Výsledky bádání o Rybovi jsou shrnuty v celé řadě pojednání, které začaly vznikat již nedlouho po Rybově smrti. Tato pojednání jej velmi často líčí jako skladatele a jsou taktéž zaměřena na jím složené skladby (rozbory skladeb apod.), což není s ohledem na bohatou skladatelskou činnost nikterak překvapující. Další skupina prací je představována monografiemi o životě a díle J. J. Ryby. Část z těchto monografií se věnuje i Rybově pedagogickému působení a je tak z pohledu problematiky řešené v této práci nejvíce relevantní. Poměrně hojná je i literatura týkající se historie pedagogiky, kde je Ryba uváděn jako jeden z obrozeneckých učitelů. Zmínit je třeba rovněž dochované autentické Rybovy texty.

Nejprve je možno uvést právě Rybovy autentické texty. Ty sice logicky nedokumentují stav bádání o jeho osobě, ovšem představují významný informační zdroj o jeho životě a díle. K těmto textům patří v první řadě Rybova autobiografie nazvaná *Můj život a hudba* (2005; něm. *Mein musikalischer Lebenslauf*). Tuto svoji autobiografii napsal Ryba ve věku 34 let, a to zejména na základě žádosti strahovského premonstráta Bohumíra Jana Dlabače (viz níže). V tomto autobiografickém díle se Ryba zabývá zvláště svým vztahem k hudbě, jejím provozováním a skládáním. Tato autobiografie tak poskytuje ucelený přehled o Rybově muzikantské a skladatelské činnosti, avšak o Rybově soukromém životě uvádí jen minimum informací. Z hlediska pedagogického jsou nejvíce cenné Rybovy školní deníky (*Schultagebuch bei der Rožmitaler Pfarrschule vom Jahre 1788*), jejichž rukopis ve své původní vazbě je uložen v archivu ve škole v Rožmitálu. „Deníky“ autenticky zachycují školní pořádek, kázeň, literární (všeobecné) vyučování, stejně jako jeho snahu o apologetiku svého učitelského poslání. Tyto deníky mají dva díly, přičemž první díl je veden od 11. února 1788 do 11. dubna 1797, druhý díl pak obsahuje zápisky počínaje dnem 19. dub-

na 1797. Vedle Rybových zápisů jsou v „Denících“ také poznámky faráře a školních pomocníků. Ryba naposledy v „Denících“ pořídil zápis o dříví, které bylo přivezeno mezi 31. lednem až 14. březnem 1815. Na posledních zhruba třech stranách jsou záznamy z let 1816 až 1818 pořízené Rybovým synem Václavem Rybou, který byl jeho nástupcem na škole v Rožmitálu.

Poprvé se o Rybovi zmínil ve své práci výše zmíněný Bohumír Jan Dlabáč (1758 až 1820), který pojal úmysl publikovat o rožmitálském učiteli stať v připravovaném encyklopedicky pojatém díle nazvaném *Všeobecný historický slovník hudebních a výtvarných umění z Čech, zčásti též z Moravy a ze Slezska* (1815; něm. *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen zum Teil auch für Mähren und Schleisen*).¹ Dlabáč tak jako vůbec první oficiálně zařadil J. J. Rybu k významným českým umělcům této doby. Za prvního skutečného životopisce J. J. Ryby je však možno označit až Vincence D. Bíbu, který byl synem jednoho oblíbeného Rybova žáka, jenž o životě rožmitálského učitele napsal stať nazvanou *Životopis Jakuba Jana Ryby, bývalého učitele rožmitálského a čestného měšťana plzeňského* do Učitelského sborníku (1860).

K dalším autorům, kteří se věnovali Rybovu životu a dílu, náleželi např. František August Slavík (*Život a působení Jakuba Jana Ryby, bývalého učitele rožmitálského a měšťana plzeňského, skladatele hudebního a spisovatele, s jeho deníkem rodinným*, 1889; *Rožmitál a jeho okolí*, 1930), Rudolf Richard Hofmeister (*Uštváný génius*, 1971), Jiří Berkovec, který popsal Rybův život a významné události v něm (*Jakub Jan Ryba*, 1995; *Slavný ouřad učitelský. Kapitoly o kantorech a jejich hudbě*, 2001) či Jindřich Hásek (*Rybovo jásavé vánoční srdce ozařuje svět*, 2004; *Toulky za Jakubem Janem Rybou*, 2004; *Příběh Rybovy vánoční mše*, 2006). Nejnovějším počinem v této oblasti je první reprezentativní celobarvná monografie Ivany Hoyerové, která je tajemnicí Společnosti Jakuba Jana Ryby, jež nese název *Jakub Jan Ryba* (2015).

Zejména z pedagogického hlediska na Rybu ve své práci nahlíží Václav Spěváček, který je autorem práce *Jakub Jan Ryba – vychovatel našeho lidu* (1984). Zmíněný autor v ní napsal úvodní studii o J. J. Rybovi, načež následuje výbor z Rybova díla. Do tohoto výboru byly zařazeny „... ukázky z Rybova rodinného deníku, zejména výrazná osobní autobiografická

---

¹ Toto dílo je v elektronické podobě dostupné na <https://archive.org/details/allgemeineshisto01dlabuoft>.

svědectví *Na stránkách Školních deníků a Z mého hudebního života*. Svě místo zde mají také ukázky Rybovy didaktické poezie, vybrané stati z jeho *Kancionálku pro českou školní mládež* a ze spisu *Počáteční a všeobecní základové ke všemu umění hudebnímu*. Dále jsou zde zařazeny Rybovy myšlenky o škole a o výchově, o rodičích a dětech, o zdraví mládeže a ukázky z jeho korespondence.“ (Spěváček, 1984, s. 66).

Hudební dílo zmapoval komplexně Jan Němeček ve své monografii *Jakub Jan Ryba* (1963). Přestože jeho práce je dnes již do jisté míry zastaralá obsahuje jednak zevrubný odborný hudební rozbor celé řady Rybových skladeb, jednak obsahuje i tematický katalog. Přes svoji zastaralost je tato monografie doposud jediným zdrojem informací o celé hudební tvorbě J. J. Ryby. Z hudebního hlediska se Rybou zabíralo i heslo ve druhém svazku *Československého hudebního slovníku osob a institucí* (1965). V něm je Ryba líčen jako obrozenec a příznivec osvícenství a josefínských reforem. Heslo v této publikaci však obsahuje některé nepřesné ba chybné informace, a to totiž, že v Praze vystudoval filozofii², dále že autograf (původní rukopis) díla *Česká mše vánoční* je uložen v Českém muzeu hudby, ačkoliv se zde nachází jen její nejstarší opis, přičemž originál je doposud nezvěstný a konečně Rybova píseň na text Vojtěcha Nejedlého *Průvod dobré Bětolinky* je zde nepřesně uváděna jako *Dobrá Bětulinka*.

Z hudebního pohledu je na J. J. Rybu nahlíženo i ve dvou nejrozsáhlejších dílech encyklopedického charakteru o západní hudbě, jimiž jsou *The New Grove Dictionary of Music and Musicians* (1980) a *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* (2005). Autorem hesla o Rybovi v první uvedené publikaci byl M. Poštolka, který v něm ve stručnosti vylíčil život J. J. Ryby. Ve vztahu k jeho kompozičnímu stylu poukázal na vliv W. A. Mozarta, který se projevil v celé řadě Rybových skladeb. Není zde opomenuta ani zmínka o tom, že Rybovi náleží prvenství v užívání českého jazyka v duchovní hudbě (Poštolka, 1980, s. 357 a 358). Autorem hesla o Rybovi v *Die Musik in Geschichte und Gegenwart* byl O. Maňour, který se v něm příliš nezabývá životem rožmitálského kantora, avšak poměrně vzácně uvádí, že Ryba byl dne 28. května 1805 za svoji hudbu oceněn titulem čestný měšťan města Plzně (2005, s. 719 až 721).

---

² K této mylné informaci viz výklad v kapitole 2.1 této práce.

1.2 Vztah k sociální pedagogice

K objasnění vztahu tématu, řešeného v této práci, k sociální pedagogice je třeba nejprve ve stručnosti vymezit, jak bývá sociální pedagogika chápána. Tento postup má svoji logiku, poněvadž vznik a zejména vývoj sociální pedagogiky byl provázen nejrůznějšími peripetiemi a doposud tato vědní disciplína, není dle laiků, pevně ukotvena. Uvedené platí jak u nás, kde k rozvoji sociální pedagogiky došlo až po roce 1990, tak i v takových zemích, jakými jsou Německo, Švýcarsko či Rakousko, kde sociální pedagogika prošla nepoměrně delším vývojem a má zde tak již řadu let tradici (Kraus, Poláčková a kol., 2001, s. 10). Poněvadž ani dnes nejsou názory na obsah pojmu „sociální pedagogika“ homogenní, bude níže zmíněno několik názorů vybraných autorů na pojetí sociální pedagogiky.

Podle Klímy je sociální pedagogika oborem, jenž se orientuje na pomoc v rámci procesu utváření způsobu života lidí. Jako taková si klade za cíl přispívat ke snadnějšímu průběhu procesu enkulturace a socializace. K úkolům sociální pedagogiky náleží zvláště hledat a identifikovat řešení, formy a zdroje konfliktních interakcí mezi jedincem, eventuálně skupinou, a majoritní společností. Prostorem pro uplatnění sociální pedagogiky je proces výchovy, vzdělávání, organizování prostředí a řízení nejrůznějších činností (Klíma a kol., 1993, s. 39).

Hradečná k vymezení sociální pedagogiky předesílá, že přesahuje dimenze ohraničené školou. Tento fakt se promítá do jednodlosti školní i mimoškolní problematiky, jakož i do kooperace a dichotomie školních a širších sociálních vlivů, jež působí na jedince. Uvedená skutečnost se rovněž projevuje v postavení jedince uvnitř sociálních skupin, přičemž zde nejde jen o jeho postavení jako žáka, nýbrž i o jeho postavení coby člena nejrůznějších sociálních skupin a společností jako celku. Sociální pedagogika v sobě zahrnuje společenské předpoklady výchovných a vzdělávacích jevů a procesů, dále požadavky na ně, prognózy a perspektivy sociální výchovy a v neposlední řadě i vztahy, ve kterých je realizována (Hradečná a kol., 1995, s. 7).

Poláčková nahlíží na sociální pedagogiku jako na multidisciplinární obor, jenž poznatky různých vědních oborů zabývajících se člověkem a společností rozvíjí a integruje do systému edukačního, preventivního a reedukačního působení. Předmětem jejího zkoumání je vzájemná interakce mezi jedincem a prostředím, přičemž usiluje o její optimalizaci. Sociální pedagogika se rovněž zabývá vzájemnou provázaností bio-psycho-sociálních jevů, jež

mají vliv na sociální integraci i na to, jak jedinec zvládá životní situace, v nichž se octne (Poláčková in Müllerová a kol., 2002, s. 14).

Podle Bakošové je předmětem sociální pedagogiky prostředí a jeho organizace v takovém směru, aby poskytovalo výchovně hodnotné podněty. Sociální pedagogika by neměla pouštět ze zřetele individuální potřeby jednotlivců a naopak by měla usilovat o kompenzaci nevhodných vlivů ve shodě se sociálně integrační pomocí. Ta představuje individuální pomoc jednotlivci v případě, že u něj dojde k nějakým sociálním problémům. Zmíněná autorka dále uvádí, že působištěm sociální pedagogiky by měly být veškeré situace, kdy rodina anebo škola pozbyly své funkce (Bakošová, 1994, s. 13). Bakošová také zastává názor, že sociální pedagogika není žádnou novou pedagogickou disciplínou, neboť jde o disciplínu hraniční, jež po dlouhou dobu nemohla získat své místo v systému věd o výchově (Bakošová a kol., 2005, s. 5).

Ze shora uvedeného výčtu, který v žádném případě neaspiruje na úplnost, je zřejmé, že pojem „sociální pedagogika“ je různými autory chápán odlišně. Přes veškeré odlišnosti je však možno v přístupech různých autorů diferencovat mezi čtyřmi skupinami význam tohoto pojmu (srovnej Pecha, 1993, s. 90 až 93 a Kraus, 2007, s. 137 a 138):

- Ve smyslu metodologickém – zde se jedná o sociálně pedagogický přístup k variabilním výchovným situacím a výchovnému procesu jakožto sociálnímu jevu, který je reflexí veškerých proměn společnosti.
- Jako pedagogická disciplína – v tomto pojetí je sociální pedagogika disciplínou, jež je zaměřena hlavně na výchovný proces a výchovné oblasti, v nichž dominuje působení prostředí, čili mimo vyučování, do oblasti volného času v různých mimoškolních výchovných, respektive převýchovných institucích, dětských a mládežnických organizacích.
- Jako studijní (profesní) obor – tento je studován jak na vysokých školách, tak i na školách středních a vyšších pedagogických školách.
- Jako vyučovací předmět – míval v minulosti velmi variabilní obsah, kdy kupříkladu nahrazoval teorii výchovy.

V pohledu na sociální pedagogiku vykrytalizovaly v průběhu jejího vývoje dvě skupiny pojetí (pohledů) – širší a užší. K širšímu pojetí náleží názor např. Haškovce, podle něhož by měla být sociální v zásadě celá pedagogika. K zastáncům širšího pojetí sociální pedagogiky patří taktéž Klíma, u něhož je však možné se setkat se snahou o vymezení jistých spe-

cifik sociální pedagogiky, přičemž prostor pro rozvoj sociální pedagogiky v budoucnu spatřuje v primární prevenci (Kraus, 2008, s. 43). Do kategorie širšího pojetí sociální pedagogiky spadá i pojetí prezentované Krausem, Poláčkovou a kol. v práci *Člověk – prostředí – výchova*. Zde je sociální pedagogika charakterizována předně jako speciální pedagogická disciplína s poněkud zvláštním charakterem, jímž je transdisciplinárnost. Je zaměřena zejména na roli prostředí ve výchově. V souladu se širším pojetím pedagogiky zde Kraus konstatuje, že sociální pedagogika se „... zaměřuje nejen na problémy patologického charakteru, marginálních skupin, částí populace ohrožených ve svém rozvoji a potenciálně deviantně jednajících, ale především na celou populaci ve smyslu vytváření souladu mezi potřebami jedince a společnosti, na utváření optimálního způsobu života v dané společnosti.“ (Kraus, Poláčková, 2001, s. 12). Uvedeným způsobem sociální pedagogika přispívá k optimálnímu způsobu života v dané době a za daných společenských podmínek.

Z teoretiků, kteří se přiklání k užšímu vymezení, je možno zmínit např. Mouchu nebo Klapilovou. Moucha vidí spojitost obsahu sociální pedagogiky s ústavní výchovou a náhradní rodinnou péčí. Podle Klapilové je sociální pedagogika zejména teorií, která se zabývá životní pomocí ohrožené mládeži (Kraus, 2008, s. 44). Úzké je rovněž pojetí sociální pedagogiky, které uvádí Matoušek ve *Slovníku sociální práce*. Zde se o sociální pedagogice hovoří v tom smyslu, že se jedná o odbornou disciplínu, jejímž předmětem jsou sociální činitelé ohrožující řádný vývoj jedince. K jejich eliminaci vyvíjí a aplikuje postupy, které vyvažují nepříznivé působení těchto nežádoucích činitelů (Matoušek, 2008, s. 199). S užším pojetím sociální pedagogiky je možno se setkat i v *Pedagogickém slovníku*. Jeho autoři nahlíží na sociální pedagogiku jako na pedagogickou disciplínu, která se zabývá širokým spektrem problémů, které mají souvislost s výchovným působením na rizikové a sociálně znevýhodněné skupiny mládeže a dospělých. Zde podané vymezení zahrnuje rovněž demonstrativní výčet těchto poruch, kam řadí především poruchy rodiny a rodičovství, náhradní rodinná výchova, týrané, zneužívané a zanedbávané děti, delikvence a agrese mládeže, drogové závislosti mládeže, dětská prostituce a pornografie, dodržování práv dítěte, resocializace a reedukace trestaných osob apod. (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 217). Z tohoto výčtu je zřejmé, že se sociální pedagogika při svém působení zaměřuje jak na děti a mládež, tak i na dospělé.

Jak vyplývá z výkladu ve druhé kapitole této práce, J. J. Ryba ve své pedagogické činnosti neopomíjel ani otázky, které v současnosti sociální pedagogika řeší. V tomto ohledu je jej tedy možno označit za jednoho z průkopníků sociální pedagogiky u nás a téma řešené

v této diplomové práci tak umožňuje se blíže seznámit s jedním významných představitelů národního obrození v učitelském stavu (tzv. vesnických učitelů), u něhož lze sociálně pedagogické aspekty nalézt jak v jeho pedagogických dílech, tak i v jeho každodenní pedagogické praxi, a to dávno před tím, než se u nás sociální pedagogika etablovala jako samostatná vědní disciplína. Z uvedeného tak jednoznačně vyplývá, že řešené téma má k sociální pedagogice úzký vztah.

1.3 Základní pojmy

J. J. Ryba žil a působil v období našich dějin, které bývá označováno pojmem „národní obrození“, který bývá v některých případech doplňován adjektivem „české“. Pojem „národní obrození“ je tak možno označit za první ze základních pojmů této práce. Dalšími takovými pojmy jsou i termíny „osvícenství“, „reformy Marie Terezie a Josefa II.“ a „školní reformy“. Všechny uvedené pojmy budou následně rozebrány.

1.3.1 České národní obrození

Pojem „české národní obrození“ je používán k označení období vývoje naší společnosti, které je vymezeno sklonkem 18. století a 80. lety 19. století. V tomto období docházelo k formování moderního českého národa, k jeho emancipaci. Během této relativně krátké doby se u nás transformovaly feudálně stavovské struktury do moderní občanské společnosti. Jedná se o období, v němž došlo k bouřlivému rozvoji průmyslu, který byl provázen přechodem z manufakturní výroby na výrobu průmyslovou, jakož i masovým zaváděním strojů do výrobního procesu. Vzhledem k rozvoji dopravy (především železnice), komunikačních technologií (telegraf) i některých médií (novinové zpravodajství) se svět jakoby „zmenšil“. Tyto faktory rovněž měly vliv na široké vrstvy obyvatelstva. Ve společnosti se prosadily ideje liberalismu a osvícenství. Díky zavádění josefínských reforem došlo k částečnému uvolnění soustavy feudálních společenských a ideologických struktur, což vytvořilo živnou půdu pro rozvoj sociálních aktivit ve městech i na vesnicích. Naznačené změny vedly k tomu, že se i v rámci habsburské mnohonárodnostní monarchie prosadila jako nosná idea nacionalismu. V této atmosféře tak velké národy usilují o svoji kulturní a politickou seberealizaci, zatímco ty malé bojují o své přežití a holou existenci (Čapka, 2003, s. 5; kol., 1993, s. 723).

Překážkou ve snaze o seberealizaci jednotlivých národů bylo úsilí nejprve rakouské císařovny Marie Terezie (1740 až 1780), a později i jejího syna, císaře Josefa II. (1780 až

1790) o centralizaci a sjednocení císařství. Prostředkem k dosažení tohoto cíle mělo být zavedení jednotného úředního jazyka – němčiny, která byla od sklonku 18. století prosazována ve školách i na úřadech. V českém prostředí byly reakcí na tuto postupující germanizaci obrozenecké snahy, jejichž smyslem byla záchrana a rozvoj českého jazyka coby základního znaku národní pospolitosti. Během procesu národního obrození tak docházelo k obnově spisového českého jazyka, který se díky tomu vrátil do veřejného života, kultury a vědy (Bradnová a kol., 1993, s. 723).

Ačkoliv bylo české národní obrození kontinuálním, jednolitým procesem, je možno v něm vydělit některé dílčí etapy, jež na sebe plynule navazují a navzájem se překrývají. Tato periodizace zahrnuje celkem tři etapy. **První etapa**, která bývá nazývána jako obranná, spadá časově na konec 18. století. V průběhu tohoto období stála česká etnická skupina v centru pozornosti badatelů studujících její jazyk i kulturu. Za stěžejní úkoly tohoto období je možno považovat záchranu českého jazyka, obnovení úcty k české historii, položení základů novodobé vědy, kultury a písemnictví. Splnění těchto úkolů leželo na bedrech nadšených vlastenců, k nimž náleželi především kněží. V průběhu tohoto období patřili k nejvýznamnějším učencům Josef Dobrovský (1753 až 1829), a sice v oblasti jazykovědy a Gelasius Dobner (1719 až 1790) a František Martin Pelcl (1731 až 1801), oba v oblasti dějepisu a historiografie. V oblasti kultury a umění se začíná prosazovat především české divadlo a česká poezie. K zástupcům těchto oblastí patřili v této době Václav Thám (1765 až cca 1816) nebo Antonín Jaroslav Puchmajer (1769 až 1820).

Na počátku 19. století nastupuje **druhá etapa**. Ta je charakteristická velmi silnou národní agitací (odtud také adjektivum „ofenzivní“, které se váže k této fázi). Během této etapy vykazovali představitelé inteligence a vzdělanců velkou snahu, aby české etnikum přesvědčilo o jeho národní hodnotě, jakož i o tom, že disponuje vlastním jazykem i slavnou historií, což mělo české etnikum ve výsledku přesvědčit, že je zcela rovnoprávné s již existujícími národy. Do tohoto období spadají počátky formování českého národa. Jeho jazykovědné základy pro něj sepsal filolog, lexikograf, spisovatel a překladatel Josef Jungmann (1773 až 1847). K poznání vlastní historie sepsal rodák z Hodslavic, František Palacký (1798 až 1876) v duchu moderní historické vědy monumentální dílo *Dějiny národa českého v Čechách a na Moravě*. Z básníků tohoto období je možno jmenovat Jána Kollára (1793 až 1852) nebo Františka Ladislava Čelakovského (1799 až 1852). S nastupujícím romantismem bylo možno pozorovat prosazující se příklon ke starým bájím a pověstem, které mají vypovídat o slavné minulosti. Poněvadž se v české historii nevyskytují takové

postavy, jakými byly např. bojovník za spravedlnost Robin Hood nebo romantický král Artuš, bylo třeba vyzdvihnout vlastní hrdiny, jakými byli praotec Čech nebo Bivoj. Oslavovány byly i reálné historické postavy, typicky Jan Hus nebo Jan Žižka. Negativní stránkou snah o posílení vlastenectví byly literární podvrhy, které byly vytvářeny s cílem dokladovat slavnou českou minulost. K nejznámějším takovým podvrhům náležely Rukopis královédvorský a Rukopis zelenohorský (jejich pojmenování je odvozeno od místa jejich nálezů, tj. od Dvora Králové nad Labem a od Zelené Hory u Nepomuku). Vyskytlo se však i několik dalších falz jiných staročeských literárních textů (Čapka, 2003, s. 25 a 26; Němec).

Třetí etapa českého národního obrození bývá označována přídomek „politická“. Její počátek je vymezen přibližně rokem 1830 a konec pak revolučním rokem 1848. Existují však autoři, podle kterých národní obrození u nás trvalo až do 80. let 19. století. V rámci této etapy již ideje národního sebeuvědomění v masivní míře pronikly do nejširších vrstev obyvatelstva, jež je přijalo za vlastní. Reprezentanty tohoto vrcholného období národního obrození u nás byli spisovatel Karel Havlíček Borovský (1821 až 1856), básník Karel Hynek Mácha (1810 až 1836) nebo dramatik Josef Kajetán Tyl (1808 až 1856). V průběhu tohoto období národní hnutí směřovalo k postupnému naplnění politických cílů, které měly podobu co nejširší autonomie nebo politické samostatnosti ve vlastním státě (Čapka, 2003, s. 25 a 26).

1.3.2 Osvícenství

Osvícenství je možno charakterizovat jako filosofické, kulturní, politické a hospodářské hnutí, které ovlivňovalo dění v Evropě na konci 17. a v průběhu 18. století. Vzniklo v Anglii, Francii a Nizozemí a následně postupně došlo k jeho rozšíření po celé Evropě, a sice převážně v průběhu druhé poloviny 18. století. Výchozím momentem tohoto ideového směru je přesvědčení, že by se člověk měl řídit spíše vlastním rozumem nežli vírou. Podle osvícenců by měl smysl života spočívat nikoliv jen v posmrtném životě, nýbrž i v důstojném životě už během života na Zemi. Významný představitel německé klasické filozofie Immanuel Kant (1724 až 1804) k podstatě osvícenství ve svém spise *Co je osvícenství?* (1784) uvedl: „*Osvícenství je, když člověk opustí svou nesvéprávnost, kterou si způsobil vlastní vinou. Nesvéprávnost je neschopnost používat vlastního rozumu bez vedení jiných. Tato nesvéprávnost je způsobena vlastní vinou, jestliže není způsobena nedostatkem rozumu.*

*mu, ale nedostatkem rozhodnosti a odvahy používat vlastní rozum bez vedení jiných. Sapere aude!*³ je proto motem osvícenství.“ (Kant, 1949, s. 132).

V politické oblasti se osvícenství projevilo ve formě tzv. osvícenského absolutismu. Ten si kladal za cíl zachovat dosavadní politický systém, tj. feudalismus. Z toho důvodu byl spojen s monarchií a se šlechtou. Zaváděné reformy sledovaly hospodářskou prosperitu monarchií, která měla být zajištěna podporou podnikání, manufaktur a obchodu. Jakkoliv byla tato opatření v kontextu své doby správná, v konečném důsledku zapříčinila to, čemu měla zabránit – zánik feudalismu a vznik nového společenského zřízení – kapitalismu.

1.3.3 Reformy Marie Terezie a Josefa II.

Osvícenství proniklo i do habsburské monarchie, kdy byli osvícenskými panovníky Marie Terezie a po její smrti její syn Josef II. Jimi realizované reformy měly za cíl posílení státu a hospodářství, centralizaci, germanizaci a modernizaci armády. Tyto reformy je možno rozdělit do níže uvedených oblastí (Fraiss, 2005):

- Správní úřady – s výjimkou Uher došlo k vytvoření společných úřadů. V jejich čele bylo direktorium a státní rada, jež byla poradním orgánem panovníka. V souvislosti s reformou správních úřadů byla definitivně zrušena česká samostatnost, poněvadž byla zřízena Česko-rakouská kancelář. Do úřadů byli dosazováni profesionální c. k.⁴ úředníci, což vedlo k byrokratizaci správy. Tak byla omezena pravomoc stavovských zemských sněmů. Dalšími změnami v této oblasti bylo zřízení soudního dvora a zrušení mučení (včetně tzv. ordálů) coby krajního důkazního prostředku.
- Hospodářské reformy – jejich smyslem byla na jedné straně podpora vlastního podnikání, které bylo v té době představováno zejména rozvojem textilních manufaktur, na straně druhé pak ochrana před zahraniční konkurencí. Na území monarchie byla zavedena jednotná měna – tolarová a zlatková, kde 1 tolar představoval 2 zlaté a začaly se používat první papírové peníze, tzv. bankocetle. Zároveň došlo k unifikaci měr a vah. Taktéž byla zavedena Celní unie, čímž došlo ke zrychlení pohybu zboží. Byl také proveden soupis půdy a obyvatel. V roce 1789 byl Josefem

---

³ V překladu „Měj odvalu používat vlastní rozum!“.

⁴ c. k. je zkratkou ze slova císařskokrálovští.

II. vydán Berní a urbaniální patent, který byl pokusem o snížení daňového a urbaniálního zatížení venkovského poddaného obyvatelstva (v roce 1790 však byl tento patent zrušen Leopoldem II. z důvodu odporu stavů proti němu).

- Poddanské reformy – Marie Terezie vydala v roce 1775 Robotní patent, jenž nabyl platnosti nejprve v Čechách (dne 17. srpna 1775), později pak i na Moravě (dne 7. září 1775). Tento dokument, jenž byl vydán v německém i českém jazyce, upravoval robotní povinnosti na snesitelnou míru, jež se odvíjela od výše daní. Bylo také přikročeno k tzv. Raabizaci⁵ (nebo též aboliční Raabovská soustava), kdy byla část vrchnostenské půdy za poplatek rozdělena mezi rolníky, kteří pak na ní hospodařili. Ke zlepšení podmínek poddaných přispěly i pokroky v obdělávání půdy (např. zdokonalení pluhu aj.) i pěstování brambor, které se k nám z Ameriky dostaly přes Braniborsko. Tyto okolnosti vedly k nárůstu počtu obyvatelstva, který se projevil vznikem 245 nových vesnic. Nastíněný vývoj zajišťoval vyšší výběr daní a tím i větší bohatství monarchie.
- Školské reformy – o těchto bude řeč v samostatné subkapitole.
- Vojenská reforma – byla realizována podle vzoru Pruska. Byly zavedeny odvody, jednotný výcvik, uniformy i nová výzbroj. Uskutečnění reformy v této oblasti však bylo provázáno nárůstem výdajů na armádu.

1.3.4 Školské reformy

Školské reformy v tomto období byly realizovány zejména v důsledku snah habsburské monarchie zabránit jejímu zaostávání za ostatními evropskými státy. Tyto reformy byly dále vynuceny objektivní potřebou vyššího vzdělání u obyvatelstva, které pracovalo v manufakturách, jež v té době zaznamenávaly bouřlivý rozvoj. Opomenout nelze v této souvislosti ani zrušení řádu Jezuitů, k němuž přikročil v roce 1773 papež Kliment XIV. (byl papežem v letech 1769 až 1774). Protože jezuitský řád měl do té doby na školství v podstatě monopol, bylo třeba nastalou situaci řešit. Zčásti se tohoto úkolu zhostili piaristé, příslušníci jiného náboženského řádu, avšak nejvíce se na vzdělávání na všech druzích škol podíleli světští učitelé (Janusová, Káňa, 1987, s. 119). Majetek Jezuitů byl po zrušení

---

⁵ Své označení nesla podle rakouského ekonoma a dvorního rady F. A. Raaba (1722 až 1783), který tuto reformu navrhl a následně i provedl.

jejich řádu zabaven a posléze převeden do studijního fondu, z něhož měla být reforma financována (Frais, 2005, s. 111).

Vysoké školy

V první fázi byla pozornost Marie Tereze zaměřena na univerzity. Reformy v oblasti vysokého školství realizoval její osobní lékař, zkušený odborník a porodník Gerhard van Swieten (1700 až 1772). Tento původem Holanďan přišel do Vídně v roce 1745. Hledal cesty, jak odstranit nedostatky na univerzitách ve Vídni i v Praze, spočívající např. v diktování přednášek, absenci některých oborů či v konání promoci pouze každých pět až šest let, takže řada studentů promovala v cizině. Zjištěné nedostatky byly reformou odstraněny (Janusová, Káňa, 1987, s. 114). V rámci studia medicíny byly teoretické přednášky doplněny praxí v nemocnicích (tamtéž, s. 115). Tento krok přispěl ke zvýšení úrovně výuky budoucích lékařů. Další změny se dotkly studia na fakultě teologické, filozofické a právnické. Délka studia filozofie byla snížena ze tří let na dvě léta. Napříště měla výuka omezit metafyziku a měla se ve větší míře zaměřit na etiku a matematiku (Janusová, 1991, s. 96 až 98). Uskutečňované reformy s sebou přinesly i závazné stanovení rozsahu a obsahu vyučovací látky, stejně jako rozvržení látky na semestry, dny a hodiny. Ingerence státu se týkala rovněž majetkoprávních a finančních záležitostí univerzit. Počínaje rokem 1753 spadal majetek a rozpočet univerzit pod státní správu, s čímž souviselo i hrazení veškerých výdajů spojených s výstavbou univerzitních zařízení a vyplácením mezd všem universitním profesorům (tamtéž, s. 98).

Střední školy

Reformy v oblasti školství se týkaly rovněž středních škol, což vyplývalo z toho, že tento stupeň škol připravoval jak budoucí studenty vysokých škol, tak i specialisty nezbytné pro rozvoj obchodu a průmyslu. Došlo ke zpřísnění přijímacích zkoušek na gymnázia. Velký důraz byl při nich kladen na německý jazyk. Za účelem výchovy státních úředníků byla v roce 1746 zřízena akademie, jež byla označována jako Collegium mobilum Theresianum. Tato akademie v sobě zahrnovala gymnaziální studium i vysokoškolské vzdělání právnického zaměření. Vyhláška ze dne 30. dubna 1755 transformovala Theresianum na šlechtickou rytířskou akademii (Janusová, 1991, s. 99). V návaznosti na rozvoj hospodářství docházelo k zakládání různých typů odborných škol (tamtéž, s. 145 a 146). Návrh na reorganizaci středních škol vytvořil piarista a prefekt savojské akademie Gratian Marx (1721 až 1810). Gymnázia tak byla v souladu s jeho návrhem koncipována nejprve jako pětitřídní,

později pak jako šestitřídní. Vyučovacím jazykem na nich byla němčina, od třetí třídy se na nich vyučovala i latina. Nová koncepce středních škol byla uvedena v život v letech 1848/49 Exner-Bonitzovou reformou (Jůva a kol., 2001, s. 36).

Základní školy

Z pohledu problematiky řešené v této práci jsou nejzajímavější změny, které ve zkoumaném období nastaly na základních školách. K situaci v oblasti základního školství je třeba přitom uvést, že v období před tzv. sedmiletou válkou (1756 až 1763) se nacházelo v žalostném stavu. Neutěšený stav přitom vyplýval z toho, že vrchnosti a obce o školy nepečovaly. Není proto divu, že školní budovy na venkově byly chatrné a místnost, v níž byla vedena výuka, rozměrově nedostačovala, s nízkým stropem a nezřídka bývala i špinavá. Taktéž nebylo ničím neobvyklým, když třída učiteli sloužila zčásti k bydlení. Učiteli se běžně rekrutovali z řad vysloužilých vojáků, kteří ovládali v nezbytné míře základy čtení, psaní

a počítání. K nápravě tohoto stavu povolala v roce 1772 Marie Terezie pruského reformátora školství Johanna Ignaze Felbigera (1724 až 1788), jehož pedagogické názory v mnohém vycházely z myšlenek Jana Amose Komenského (Janusová, Káňa, 1987, s. 118 a 119). Při nápravě stavu základního školství postupoval Felbiger systematicky. Prvním krokem byla příprava nových učebnic (Janusová, 1991, s. 144). V roce 1772 bylo založeno Nakladatelství německého školského ústavu, jež do roku 1780 vydalo více než 100 titulů učebnic v různých jazycích, jimiž se hovořilo na území monarchie (např. v němčině, češtině, polštině či italštině). Čtvrtina ročního nákladu této instituce byla poskytována zdarma chudým žákům (Herre, 1996, s. 230).

Dnem 6. prosince 1774 vstoupil v platnost *Všeobecný školní řád pro německé normální, hlavní a triviální školy ve všech c. k. dědičných zemích* (Kulířová, Sander, 1956, s. 179 a 180). Tento krok je možno hodnotit jako největší reformu školství v našich dějinách (Morkes, 2004). Všeobecným školním řádem byla ustanovena všeobecná vyučovací povinnost, která se vztahovala na děti obou pohlaví mezi šestým a dvanáctým rokem jejich věku. Jakkoliv byla deklarována povinnost pravidelné školní docházky, byla tato povinnost často porušována, což platilo především na venkově. K výraznému rozšíření školní docházky došlo až po vydání josefinského nařízení z roku 1781 (Veber a kol., 2002, s. 359).

Felbigerovou reformou byly zavedeny tři nové typy škol, a sice školy triviální, hlavní a normální. Ke zřizování triviálních škol mělo docházet na vesnicích. Žáci se na nich měli

učit triviū, tj. číst, psát a počítat. Děti si měly v průběhu studia na nich osvojit základní početní operace – sčítání, odčítání, násobení, dělení a řešení jednoduché trojčlenky. Za hlavní předmět však bylo i nadále považováno náboženství. Kromě jiného si žáci na triviálních školách osvojovali i různé hospodářské dovednosti (Frais, 2005, s. 112). Hlavní školy byly zřizovány ve větších městech. V porovnání se školou triviální se zde navíc vyučovalo základům latiny, zeměpisu, dějepisu, domácích prací a zemědělství. V zemských hlavních městech vznikaly normální školy. Tento druh škol měl za úkol vzdělávat učitele a ty jedince, kteří měli v úmyslu pokračovat ve studiu na gymnáziu (Janusová, Káňa, 1987, s. 120). Činnost triviálních škol byla nadále zajišťována pod státním dozorem obcemi a vrchnostmi, kdežto financování vyššího a odborného školství zajišťoval stát z prostředků nově zřízeného studijního fondu (Frais, 2005, s. 112). Reformy školství šly ruku v ruce s germanizací. Jak bylo uvedeno již v předchozím výkladu, záměrem státu bylo vytvoření jednotného jazyka, který by byl používán na úřadech a ve školách. Tímto způsobem měl být završen proces centralizace habsburské monarchie. Čeština byla používána při výuce pouze ve školách triviálních a v nižších třídách hlavních škol. Ke zbylému vzdělávání byla používána výlučně němčina (Janusová, Káňa, 1987, s. 116 až 120).

Pozornosti Marie Terezie neuniklo ani šíření osvěty mezi obyvatelstvem. Prostředkem jejího uskutečňování bylo vydávání kalendářů, poněvadž právě kalendáře byly na vesnicích mnohdy jedinou knihou, která zde byla čtena. Z toho důvodu kalendářů obsahovaly jak vše nezbytné pro praktický život (tj. data, svátky a jednotlivé fáze měsíce), tak i čtení pro zábavu a poučení (Janusová, 1991, s. 100).

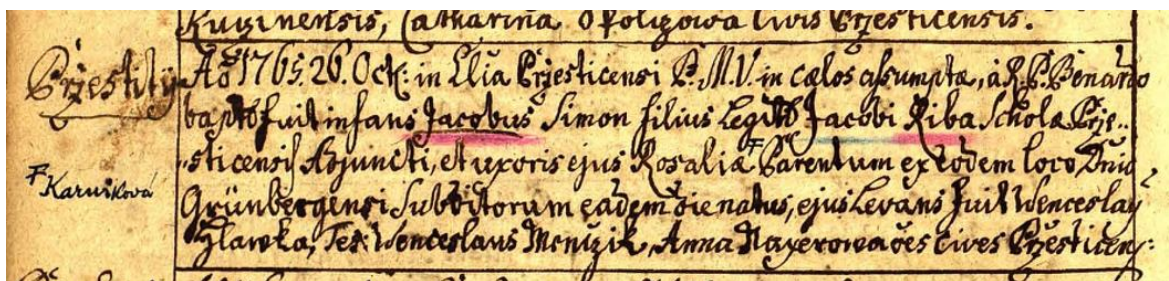
2 RYBA JAKO PEDAGOG, SPISOVATEL A HUDEBNÍ SKLADATEL

Jakuba Jana Rybu zná většina lidí jako hudebního skladatele, autora skladby Česká mše vánoční. Méně známá již je jeho činnost pedagogická, které se věnoval v podstatě po celý svůj profesní život. Přestože působil před více než dvěma stovkami let, má jeho odkaz co říci i dnešku. V této kapitole bude pojednáno o jeho životě a díle a pozornost bude věnována i jeho působení coby sociálního pedagoga.

2.1 Život

Jakub Jan Ryba se narodil v kantorské rodině dne 26. října 1765 v obci Přeštice, které se v současnosti nachází v okrese Plzeň-jih v Plzeňském kraji. Pokřtěn byl jako Jakub Šimon Riba. Jméno Jan bylo patrně biřmovací. V přeštické matrice je ze dne jeho narození záznam s iniciály Jakub Šimon Riba (Běl, 1995, s. 23; viz též obrázek 1). Byl druhorozeným synem po bratru Janu Václavovi, který zemřel ještě jako dítě. Jeho rodiči byli Jakub Jan Ryba a Rozálie Rybová, rozená Kárníková. V té době jeho otec působil v Přešticích jako podučitel a regenschori kůru přeštického kostela. Jeho matka pocházela z rodiny zdejšího vzdělaného učitele Jana Václava Kárníka. Rodina, do níž se J. J. Ryba narodil, byla sice chudá, avšak na druhé straně veselá. Sám k tomu uvedl, „... že jeho rodičové byli bohatí moudrou spravedlností, ale chudí hmotnými prostředky.“ (Němeček, 1963, s. 9).

Obrázek 1 Matriční záznam o narození a křtu J. J. Ryby (http://www.portafontium.eu/iipimage/30067653/prestice-03_0840-n?x=70&y=561&w=376&h=211)

V Přešticích bydleli Rybovi do roku 1711, kdy se odstěhovali do Nepomuku pod Zelenou Horou, kde jeho otec přijal místo učitele a varhaníka (Osobnosti Přešticka, 2012, s. 115). V Nepomuku začal J. J. Ryba navštěvovat školu. Školní docházka zde však pro něj před-

stavovala doslova utrpení, neboť autoritářský učitel Strejček nebyl schopen své žáky ničemu naučit a nezřídka přistupoval pro sebemenší prohřešek ke krutým a nespravedlivým trestům a neostýchal se ani vůči žákům používat nadávky. Nadto neměl rád Rybova otce ani jeho rodinu a na samotného J. J. Rybu si zasedl (Němeček, 1963, s. 11). Jaké poměry vládly v té době ve škole v Nepomuku, o tom si lze učinit představu z Rybova veršovaného životopisu, jenž zaslal svému příteli, rychtáři v Milčicích, písmákovi, vlasteneckému kronikáři a plodnému autorovi veršů Františku Janu Vavákovi (1741 až 1814) dne 5. listopadu 1806:

*„Do školy mne vedl otec,
 Jižto vzhled byl jak psí kotec;
 Zdi co komín vyhlížely –
 Sem tam v úhlech houby cely;
 Okna dvě v půl zahadřena,
 K tomu pevně zamřížena;
 Půda z cihel vyborťena
 Husím trusem vydlážděna –
 Čenichám až potud puchy,
 Jenž to draly živní duchy!
 Slovem: smrad, kouř, horko, zima
 Čehož nezkusil ni Klíma,
 Třely na smysly nám mocně.
 Přitom před očima hrozně
 Školní mučení se jeví –
 Běda tomu, koho trefí!
 Dvě ferule ve zásobě
 Na zdi pěly v strastné době;*

*Tam zas stála oslovice,
 Lenochů všech ozdobnice.
 Metla vždy se v škopku močí –
 Jiná po hřbetě se točí;
 Školní kovy po zdi chřestí –
 Na polínku dítě vřeští.
 To mně nešlo věru k duhu,
 Zvlášť když nebyl den bez pruhu,
 Neb pan kantor přijímám Strejček,
 Na mne byl co dravý sejček;
 Ctil mne stále: Hloupým Kubou,
 Troubou, mezkem, býčí hubou...
 Dejž mu Pán Bůh Nebe! Žádám.
 Též i nebi díky vzdávám,
 Že jsem vyšel bez mrzáctví
 Z toho kantorního panství...“*
 (citováno dle Němeček, 1963, s. 12).

Ani neutěšené podmínky panující v Nepomucké škole však malému J. J. Rybovi učení neznechutilo. Co se nenaučil ve škole, pilně doháněl doma pod vedením svého otce, který byl velmi mírným a hodným člověkem, což se odráželo i v jeho pedagogickém přístupu. Dokumentují to i následující Rybova slova: *„Jeho přívětivá povaha mi vrátila chuť a vábila k němu také jiné chovance, které otec soukromě vyučoval.“* (Ryba, 1946, s. 14). Otcovu výuku doplňoval návštěvami Nepomuckého kaplana Václava Heldy, u něhož se po dvě léta učil základům latiny, řečtiny a němčiny, které hodlal zvládnout proto, aby mohl

v budoucnu studovat na gymnáziu. Ve volném času se věnoval ještě skladbě a zejména četbě. Přečetl např. cestopis Kryštofa Haranta z Polžic a Bezdruzic *Putování aneb cesta z Království českého do Benátek a odtud po moři do země Svaté, země judské a dále do Egypta*, dále dílo Václava Hájka z Libočan *Kronika česká* nebo dílo *Církevní dějiny* (lat. *Ecclesiastica historia*) od církevního historika Eusebia z Kaisareie (někdy je zván též jako Eusebius Pamphili).

S ohledem na poměry na škole v Nepomuku není divu, že J. J. Ryba později velmi rád vzpomínal na dětství, jež trávil u svých prarodičů v Přešticích, kteří jej i vychovávali. Dokládá to i úryvek z jeho hudebního životopisu, v němž poznamenal: *„Největší část dětství jsem strávil u svého dědečka, kde jsem neustále psával noty – nebo kdovíco – a počmáral jsem tím mnoho archů papírů. Doma se inkoustem, pery a papírem šetřilo, a proto jsem se bavil se svými starými houslemi, na něž jsem vrzal tak usilovně, že milé posluchačstvo, omráčené takovou pronikavou harmonií, onoho příjemného galantního hráče vypoklonkovalo ven ze světnice nebo mu muselo nástroj vyrvat z rukou.“* (Ryba, 2005, s. 2 a 3).

Z citovaného úryvku jasně vysvítá, že J. J. Ryba měl již od útlého dětství velmi živý zájem o hudbu i o cokoliv dalšího, co s ní bylo spjato. Náklonnost k hudbě se u J. J. Ryby projevila již ve čtyřech letech (Němeček, 1963, s. 11). Již v osmi letech zvládal velmi dobře hru na klavír. Vedle toho se učil hrát i na varhany, housle a violoncello. Už v dětském věku zkoušel i komponovat. V devíti letech malý Jakub zpíval v nepomuckém kostelním sboru druhý alt a v deseti letech dokonce už první. Zastání v těchto svých zálibách měl u svého otce, který měl rovněž hudební nadání. Zastával funkci varhaníka, dával lekce hry na klavír a housle a vedle toho i skládal. Pozitivní pedagogický vliv svého otce si J. J. Ryba velmi dobře uvědomoval a takto mu později vyjádřil své poděkování: *„Díky ti, dobrý otče, srdečné díky! Neboť si nešetřil námahou, abys mě vzdělal v hudebním umění podle své možnosti a zkušenosti.“* (Ryba, 2005, s. 11).

V roce 1780 se J. J. Ryba dostal díky svému strýci Janu Vaníčkovi do Prahy, kde se ucházel o studium na piaristické gymnázium. Jeho první pokus o přijetí však ztroskotal z důvodu neznalosti německého jazyka. Na druhý pokus však již byl přijat bez přijímacích zkoušek, a sice poté, kdy absolvoval čtvrtou třídu normální školy. Již během studia u piaristů si J. J. Ryba naplno užíval hudebního života (Berkovec, 2001, s. 79). V této době pilně skládal, opisoval noty, a cvičil na housle i na varhany. Obeznamoval se taktéž s hudebními mistry, kteří v té době v Praze působili. Vedle hudby se také nadchl pro pedagogické teorie osvícenců a přivítal reformy prosazované tehdejší rakouským císařem Jose-

fem II. (1780 až 1790). Po ukončení piaristického gymnázia začal J. J. Ryba v roce 1785 studovat filozofii. Myšlenky na své univerzitní studium však musel J. J. Ryba záhy opustit v důsledku opětovného zavedení školního (1784), které si jeho rodina nemohla s ohledem na chudé poměry dovolit platit.

Za této situace vyhověl žádosti svého nemocného otce, opustil Prahu a nastoupil na zástup ve škole v Nepomuku. Pro J. J. Rybu to nebylo snadné rozhodování. Praha mu totiž skýtala řadu možností jeho další realizace v hudební oblasti, na druhé straně by mu nabízené angažmá naskytlo příležitost k vykonávání učitelské profese, která by jej naplňovala. Toto dilema zachytil Ryba těmito slovy: „*Prozřetelnost nás vede po temných stezkách k cíli, k němuž jsme určeni. Když jsem se ocitl v pozici, že si díky svému skromnému talentu udělám větší známosti a že se vyšvihnu, osud mi nadiktoval, abych tuto skvělou dráhu opustil a zvolil si nějaké zaměstnání.*“ (Ryba, 2005, s. 25). Jak nerad se loučil se svými přáteli, s městem, kde studoval, i se svými plány, to je zřejmé z jeho životopisu: „*Sbohem, přátelé ze školy! Sbohem, milá Praho - velký světe! Sbohem, všechny mé vzdušné zámky!*“ (Ryba, 2005, s. 26). Jeho cesta z Prahy v nevládném aprílovém počasí jako by předznamenala věci následující. Ryba si k tomuto do svého deníku zapsal: „*Špatné, myslím přednávěští mého v Nepomuku štěstí.*“ (citováno dle Němeček, 1949, s. 8). Ještě před svým nástupem na školu v Nepomuku však absolvoval praeparandii⁶ v Praze na Malé Straně (v Karmelitské ulici), kde získal dne 26. dubna 1785 atestaci, která jej opravňovala vyučovat na farních školách.

Když Ryba přijel do Nepomuku, zjistil, že místo učitele, na něž měl nastoupit, je již obsazeno panským úředníkem, který neměl patřičnou kvalifikaci – kancelistou Petákem. Ten ovšem po devíti měsících odešel do Nažlov, a protože kantorská nominace byla na dvanáct měsíců, suploval Ryba hlavního učitele. Ačkoliv se později toto místo uvolnilo, Ryba jej v důsledku své mladické nerozvážnosti nezískal. Stal se totiž signatářem satirického pamfletu, který sepsal jakýsi autor z Niesenfeldu, jehož jméno dnes již není známo, v němž byly zlehčovány mravy nepomuckých paní a dívek. K tomuto pamfletu navíc připojil ně-

---

⁶ Praeparandy byly přípravné kurzy pro přípravu učitelů, které u nás začaly vznikat od roku 1775. Byly diferencovány podle typu školy – pro učitele triviálních škol byly koncipovány jako tříměsíční a u budoucích učitelů hlavních škol trvaly šest měsíců.

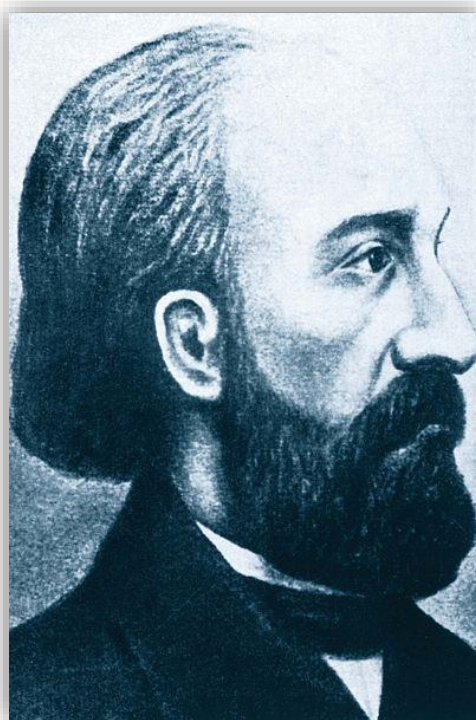
kolik výstižných noticetek o nemorálnosti, což jej stálo místo, které měl podle očekávání dostat (Němeček, 1963, s. 16). V této situaci mu nezbylo nic jiného, než aby dál bydlel u rodičů, kde se věnoval sebevzdělávání, četbě a hudbě. Komponoval mše a koncerty. Ty pak byly prováděny v Přešticích, kde s nimi Ryba slavil vždy velký úspěch. Díky tomuto úspěchu se Ryba rozhodl, že se vydá na zkušenou do Bavorska. Odjet tam chtěl přímo z krátkého intermezza u barona Hennigera z Ebergu, který jej po rozpoznání Rybova hudebního talentu v Příchovicích u Přeštic, kde pracoval Rybův bratr coby kuchař ve šlechtické rodině, na dva týdny zaměstnal. Ryba u tohoto šlechtice hrál a skládal. Zde mimo jiné zkomponoval varhanní koncert, který byl proveden a byl hrán v Přešticích. Odjezd do Bavorska mu však překazila otcova nemoc, kvůli které jej musel zastupovat jak ve škole, tak na kůru.

Poté, kdy se Rybův otec uzdravil, přesvědčil jej, aby v Mníšku pod Brdy nastoupil na místo školního pomocníka, jak potřeboval jeho strýc Josef Jan Jakoubek, který zde působil jako správce školy a ředitel kůru. Sám Ryba tento krok nenesl právě dobře, jak ostatně vyplývá z jeho konstatování: *„Nu, máš štěstí, ubohý Rybo, pomyslíl jsem si, za všechny své námahy a snahy máš za úděl bídné místo školního pomocníka!“* (Němeček, 1963, s. 16). Ještě před nástupem do Mníšku Ryba na šest týdnů vážně onemocněl a po šest týdnů byl upoután v horečkách na lůžko, kde blouznil. Sám o tom píše následovně: *„Zdálo se mi, že jsem kapelníkem na mnichovském dvoře, slyšel jsem všeobecnou chválu při uvedení své opery, kterou jsem ve svém blouznění zcela dokončil. Slyšel jsem její provedení s celým orchestrem. Jakmile třeštění přešlo, hned zmizela všechna má nádhera a sláva. Tehdy jsem dozajista z celého srdce prosil Všemohoucího, aby mé bídě učinil konec.“* (Ryba, 2005, s. 31).

V dubnu 1786 se po svém uzdravení Ryba vydal do Mníšku, kde jako školní pomocník vyučoval po dobu sedmnácti měsíců (v období let 1786 až 1788). Jak uváděl jeho nejstarší syn Josef Arnošt, těšil se zde Ryba velké oblibě, a to jak coby muzikant (zde se jeho oblíba projevovala v hojném najímání a štědrém odměňování), tak i jako učitel. Velkou oblibu měl zvláště mezi prostým lidem, kam byl často zván. Vedle práce kantora neopomíjel ani v tomto období, stejně jako tomu bylo za jeho působení v Nepomuku, četbu, studium hudební teorie a skládání. Období působení v Mníšku pod Brdy bylo pro Rybu zřejmě nejšťastnějším údobím v jeho životě. Poněvadž v té době ještě neměl existenční starosti, měl možnost jezdit do Prahy i měl čas na komponování a na další vzdělávání. V průběhu tohoto období se u něj současně formoval a upevňoval vztah k učitelskému povolání, které

chápal spíše jako své poslání. Nikdy jiný by nevystihnul tuto skutečnost lépe, nežli on sám: „*Žiji jako učitel, jednám jako učitel a zemru jako učitel.*“ (Spěváček, 1984, s. 140). V tomto období však Rybu zároveň postihla první velká osobní ztráta, když mu dne 25. listopadu 1786 zemřela matka. Z úmrtního záznamu v matrice v Nepomuku vyplývá, že příčinou jejího úmrtí byla žloutenka.

Obrázek 2 Jakub Jan Ryba – fiktivní podoba (Bobíková, 2014)

Dalším mezníkem v Rybově životě se stal rok 1788, kdy nastoupil na učitelské místo ve farní triviální škole v městečku Rožmitál⁷, které v současnosti leží v okrese Příbram. Stalo se tak dne 11. února 1788 na základě rozhodnutí Krajského úřadu v Rožmitálu, kterým byl ustanoven na funkci prozatímního učitele. O tomto místě se Ryba dozvěděl od svého strýce kaplana Jana Vaněčka. Ve funkci učitele zde vystřídal Ondřeje Poddaného, který zde tuto funkci zastával předchozích čtrnáct let. K jeho působení je však třeba uvést, že si spíše

---

⁷ Dnešní pojmenování Rožmitál pod Třemšínem nese toto město až od roku 1920.

hleděl pozic místního regenschoriho a písaře. Důvod byl prostý – tyto funkce byly v porovnání s učitelstvím daleko lépe honorovány. O tom, jak Poddaný k učitelské profesi přistupoval, svědčí mimo jiné i to, že po celou dobu svého působení v ní nesplnil formální požadavky, které by měl pro její výkon splňovat, tj. nezískal vysvědčení učitelské způsobilosti. Ryba jeho osobu ve svých „Denících“ lapidárně popsal tak, že mu více na srdci ležela hudba nežli zlepšení mravů a že tak byl sice dobrým kantorem⁸, avšak špatným učitelem.

Škola v Rožmitálu byla v době, kdy ji Ryba převzal, v žalostném stavu. Sám k tomu ve svých „Denících“ konstatoval: *„Když nastoupil, nenašel žádné známky o plnění úředních předpisů, neboť jak ve školním zařízení a školních předpisech, tak na školních dětech shledal četné nedostatky. Chyběla kniha patentů, seznam školních dětí, pořádek; některé školní děti byly hrubé povahy, zpupné, nemravné. Zvláště při modlitbě žáků byla zřejmá špatná výchova, neboť při modlení byly hlasy nejednotné, děti nesnesitelně hlučely, křičely, smály se, strkaly, tloukly se, ba i rvaly. Některé klečely, jiné vystoupily na lavice, jiné se zase obracely k oknům.“* (Ryba, 1957, s. 51). Již jen z tohoto úryvku je zřejmé, kolik práce na Rybu v rožmitálské škole čekalo.

Materiální podmínky ve škole byly špatné (do tříd např. zatékalo), což bylo dáno mimo jiné i tím, že budova školy byla postavena na sklonku 17. století (v roce 1686). V budově byl umístěn i byt pro učitele o dvou místnostech, který byl rovněž ve špatném stavu. Školní docházka dětí nebyla nikterak valná – v době, kdy Ryba školu převzal, do školy docházelo pouhých 67 dětí z 230 až 300 z Rožmitálu a jeho okolí. Na špatné docházce se negativně promítaly i neutěšené zdravotní a hygienické poměry města i jeho obyvatel, které byly provázeny vysokou úmrtností dětí a velkým rozšířením nakažlivých nemocí mezi obyvatelstvem (Němeček in Ryba, 1957).

J. J. Ryba se po svém nástupu snažil neradostné poměry ve škole zlepšit. Bylo přitom třeba, aby začal zcela od základů. Jak uvádí ve svých „Denících“: *„První mou starostí bylo blaho dětí a pořádek ve škole. Dále jsem se staral o to, aby příjmy zdejší školy byly řádně*

---

⁸ O významu slova „kantor“ v Rybově době nejlépe vypovídá jeho etymologie. Tento výraz totiž má svůj původ v latinském výrazu *cantor*, tj. zpěvák, jenž byl odvozen od dalšího latinského slova *cantāre*, čili zpívat (Rejzek, 2012, s. 270). V předmětné době tak byl kantor obvykle spíše zpěvák než učitel, což o Poddaném platilo dvojnásob.

odváděny. *Abych toho dosáhl, řídil jsem se úředními předpisy.*“ (Ryba, 1957, s. 48). Již od počátku měl Ryba také snahu působit na výchovné problémy ve škole, o kterých byla řeč již výše. Žáky poučil o tom, jaké od nich bude během vyučování vyžadovat chování pozorně sledovat výklad, hlásit se, čekat na vyvolání a hovořit zřetelně. Neomezil se však v tomto ohledu pouze na žáky, nýbrž apeloval i na jejich rodiče, aby děti byly do školy posílány v čistotě a upravené. Totéž žádal i po dětech. Se zřetelem k tehdejším školním předpisům požadoval, aby žáci mezi sebou hovořili německy. Přestože byl Ryba český vlastenec a měl k češtině velkou úctu, činil tak z toho důvodu, neboť chápal význam němčiny pro další život žáků (Berkovec, 1995).

O pedagogické činnosti J. J. Ryby leccos napovídají tituly, které měl ve své soukromé knihovně ve škole v Rožmitálu, ačkoliv ve škole byla i knihovna školní (Spěváček, 1984, s. 179 a 180):

- ADOLF, J. *Knížka mravná pro dívky* (1810)
- BAUER, F. *Katechismus o zdvořilosti* (1809)
- CAMPE, J. H. *Theophron oder der erfahrene Ratgeber für die unerfahrene Jugend* (1788)
- CAMPE, J. H. *Sellenlehre* (Wien, 1809)
- CAMPE, J. H. *Sittenbuchlein für Kinder* (Wien, 1809)
- CARRACIOLI, G. *Munterkeit des Gemuthes* (Frankfurt, 1768)
- CARRACIOLI, G. *Letzte Reden der Frau Marschallin an ihre Kinder* (1768)
- CONDORCET, M. *Leben Voltairs mit den autobiographischen Nachrichten Voltairs nebst Rechtfertigungsstücken und anderen Beilagen* (1791)
- CORNOVA, I. *Kurze Übersicht der merkwürdigsten Empörungen in Böhmen und ihre Folgen*
- EWALD, J. L. *Ueber Revolutionen, ihre Quellen und die Mittel dagegen: Den menschlichsten Fürsten gewidmet* (1793)
- FELBIGER, J. I. *Kleine Schulschriften: nebst einer ausführlichen Nachricht von den Umständen und dem Erfolge der Verbesserung der katholischen Land- und Stadt-Trivialschulen in Schlesien und Glatz* (1772)
- FELBIGER, J. I. *Eigenschaften, Wissenschaften und Lesereien rechtschaffener Schulleute* (1772)
- FELBIGER, J. I. *Methodenbuch* (Wien, 1775)

- HOFFMAN, L. A. *Vorlesungen über die Philosophie des Lebens: Ein Lesebuch für alle Stände* (Wien, 1791)
- HUFELAND, CH. *Die Kunst das menschliche Leben zu verlängern* (Wien, 1794)
- HÝBL, F. *Popsání a vyobrazení nejznámějších zvířat* (Praha, 1716)
- KOMENSKÝ, J. A. *Janua linguarum reserata* (Praha, 1716)
- KRAMERIUS, V. M. *Zrcadlo šlechtnosti pro mládež českou* (Praha, 1805)
- NEJEDLÝ, V. *Hlasatel český II* (Praha, 1807)
- PAŘÍZEK, A. V. *O pravém způsobu cvičení mládeže ve školách českých* (Praha, 1797)
- PAŘÍZEK, A. V. *Skizze eines rechtschaffenen Schulmannes für angehende Landschullehrer* (1791)
- Pedagogisches Handbuch für Schulmänner* (Halle, 1790)
- PHILIPSON, M. *Leben Benedikts von Spinoza* (1790)
- Politische Schulverfassung* (1805)
- ROUSSEAU, J. J. *Emil* (německý překlad Cramera, 1789)
- RULÍK, L. *Krátké a poučující povídky* (Praha, 1804)
- RYBA, J. J. *Radovánky nevinných dětí při vánocích* (Praha, 1804)
- RYBA, J. J. *Kancionálek pro českou školní mládež* (Praha, 1808)
- Stuttgardische Wochenschrift, 1. - 4.* (Stuttgart, 1787)
- TISSOT, A. *Allgemeine Regeln seine Gesundheit zu erhalten* (Steiergraz, 1797)
- TOMSA, J. F. *Nešťastné příhody k výstraze nezkušené mládeže* (Praha, 1794)
- TOMSA, J. F. *Katechismus o zdraví* (Praha, 1794)
- WILLAUM, J. *Praktická kniha ruční pro učitele škol městských a venkovských* (překlad Pařízek; Praha, 1797)
- WILFLING, I. R. *Was muss einen Kreisschulenvisitor wissen und thun, um der Kirche sowohl als dem Staate wahren Nutzen zu schaffen* (Praha, 1787)

Z výčtu těchto děl jsou patrné Rybovy sympatie k myšlenkám humanismu, stejně jako jeho orientace výchovného působení na oblast morálky. V Rybově knihovně bylo možno nalézt spisy předních filozofů a pedagogů humanismu i osvícenství (např. Voltaire, J. J. Rousseau, B. Spinoza, J. A. Komenský aj.), dále náboženskou literaturu a v neposlední řadě též pojednání návodného charakteru, která se týkají toho, jak vychovávat. Opomenout nelze ani spisky, které reflektovaly tehdy probíhající školské reformy. Ryba tak byl nepochybně zastáncem moderních názorů, což se týkalo nejen pedagogiky, která byla z pohledu jeho učitelské profese nejvíce relevantní.

Výrazem těchto jeho názorů byla snaha zavádět tereziánské a josefínské reformy a nová školská nařízení z *Všeobecného školního řádu* J. I. Felbigera. Tento dokument především řešil otázky průběhu vyučování, každodenního chodu škol i jejich správy. Velký důraz byl kladen na vyučovací metody. Ty měly zajišťovat efektivitu učení a vyučování, přičemž důraz byl kladen na pospolné čtení. Šlo o tzv. tabulkovou (tabelární) a písmenkovou (literární) metodu. V rámci těchto metod mělo být postupováno v souladu s principy od neznámého ke známému, od snadnějšího k těžšímu a od jednoduchého ke složenému. Při výuce měly být používány jen schválené učebnice. Velký význam byl přikládán kázni. Velká pozornost v tomto dokumentu byla věnována problematice zkoušek a zkoušení. Řešena byla i otázka vyučovacího jazyka, kterým měla být od druhého ročníku triviální školy a na školách normálních němčina, která měla být společným jazykem pro všechny národy monarchie. Opomenuty nebyly ani otázky dozoru nad školami a jejich správy, jakož i organizace školního roku a vyučování (Kasper, Kasperová, 2008, s. 86 až 88). Ryba též při vyučování používal nové metody, na něž Všeobecný školní řád odkazoval.

Tyto jeho snahy se ne vždy a u všech setkávaly s kladnou odezvou. Rybovy snahy o modernizaci vyučování na rožmitálské škole nebyly v počátcích jeho působení po chuti především místnímu faráři Kašparu Zacharovi, který byl odpůrcem nových vyučovacích metod (Berkovec, 2001, s. 80). Ten preferoval, aby se Ryba co nejlépe postaral o hudbu na kůru. Němeček popsal vztah rožmitálského faráře a Poddaného, z něhož rovněž vysvítá, co mu vadilo na Rybovi: *„Farář litoval, že ztratil učitele Poddaného, s kterým si dobře rozuměl. Oba byli nepřáteli novot, hovořivali spolu často místo vyučování až do 10 hodin dopoledne o novinách a kritisovali nová nařízení a reformy josefínské. Farář byl ze staré školy a Poddaný, nevalně vzdělaný a bez jakéhokoli rozhledu, mu přisvědčoval.“* (1949, s. 11). Rožmitálský farář navíc požadoval, aby žáci texty toliko memorovali, aniž by porozuměli jejich obsahu. Ani výuce náboženství se nevěnoval v takové míře, v jaké by měl.

Nevraživost faráře vůči Rybovi šla až tak daleko, že mu krátil odměny za hudbu, kterou provozoval během církevních obřadů. Vzájemné spory, jež jsou podrobně zdokumentovány v Rybově „Denících“, ustaly až v roce 1795 poté, kdy se za Rybu postavil královský školní komisař Prácheňského kraje František Xaver Stark, který byl velkou autoritou (Spěváček, 1984, s. 27). Ten po inspekci vykonané u Ryby dne 21. května 1788 před farářem Zacharem, katechetou Vaněčkem, hospodářským ředitelem Tichým a celou městskou radou, že je Ryba *„... velmi zdatným učitelem a ozdobou své školy. (...) Věnuje-li se zcela svému úřadu, bude mít velké zásluhy o lidstvo a vychová Bohu a státu dobré lidi, zbožné*

křesťany a poctivé občany.“ (Ryba, 1957, s. 61). Nebyla to však jediná pochvala, které se Rybovi v této době dostalo. Vedle již uvedeného získal Ryba celkem sedm pochvalných uznání od krajského úřadu, tři od biskupské konsistoře, a po jednom od vikariátu a od českého místodržitelství (Slavík, 1888, s. 23).

Nakonec se oba rivalové usmířili a Ryba pak po farářově skonu v roce 1803 napsal a zhudebnil pro účely posledního rozloučení s ním *Truchlozpěv na zemřelého p. faráře Kašpara Zachara* (Němeček, 1963). Přílišného pochopení pro Rybovo učitelování na zanedbané rožmitálské škole neměla ani řada rodičů jeho žáků. Ti se neprávem zastávali svých potomků, k autoritě učitele měli minimální respekt a pokládali vědomosti, které se Ryba pokoušel žákům vštípit, za nadměru obsáhlé.

Dne 26. července 1790 se oženil s v té době osmnáctiletou Annou Láglerovou, která byla dcerou rožmitálského purkrabího. Na první pohled by se mohlo zdát, že jeho choť pocházela ze zámožné rodiny, avšak faktem zůstává, že titul jejího otce byl spíše prázdný a jeho příjmy byly minimální. Proto majetkové poměry Rybovy rodiny byly poměrně nuzné, neboť jeho plat nebyl nikterak vysoký, a to především s ohledem na počet dětí v ní. Z manželství se ženou Annou vzešlo totiž celkem 13 dětí, avšak šest z nich ještě v dětském věku zemřelo. Naživu zůstalo pouze sedm dětí – čtyři dcery a tři synové (Brodniček, 1990, s. 18 až 25, Němeček, 1949, s. 11). Rybu je možno charakterizovat jakožto dobrého a pozorného otce. Na jedné straně je sice nerozmazloval, na straně druhé však byl k dětem přívětvý a přátelský.

Obdobím relativního klidu byla pro Rybu léta 1796 až 1809. Svůj podíl na tom mělo uznání jeho práce ze strany školních inspektorů, jakož i podpora, které se mu dostávalo ze strany městského úřadu i hospodářského ředitele Františka Tichého. Pro Rybu bylo toto období rovněž tak nejplodnější i z hlediska pedagogické, spisovatelské i skladatelské činnosti. Do tohoto období spadá i publikování spisku *Kancionálek pro českou školní mládež* (vyšel v roce 1808). Toto dílo, které zahrnovalo písně a mravní ponaučení, mu vyneslo velkou popularitu. V tomto období vytvořil Ryba i své nejslavnější hudební dílo *Česká mše vánoční*, která bývá často označována také jako „Hej, mistře“. Toto jeho dílo bylo poprvé na veřejnosti uvedeno v roce 1796 ve farním kostele Povýšení sv. Kříže, v němž byly v roce 1750 instalovány unikátní varhany, na které v období let 1788 až 1815 hrával i Ryba (Město Rožmitál pod Třemšínem, 2016). Je možno vyslovit názor, že právě dílo *Česká mše vánoční* zásadně přispělo k tomu, že Ryba a jeho dílo neupadli v zapomnění.

Tento relativní klid vzal za své, když v roce 1809 nahradil Františka Tichého ve funkci hospodářského ředitele Prokop Pokorný. O jeho antipatii vůči Rybovi nebylo žádných pochyb, neboť jej začal neprodleně po nástupu do funkce šikanovat a ponižovat. Ryba se však dobře orientoval ve veškerých předpisech, a proto znal svá práva a povinnosti, stejně jako věděl, na co má nárok. Pokorný nemohl vystát Rybovu inteligenci, rozhled, vlastenecké smýšlení, ani jeho přímé a otevřené jednání ve vztahu k úřadům. Pokorného zášť k Rybovi se projevovala nejrůznějšími způsoby – od stížností, že nedodržuje vyučovací hodiny a má nevhodné chování až po krácení jeho nároků dodávek dřeva a obilí. Uvedená Pokorného tvrzení Ryba vysvětlil písemně a vikář mu znovu dal za pravdu. Pokorného ústrky musel Ryba řešit až do své smrti.

K poslednímu období života J. J. Ryby se do dnešní doby dochovalo poměrně málo materiálů. Informací k tomuto období je poskrovnu i v jeho vzpomínkách i v „Denících“. Lze předpokládat, že měl radost z výborných studijních výsledků nejstaršího syna Josefa Arnošta (1795 až 1856), který se etabloval v oboru oftalmologie - očního lékařství a jenž se stal děkanem Karlo-Ferdinandovy univerzity v Praze. Zato Rybův zdravotní stav se začal výrazně zhoršovat. Zřejmě v této době začal trpět depresemi a postihla jej vleklá choroba, kterou se již zřejmě nikdy nepodaří blíže upřesnit. (Podrobněji se tomuto autor věnuje ve své bakalářské práci). Negativně se zde bezpochyby promítly také existenční problémy, s nimiž se Ryba v posledním období potýkal (zvláště po státním bankrotu v roce 1810), nepřetržité sváry s Pokorným a s nimi související ztráta víry ve spravedlnost. Vyloučit nelze ani to, že dospěl k závěru, že již není s to zvládat své závazky vůči rodině i vůči škole. Veškeré tyto okolnosti způsobily, že se z nadmíru společenského člověka začal stávat jedinec uzavřený do sebe. Němeček k jeho rozpoložení v tomto období píše: „Ztratil i nakonec důvěru v lidské přátelství a spravedlnost a počal se vyhýbat styku s lidmi vůbec. Snad i dlouhotrvající choroba k tomu přispěla.“ (1963, s. 28). Naproti tomu však podle lidí z Rybova okolí nic nenasvědčovalo tomu, že by měl sebevražedné úmysly. Z deníku jeho syna Josefa Arnošta je možno zjistit, že v předvečer dne, kdy ukončil vlastní rukou svůj život, byl Ryba zádušný a zamlklý. Až dlouho do noci zůstal vzhůru a během této doby spálil množství písemností. Příslušníci jeho rodiny v tomto jeho jednání neshledávali nic mimořádného (Ryba, 1981).

Ani v sobotu 8. dubna 1815 zprvu nic nenasvědčovalo tomu, že by se schylovalo k tragédii. J. J. Ryba ráno odešel již tradičně z domu na jitřní mši, která se sloužila v kostele Povýšení sv. Kříže. Ti, kdo měli možnost se s ním toho rána setkat, uváděli, že jim přišel

klidný a vyrovnaný. Poněvadž se po skončení mše nevrátil, přistoupilo se k pátrání, které však bylo po dva dny neúspěšné. Až teprve třetího dne, kdy se na pátrání podíleli téměř všichni schopní obyvatelé Rožmitála a pátrání tak mohlo probíhat daleko důkladněji, bylo Rybovo bezvládné tělo nalezeno ve velmi hustém houští v lese zvaném Štěrbina, blízko za vesnicí Voltuší. Při ohledání těla bylo zjištěno, že má řezné rány na zápěstí obou rukou i na krku, jež byly způsobeny břitvou, kterou měl Ryba u sebe. Vedle jeho těla ležel Senekův traktát *De tranquiilitate animi* (O klidu duševním). Ryba tak dobrovolně opustil svět, který mu v posledních letech nenastavoval svoji přívětivější tvář (Berkovec, 2001, s. 81). „*Uštvalo mne nepochopení, neporozuměli mým snahám, znemožňovali práci věnovanou dětem... Uštvala mě lidská zloba ztrpčující život mně i mým nejdražším...*“ (Teichman, 1959, s. 49).

Obrázek 3 Mohyla z roku 1933 na místě Rybova skonu (Bobíková, 2014)

Přestože závěry úředního šetření jednoznačně uváděly jako příčinu úmrtí sebevraždu, lidé z Rybova okolí nemohli uvěřit tomu, že by natolik zbožný člověk, který navíc nade vše miloval svoji rodinu, mohl svůj život ukončit tímto způsobem. Rybův pohřeb se bez církevního obřadu konal dne 14. dubna 1815. Jakožto sebevrah nebyl pohřben dokonce ani za zdi hřbitova, což bývalo v té době obvyklé, nýbrž dřívějším morním pohřebišti, které se nacházelo na severozápad od Starého Rožmitála. Nejednalo se tedy o nikterak důstojné rozloučení. Toho se mu dostalo až na základě iniciativy jeho syna Josefa Arnošta, kterému v jeho snahách významně napomohl farář Jan Fährnich. Stalo se tak v roce 1855, tedy čtyřicet let po tragické události. Tohoto rozloučení se zúčastnilo velké množství občanů Rožmitálu (Berkovec, 1995). Na místě Rybova úmrtí postavili v roce 1854 lesní dělníci kamenný křížek, který byl v roce 1933 doplněn kamennou mohylou (viz obrázek 3), která zde stojí doposud.

2.2 Dílo

J. J. Ryba bývá veřejností vnímán především jako hudební skladatel přelomu klasicismu a romantismu. Není však divu, neboť podle kvalifikovaných odhadů Ryba složil kolem 1300 skladeb různých forem a rozsahu. Do dnešních dnů se však z jeho tvorby dochovala pouze část, avšak s výjimkou jeho neznámějšího díla *Česká mše vánoční*, několika málo pastorel, mší, jednoho *Stabat Mater* a dvou komorních kompozic se další dochované skladby příliš nehrají. Rybova skladatelská činnost zahrnovala jak skladby církevní (chrámové), které v jeho tvorbě jednoznačně převažovaly, tak i skladby světské (mimoliturgické). V této oblasti je třeba zároveň zmínit i jeho přínos v oblasti teorie. Sbíral též lidové písně, které uspořádával do sborníků českých písní.

Rybovu hudební tvorbu je možno charakterizovat jakožto určitou syntézu tří hudebních směrů. Jak je zřejmé z jeho prvotin, vyšel z pozdně barokní hudby, od níž se však záhy odpoutal a dospěl ke klasicismu. Z toho lze dovodit, že měl znalosti barokní i klasické instrumentální praxe. Kromě toho se v jeho pozdních skladbách objevují i prvky počínajícího romantismu. Ačkoliv byl Ryba v podstatě hudební samouk, vyskytuje se u něj poměrně široká škála kvintakordů a jejich obrátů, jakož i dalších akordů, a to včetně nonového. V jeho pastorálních kompozicích lze nalézt tzv. dudáckou kvintu. Z pohledu plynutí hlasů se u Ryby objevuje rovněž polyfonní způsob kompozice (Němeček, 1963, s. 91 a násl.).

V Rybově církevních skladbách hrají prim především duchovní písně, pastorely a mše. Z jeho církevních skladeb je možno zmínit mariánskou píseň *Svatohorský kůr*, svatoján-

skou píseň *Oktáv neb osmidenní pobožnost k sv. Janu Nepomuckému* (1804/5), velké latinské *Stabat mater* (1805), jež věnoval Plzni, mše *Missa in Nativitate Domini in nocte* (1805) ze souborného cyklu *Cursus sacro harmonicus* (I. svazek z roku 1808, II. svazek z roku 1810, III. svazek z let 1802 až 1813), IV. svazek z roku 1814), *Missa in E minor* (1802) ze souboru *Tres missae serio stylo* nebo *Missa in Dominica infra Octavam Nativitatis Domini* (1808) z cyklu *Cursus sacro harmonicus*. Z českých pastorálních kompozic nelze opomenout tzv. *II. českou mši půlnoční* a především nejznámější Rybovo dílo – *Českou mši vánoční* (1796). Z pastorel je možné uvést sopránovou árii *Rozmilý slavičku*, a dále také ukolébavky *Milí, synáčkové, S pastýři budu muzikovat* a *Spi, spi, neviňátko*. V roce 1975 našel nynější kardinál Miloslav Vlk v Rožmitálu, kde tehdy působil jako farář, zapomenutou partituru velkopátečního hymnu *Ecce, quomodo moritur iustus* (Hle, jak umírá Spravedlivý), který byl napsán pro smíšený sbor s doprovodem dvou lesních rohů (Hoyerová, 2013).

Jestliže čeští kantoři skládali obvykle toliko církevní hudbu, Ryba byl v tomto směru výjimkou a vytvořil množství světských kompozic, z nichž se jich do dnešních dnů dochovalo jen nepatrné množství. Přejedem mezi duchovními a světskými skladbami jsou varhanní skladby. Ryba měl v úmyslu vytvořit velkou varhanní skladbu *Novae et liberae cogitationes* (Nové a svobodné myšlenky), avšak z neznámých důvodů ji pouze začal komponovat. Ryba se věnoval též komorní hudbě, ovšem z ní se do dnešních dnů téměř nic nedochovalo. Z Rybových symfonií a serenád se dochovala jen jediná symfonie a kasace. Dochoval se i zlomek koncertů, a to koncert violoncellový a houslový. Světská hudba byla reprezentována i několika oslavnými kantátami na česká a německá libreta. Z nich je v současnosti známa pouze kantáta *Herzensergiessung der Rossmitaler* (Vylévání rožmitálského srdce), kterou Ryba vytvořil pro přivítání arcibiskupa Viléma Florentina Salm-Salma, jenž v roce 1803 navštívil Rožmitál (Němeček, 1963).

Pokud se týká Rybova přínosu k hudební teorii, zde je třeba zmínit, že v letech 1799 a 1800 napsal teoretický spis *Počáteční a všeobecní základové ke všemu umění hudebnímu*, který však byl vydán až v roce 1817, tj. dva roky po jeho smrti. Toto jeho dílo mělo poskytnout českým skladatelům a hudebníkům dílo, z něhož by mohli čerpat nezbytné vědomosti v českém jazyce, neboť do té doby byli odkázáni na obdobné práce v němčině. Vedle toho byl tento spis přínosem z hlediska zavedení moderní české hudební terminologie (Šlosar, Štědroň, 1984, s. 45 až 51).

Neméně pestrá byla Rybova literární tvorba, jež se zdaleka netýkala pouze hudby, o které byla řeč v předchozím výkladu. Němeček jeho literární tvorbu přitom dělí do následujících skupin (1963, s. 39 až 49):

- duchovní písně a texty k některým duchovním skladbám v českém jazyce;
- básně a školní písně, didaktická poezie a próza;
- příležitostné a oslavné básně v jazyce českém, německém a latinském;
- libreta ke zpěvohrám;
- překlady z latinského s řeckého jazyka;
- hudebně-teoretická pojednání.

Z pohledu problematiky řešené v této práci je nejvíce relevantní druhá uvedená skupina Rybovy literární tvorby, která zahrnuje básně a školní písně, didaktickou poezii a prózu. Do této skupiny náleží zejména *Radovánky nevinných dětí při vánocích* (1804), již dříve zmiňovaný *Kancyonálek pro českou školní mládež* (1808), *Abeceda bohabojnosti, šlechetnosti, moudrosti a opatrnosti* (1813), *Hádka mezi Novo - a Pravočechem* (rukopis z roku 1815) nebo *Nové zřízení škol neb cíl a konec nynějšího školního vyučování a vychovávání vši mládeže* (1793).

Dílo *Radovánky nevinných dětí při vánocích* bylo poprvé vydáno v roce 1804 u Bohumila Hassa. Stěžejní část tohoto díla, která je nazvána *Rozmlouvání*, byla později publikována v *Ročence rozhledů po literatuře a umění 1834* a větší část původního díla vyšla samostatně pod názvem *Radovánky nevinných dětí o vánocích, což svým milým žákům a všem milým českým krajánkům obětuje Jakub Jan Ryba, školní učitel na farní škole rožmitálské*, jako soukromý tisk z popudu Spolku českých bibliofilů v roce 1934 s ilustracemi K. Svolinského (Němeček, 1958, s. 471). Toto dílo je psáno ve formě rozpravy mladších sourozenců se starším bratrem, přičemž jeho cílem je bojovat s nejrůznějšími, v té době zakořeněnými pověrami o existenci nejrůznějších nadpřirozených bytostí a jevů, např. strašidel, meluzíny, černokněžníků, čarodějnic apod. Aby dětem nekazil požitek ze štědrého večera, záměrně zde neuvádí pověry štedrovečerní (Ryba, 1934). Z dnešního pohledu se může Rybův cíl jevit jako úsměvný či zbytečný, avšak v jeho době to byl úkol nanejvýš aktuální a potřebný.

Rovněž tak dílo *Kancyonálek pro českou školní mládež* bylo poprvé vydáno u Bohumila Haasa, a to v roce 1808. I v tomto díle poukazuje na význam výchovy a vzdělávání ve škole, jak je možné vyrozumět z následujícího úryvku z předmluvy: „My triviální učitelové

jsme osoby, kterým otec a matka své nejmilejší poklady, své děti v nejtělejší věku, obec své budoucí měšťany a obyvatele, vrchnost své dorůstající poddané, církev své nevinné údy, naše nejmilejší vlast své budoucí vlastence, veškeré človecenství vykvétajícího člověka a Bůh své živé obrazy k opatrování, k rozumnému vedení, k prospěšnému cvičení a k veřejnému vychování svěruje...“ (Ryba, 1808, s. 1). Z tohoto úryvku je zřejmé, jaký význam přikládá učitelům v rámci procesu výchovy formujícího se jedince. Zároveň však z tohoto úryvku taktéž vyplývá, jakou úctu měl k objektu výchovy – k dětem. Podrobně se v tomto díle věnuje výchově na triviálních školách, přičemž zejména poukazuje na význam zpěvu pro ni. Ten měl být specifickým didaktickým prostředkem k tomu, aby „*mladík všecka prospěšná učení i tenkrát, když školy opustil, v paměti podržel a na ně sobě s radostí a utěšením často připomínal.*“ (citováno dle Cmíral, 1916, s. 110). Ušlechtilý zpěv Ryba chápal i jako prostředek mravní výchovy, jak je zřejmé z dalšího úryvku z tohoto jeho díla: „*Tímto jistě oučinnivým prostředkem dosáhne naše česká mládež a skrze ní i potomstvo dvou velkých užiteků, a sice p ř e d n ě : že se takovými do škol uvedenými mravnými a nábožnými zpěvy venkovské mládeže netoliko duch a srdce, nýbrž i řeč vzdělá; za d r u h é : že jí vytrhneme z rukou nemotorné – nevinnost poskvřňující – dobré mravy porušující – hanebné a oplzlé písně, které mezi vyrostlejší venkovskou jak městskou tak sedlskou mládeží až potud na han a potupu každé obce, v níž se to trpí, panují.*“ (citováno dle Cmíral, 1916, s. 110). Stejně jako v „Radovánkách“, i v „Kancionálku“ je zahrnuta stať zaměřená na vymýcení pověr. Tato stať má název *O škodlivosti, která se pro obecné dobré z pověr rodí*. V „Kancionálku“ je i řada textů písní, které Ryba sám napsal pro další výchovné využití.

Spis *Abeceda bohobojnosti, šlechtnosti, moudrosti a opatrnosti* vyšel v roce 1813 jako příloha Hromádkových Vídeňských novin zvaných *Prvotiny krásných umění*. Ryba zde řeší otázky morálky, které ostatně prolínají i celým jeho pedagogickým působením a dílem. Jaký význam otázce morálky přikládá, to je zřejmé, z jeho názoru, že lepší časy nastanou tehdy „... až se v světě bázeň boží, ctnost a moudrý rozum zmnoží.“ (Prvotiny pěkných umění, 1813, s. 160). Nectný život Ryba považoval za těžké břemeno, pročez otec se nemá v první řadě starat o jmění a majetek, nýbrž o zdraví a ctnost svých potomků. Tato péče má tedy spočívat ve výchově a předávání vědomostí. Stran lidské spravedlnosti se Ryba v tomto díle vyjadřuje de facto skepticky, neboť dospěl k názoru, že prostý člověk nemá nárok zvítězit nad mocnými: „*Při se jenom tobě s rovným, u vyšších buď v řeči skromným, nebo kdo s mocnými se pře, ten vždy tratí v této hře. (...) Jenom blázen světu věří, moudrý*

přímo k Bohu měří.“ (Prvotiny pěkných umění, 1813, s. 164). U Ryby se náboženská nauka promítá i do lásky k bližnímu, která směřuje k poklidnému soužití všech lidí dobré vůle bez ohledu na vyznání. Větu z tohoto díla „*Boha vpravdě milovati jest, věz, bližním pomáhati.*“ (Prvotiny pěkných umění, 1813, s. 164) je možno vnímat jako postulát pro jednání všech lidí. Tomuto nemělo být překážkou ani náboženské smýšlení, ani národnost či rasa (Němeček, 1958, s. 474). V tomto aspektu Rybovy myšlenky plně korespondují se zaměřením současné multikulturní a multietnické výchovy a jsou ta navýsost aktuální.

Pojednání *Hádka mezi Novo - a Pravočechem*, jež Ryba sepsal v roce 1815, nebylo nikdy vydáno tiskem. Rukopis, který Ryba zaslal profesoru Hromádkovi do Vídně, je v současnosti nezvěstný. Ryba v tomto pojednání poukazuje na to, jaký význam má znalost mateřského jazyka pro každého Čecha. Tato skutečnost je zřejmá jednak z ukázky publikované životopiscem Slavíkem (1888, s. 44), jednak z dopisu profesora Hromádka adresovaného Rybovi (Slavík, 1888, s. 76). V „Hádce“ Ryba mimo jiné uvedl: „*Já sobě vážím německé i každé vzdělané řeči; nejsem závistníkem ani tupitelem žádného cizího jazyka, ani toho nechutného sobectví do sebe nemám, abych se zhola svou mateřskou řečí vypínal a snad ji neslušnou přednost dával. Vímt' dobře, že v Čechách a v rakouském mocnářství musí být každý čekatel úřadu jakéhokoli německému jazyku dokonale vycvičen býti ... Však z toho nenásleduje, že má tím případem svého mateřského a národního jazyka zanedbávati, všemožně ho kaziti, v potupu a posměch uváděti a nevlastenecky zlehčovati a z něho německo-francouzskou směsici – jak to nyní slýcháme – tvořiti.*“ (citováno dle Slavík, 1888, s. 44). Z ukázky je zřejmé, že Rybovi šlo vedle výuky jazyka i o výchovu pravého vlastenečtví, tedy takového, které je prosto jakýchkoliv extrémů, včetně nacionalismu. Tento jeho přístup je inspirativní i v současnosti.

Spis *Nové zřízení škol neb cíl a konec nynějšího školního vyučování a vychovávání vši mládeže* dokončil Ryba v roce 1793 a následně jej zaslal městskému úřadu v Rožmitálu. Současně jej opsal do *Školního deníku*. Díky tomuto dílu se Ryba stal prvním venkovským propagátorem reformy císařovny Marie Terezie (1740 až 1780). Zastává se v něm nových metod, u nichž prokazuje jejich užitečnost v porovnání s metodami užívanými do té doby. Stejně jako v jiných svých dílech zde poukazuje na velký význam a důstojnost učitelského a stavu v rámci společnosti. Po přelomu 18. a 19. století, kdy nastaly ve školství u nás další změny (1805), jež byly zčásti krokem zpět, už změny neobhájí a je u něj patrný příklon k pozici „vlasteneckého“ učitele. I tak ovšem v tomto období vychází z koncepce školství prosazované Marií Terezií.

2.3 Jako sociální pedagog

Z předchozího výkladu vyplynulo, že Ryba byl velmi schopný pedagog, což oceňoval zejména královský školní komisař Prácheňského kraje František Xaver Stark. Lze se domnívat, že by jím byl i dnes, neboť ve výchově dětí má nesporně velký význam přístup k nim a ten byl u Ryby přímo příkladný. Avšak nejen jeho pozitivní přístup k dětem by i v současnosti slavil ve výchovné práci úspěch. Dalším faktorem by bylo i využívání prostředí při výchově, jak v současnosti reflektuje sociální pedagogika. Jak ve škole, tak i mimo ni se snažil aplikovat nové metody a přístupy. Těmi skrze vyučované děti působil i na jejich rodiče. Byl veskrze prochnutý pedagogickým optimismem, o čemž svědčí i jeho vyjádření směrem k Hospodářskému úřadu: *„Kdo má smysl pro morálku, potvrdí, že dobrá výchova mládeže je základní kámen, na němž lze budovat blaho rodiny, obce, vlasti a státu.“* (Berkovec, 1995, s. 133).

Inovativní přístup je možno u J. J. Ryby pozorovat ve vztahu k utváření optimálního školního prostředí. Je možné, že jej v tomto ohledu ovlivnily negativní vzpomínky na výuku na škole v Přešticích, i na otřesné poměry, v nichž byla výuka vedena. V protikladu k tomu se Ryba vždy snažil, aby na škole v Rožmitálu, přes její nedobrá stavebně-technický stav, bylo vždy čisto a pořádek. Ryba dbal na úklid třídy a tak byla týden co týden zametána a byl v ní utírán prach. Sobota byla vyhrazena mytí lavic a podlahy. Novinkou bylo pro místní obyvatele i větrání třídy, které se provádělo každodenně. Působil tím na žáky, jako příklad hodný následování.

Ryba důsledně vyžadoval po žácích, aby do školy chodili vždy čisti a upravení. Pokud tento jeho požadavek žák nesplnil, odeslal jej Ryba zpět domů, aby se umyl a vyčistil si oděv. Že jeho pozice v tomto snažení nebyla vůbec snadná, vypovídá především to, že řada rodičů nepovažovala za důležité, aby své děti do školy posílali čisté a upravené. Rybovo neutuchající úsilí však časem přineslo své výsledky a žáci z valné části chodili do školy umytí a upravení. On sám si však nedělal žádné iluze, že všichni rodiče toto jeho úsilí vítají. Jak uvádí Spěváček, *„Ryba se otevřeně přiznával k tomu, že o něm jde pověst, že chce poučovat všechny lidi, nikomu nedá pokoj, má neklidnou hlavu a utrhačný jazyk, je pokládán za rušitele klidu.“* (1984, s. 63).

Je však třeba uvést, že Rybovým zájmem bylo, aby si obyvatelé města bez rozdílu původu a stavu vzájemně pomáhali, žili ve svornosti a byli ctnostní. Sám se jim v tomto snažil být co nejvíce vzorem, o čemž vypovídá i to, že se nad nikým nepovyšoval, avšak zároveň ani

neponižoval. Vyznačoval se vysokým sebevědomím, které vyvěralo z jeho velkých znalostí a vědomostí. Ačkoliv se Ryba v podstatě nepřetržitě potýkal s nepochopením místních občanů i vrchnosti, vzdor ústrkům a urážkám nikdy nepolevil ve svém úsilí o kultivaci svých žáků i jejich rodičů. Je tedy zřejmé, že byl velkým idealistou, který se řídil zásadou „*Smyšlej a čiň vždy dobře.*“ (Berkovec, 1995, s. 133).

Ryba byl rovněž příkladem svým přístupem ke zdraví, hygieně, tělesnému pohybu a celkově dobrého stavu těla a mysli. Lze konstatovat, že ve své době neměl v tomto směru ve vesnickém prostředí konkurenci. Byl jedním z prvních, kdo z obyvatel venkova nechal očkovat svého syna Josefa Arnošta vakcínou proti neštovicím. Tato nemoc vedla k vysoké mortalitě dětí v rámci celé monarchie. I sám Ryba měl s touto nemocí negativní zkušenost, když jí v roce 1799 podlehla jeho roční dcera Terezie Kateřina Anna.

Ryba si byl dobře vědom i významu výchovného působení rodinného prostředí na formujícího se jedince. Byl přesvědčen o tom, že pokud má být u žáků dosaženo pokroků ve výchově, pak musí být úsilí učitele podporováno i stejně zaměřeným úsilím jejich rodičů. I zde se ovšem nezdědka setkával s nepochopením. Sám tuto zkušenost glosuje následujícím způsobem: „*Ve škole se snažíme mládež dobře vychovávat, ale nerozumem rodičů se stavba káci. (...) Kdyby rodiče podporovali učitele, pak by zmizelo všechno, co se musí nevyhnutelně trestat. Takto je učitel v beznadějném a svízelném postavení.*“ (Brodníček, 1990, s. 40).

Veškerou Rybovou pedagogickou, osvětovou i uměleckou činností tedy prolínal stěžejní aspekt sociální pedagogiky, kterým je zkoumání toho, jak prostředí ovlivňuje výchovu a vzdělávání, účinná pomoc v případě výskytu výchovných problémů a v neposlední řadě i odvaha prosazovat pokrokové myšlenky v praxi. Ryba byl velmi zásadový, věřil ve spravedlnost, byl tolerantní, vyznačoval se láskou k dětem i odvahou postavit se zlu a nespravedlnosti. Již jen tímto by mohl být současným sociálním pedagogům Ryba inspirací. Na druhé straně však lze předpokládat, že tímto svým přístupem by si Ryba nadělal množství problémů i v současném světě, v němž se ve velkém vyskytují takové jevy, jakými jsou individualismus, sobectví, násilí, tyranie či nesvornost.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

3 METODOLOGIE VÝZKUMU

V souvislosti se zpracováním této práce byl proveden kvalitativní výzkum. „Kvalitativní výzkum přistupuje ke zkoumaným jevům se snahou popsat je v jejich jedinečnosti, se zachycením jejich specifických rysů, které se vymykají kvantitativní analýze s objasňováním kontextu souvislostí.“ (Jůzl, 2010, s. 170). Tímto kvalitativním výzkumem bylo mezi sociálními pedagogy zjišťováno, jaké jsou jejich znalosti o J. J. Rybovi, a v návaznosti na to, jak nahlízejí na postupy a metody uplatňované tímto pedagogem, skladatelem a spisovatelem z hlediska reálnosti jejich užití v současné době. V této kapitole bude přitom objasněna metodologie provedeného výzkumu.

3.1 Cíl výzkumu

V návaznosti na informace uvedené o J. J. Rybovi a jeho pedagogické a sociálně-pedagogické činnosti bylo cílem výzkumu zjištění názorů odborníků na vztah Rybových metod a dnešních, takzvaných moderních metod. Výzkum by tak měl přinést mimo jiné i odpověď na otázku, zda by Ryba s metodami, které používal při výchovném působení na své žáky a další lidi ze svého okolí, mohl uspět i v současnosti.

3.2 Výzkumné otázky

Po stanovení cíle výzkumu byly formulovány výzkumné otázky, na něž by měl provedený výzkum odpovědět. Byly přitom stanoveny níže uvedené výzkumné otázky (ve zkratce „VO“ s pořadovým číslem):

VO₁: Jaké znalosti mají sociální pedagogové o Jakubu Janovi Rybovi?

VO₂: Vnímají sociální pedagogové Jakuba Jana Rybu více jako skladatele nebo jako pedagoga?

VO₃: Jaký je názor sociálních pedagogů na metody uplatňované Jakubem Janem Rybou při jeho výchovném působení?

VO₄: Měly by podle sociálních pedagogů metody uplatňované Jakubem Janem Rybou při jeho výchovném působení úspěch i v současnosti?

VO₅: Uvítali by sociální pedagogové, kdyby byla Jakubovi Janu Rybovi věnována větší pozornost při výuce na různých typech škol?

VO₆: Jak sociální pedagogové vnímají Jakuba Jana Rybu, coby morální autoritu a vzor pro současnou populaci?

VO₇: Jak sociální pedagogové vnímají osobnost Jakuba Jana Ryby jako celek?

VO₈: Je podle sociálních pedagogů Jakub Jan Ryba historickou osobností, kterou lze zařadit po bok jiných velikánů naší historie?

3.3 Metody výzkumu

Metodami výzkumu je možno rozumět „... *specifické postupy poznávání určitých jevů, které badatel užívá s cílem rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé interpretují a vytvářejí sociální realitu.*“ (Švaříček, Šedřová a kol., 2007, s. 142). Při výběru vhodné metody je třeba mít na zřeteli požadovaný typ informace, osoby informantů i prostředí a okolnosti prováděného výzkumu. Metoda sběru dat musí odpovídat stanovenému výzkumnému problému. Při výběru metody sběru dat lze využít níže uvedená čtyři pravidla formulovaná Hendlem (2008, s. 161):

- pro zkoumání toho, co lidé dělají na místech veřejně přístupných, je vhodné použít pozorování;
- ke zjišťování toho, co lidé dělají v soukromí, je možno využít interview, dotazník či techniku deníku;
- za účelem zkoumání toho, co si lidé myslí, jak cítí, čemu věří apod., lze využít interview, dotazník nebo postojovou škálu;
- k určení schopnosti lidí (např. změření jejich inteligence) či identifikaci osobnostních rysů je třeba využít standardizovaných testů.

K základním metodám kvalitativního výzkumu náleží zúčastněné pozorování, hloubkový rozhovor, ohnisková skupina, pořizování videozáznamu, triangulace a sběr dokumentů.

V daném případě měly být u informantů zjišťovány jejich názory a postoje k osobě Jakuba Jana Ryby, což je ve shora uvedených pravidlech formulovaných Hendlem třetí uváděná skupina informací zjišťovaných v rámci výzkumu. Proto byl jako metoda sběru dat zvolen hloubkový rozhovor, který nejlépe odpovídá stanovenému cíli výzkumu. „*Hloubkový rozhovor můžeme definovat jako nestandardizované dotazování jednoho účastníka výzkumu zpravidla jedním badatelem pomocí několika otevřených otázek.*“ (Švaříček, Šedřová a kol., 2007, s. 159). Za využití hloubkového rozhovoru jsou získávána data o jedincích z určitého prostředí či z určité sociální skupiny. Cílem zkoumání je zde pochopení určitého jevu, jímž

členové takové skupiny disponují. Badatelem je tedy zkoumán pohled lidí na určitou skutečnost. V porovnání s dotazníkem hloubkový rozhovor poskytuje příležitost k získávání dat v jejich přirozené podobě, čili skrze slova, výpověď. Bývá diferencováno mezi dvěma základními typy hloubkového rozhovoru. Prvním typem je rozhovor polostrukturovaný, který je založen na předem daných tématech a otázkách. Druhým typem je rozhovor nestrukturovaný, kdy bývá položena jen jedna otázka na jeho začátku a posléze závisí další průběh rozhovoru na odpovědích informanta.

V provedeném rozhovoru byla příslušná data zjišťována prostřednictvím polostrukturovaného hloubkového rozhovoru. U této metody jako jednoho z typů hloubkového rozhovoru platí, že klade vysoké nároky na osobu badatele (tazatele). Důvody tohoto stavu uvádí Hendl: „*Vyžaduje dovednost, citlivost, koncentraci, interpersonální porozumění a disciplínu.*“ (2008, s. 166). Samotné realizaci rozhovoru musí předcházet důkladná příprava, která záleží ve výběru metody, stanovení délky rozhovoru a ve výběru otázek. Je nezbytné, aby se tazatel zaměřil na navázání kontaktu s informantem a na vytvoření bezpečného prostoru, v němž informant nebude mít obavu odpovídat otevřeně a pravdivě. Vzdor zdání, že při hloubkovém rozhovoru jsou výzkumník a informant v rovnocenném vztahu, je třeba upozornit na fakt, že jejich role jsou ve skutečnosti do značné míry odlišné. Výzkumníkovi náleží pozice toho, kdo rozhovor vede a pokládá otázky. Na něm také je, aby rozhovor ukončil. V průběhu rozhovoru by nemělo pro jeho úspěšnou realizaci dojít k výměně rolí, tj. k situaci, kdy je informantem převzata role výzkumníka v něm.

V rámci hloubkového rozhovoru jsou pokládány různé typy otázek. Jedná se přitom o následující typy (Švaříček, Šedřová a kol., 2007, s. 163 až 169):

- Úvodní otázky – předchází jim představení výzkumníka a získání souhlasu informanta s pořízením audiozáznamu z průběhu rozhovoru. Smyslem úvodních otázek je zajistit vytvoření příjemné atmosféry a navázání bezprostředního kontaktu s informantem. Z toho důvodu by tyto otázky měly být jednoduché, srozumitelné a v neposlední řadě i empatické.
- Hlavní otázky – je jimi tvořeno jádro výzkumu a skrze ně výzkumník získává požadovaná data. Tyto otázky si výzkumník připravuje předem, přičemž jejich formulace nesmí informanty omezovat či je nutit k určité odpovědi. Z uvedeného je zřejmé, že by se měl výzkumník vyvarovat otázkám sugestivním a nekonkrétním, ne-

boť takové otázky mohou (i výrazně) zkreslit výsledky výzkumu. Otázky by měly být formulovány v deskriptivní podobě.

- Navazující otázky – jde o otázky doplňující, díky nimž má výzkumník možnost získat data s větší hloubkou, detaily a jemnými rozdíly. Je však třeba si uvědomit, že navazující otázky nelze pokládat ke každému tématu, neboť by tím došlo k neúměrnému natažení délky rozhovoru. Aby k tomuto nedošlo, je nutné, aby výzkumník navazující otázky kladl jen u těch témat, jež jsou pro splnění cíle výzkumu stěžejní.
- Nepřímé otázky – mají podobu projektivních otázek a informant se díky nim dostává do určité role. Nevýhodou tohoto typu otázek je však vysoká náročnost interpretace odpovědí poskytnutých informanty.
- Dynamické otázky – jejich účelem je udržování tempa uskutečňovaného rozhovoru, a to povzbuzováním informanta k dalšímu vyprávění, eventuálně i snižováním vzniklého napětí.
- Ukončovací otázky – ze strany výzkumníka by měla být náležitá pozornost věnována i vhodnému ukončení rozhovoru, které by nemělo proběhnout ve spěchu. Informantovi by měla být poskytnuta příležitost k doplnění informací. Je možno také doporučit, aby v závěru rozhovoru bylo opětovně zdůrazněno dodržení důvěrnosti a anonymity, eventuálně užití pseudonymu účastníka.

K provedení hloubkového polostrukturovaného rozhovoru byly použity následující otázky, které vycházely z formulace otázek z autorovy bakalářské práce (pro účely této diplomové práce, by se dalo hovořit i o specifické formě předvýzkumu):

1. Kdo byl podle vás Jakub Jan Ryba? Co je vám o této osobě známo?
2. Jak vnímáte dobu a místo, kde žil a pracoval Jakub Jan Ryba?
3. Co je podle vás důvodem toho, že v současnosti ví velká část o Jakubu Janu Rybovi jen to, že to že to byl „... nějaký skladatel, který napsal nějakou koledu...“?
4. Domníváte se, že by v současnosti mělo být na školách v příslušných předmětech více probíráno, kdo byl Jakub Jan Ryba a čemu se věnoval?
5. Čím byl podle vás Ryba více? Pedagogem, sociálním pracovníkem-pedagogem, hudebním skladatelem či národním buditelem?
6. Jak hodnotíte metody a postupy uplatňované Jakubem Janem Rybou při jeho výchovném působení?
7. Měly by podle vás tyto metody a postupy nárokovat úspěch v současnosti?

8. Byl podle vás Jakub Jan Ryba sociálním pedagogem?

Otázka č. 1 si kladla za cíl u informantů ověřit, jaké mají znalosti o J. J. Rybovi. Nakonec však bylo stejně třeba u všech informantů jejich informace o této osobnosti ve větší či menší míře doplnit.

Otázka č. 2 byla víceméně doplňující k předchozí otázce a byla pokládána se záměrem přimět informanty k aplikaci poznatků o J. J. Rybovi na dobu, v níž žil a tvořil a dostat se mu takříkajíc „pod kůži“. U této otázky se dalo rovněž předpokládat, že informanti v odpovědi na ni současně vyjeví své postoje k dané době, k českému národnímu obrození i k vesnickému prostředí.

Otázka č. 3 vedle zjištění faktu, proč se toho obecně o Rybovi ví poměrně málo, měla za záměr, aby si informanti sami uvědomili, jak je naše populace na prahu 21. století málo vlastenecká a jakou malou má úctu k naší historii, jak málo z ní vychází a čerpá a jak upadají téměř do zapomnění velcí mistři naší historie, což se týká i těch nejpopulárnějších (Hus, Komenský apod.).

Otázkou č. 4 byly zjišťovány postoje informantů k případnému rozšíření objemu informací o J. J. Rybovi a jeho díle ve výuce příslušných předmětů (např. v dějepise, občanské nauce apod.).

Otázka č. 5 byla informantům pokládána se záměrem zjistit u nich, jak vnímají J. J. Rybu z hlediska jeho působení, tj. hlavně jako pedagoga, sociálního pracovníka-pedagoga, hudebního skladatele či národního buditele.

Otázka č. 6 měla u informantů zjistit, jaký je jejich názor na metody a postupy uplatňované J. J. Rybou při jeho výchovném působení.

Otázka č. 7 navazovala na otázku předchozí, když se informantů dotazovala, zda by podle jejich názoru mohly metody a postupy uplatňované J. J. Rybou uspět i v současnosti.

Otázka č. 8 u informantů zjišťovala, zda vnímají J. J. Rybu jako sociálního pedagoga.

3.4 Informanti

Výzkum byl realizován s celkem devíti informanty, jimiž byli absolventi studia zaměřeného na sociální pedagogiku, kteří v tomto oboru také pracují a jsou tak v uvedeném oboru profesionály se zkušenostmi z praktické sociálně-pedagogické práce. Jednalo se o níže

uvedené osoby, jejichž jména byla pozměněna tak, aby byla ve shodě s etikou provádění výzkumu vyloučena jejich dodatečná identifikace:

- Karel – věk 44 let, vysokoškolsky vzdělaný, ženatý, 2 děti, žije ve městě, v oboru sociální pedagogiky pracuje 15 let.
- Jiří – věk 32 let, středoškolsky vzdělaný, svobodný, bezdětný, žije ve městě, v oboru sociální pedagogiky pracuje 6 let.
- Vlasta – věk 37 let, středoškolsky vzdělaná, rozvedená, 1 dítě, žije na vesnici, v oboru sociální pedagogiky pracuje 8 let.
- Vojtěch – věk 35 let, vysokoškolsky vzdělaný, ženatý, 1 dítě, žije na vesnici, v oboru sociální pedagogiky pracuje 11 let.
- Klára – věk 27 let, vysokoškolsky vzdělaná, svobodná, bezdětná, žije ve městě, v oboru sociální pedagogiky pracuje druhým rokem.
- Vladan – věk 40 let, vysokoškolsky vzdělaný, ženatý, 3 děti, žije ve městě, v oboru sociální pedagogiky pracuje 13 let.
- Kateřina – věk 53 let, vysokoškolsky vzdělaná, rozvedená, 2 děti, žije ve městě, v oboru sociální pedagogiky pracuje 21 let.
- Jana – věk 47 let, vysokoškolsky vzdělaná, rozvedená, 2 děti, žije v menším městě, v oboru sociální pedagogiky pracuje 18 let.
- Alena – věk 55 let, vysokoškolsky vzdělaná, svobodná, bezdětná, žije ve městě, v oboru sociální pedagogiky pracuje 27 let.

3.5 Způsob realizace výzkumu

Výzkum byl realizován v několika navzájem navazujících etapách, z nichž každá měla svůj význam z hlediska jeho úspěšného provedení. První fází byla fáze přípravná, v níž byl stanoven cíl výzkumu, formulovány výzkumné otázky, zvoleny metody výzkumu a vytvořeny otázky do polostrukturovaného rozhovoru. Následovala fáze samotného sběru dat, kdy byly informanti získáváni za využití metody sněhové koule (angl. *snowballing*), kdy byl k dispozici nejprve jediný informant, avšak na základě jeho doporučení byli získáni další informanti, kteří pak doporučili informanty další. Ti byli následně osloveni. Jestliže souhlasili se svojí účastí na výzkumu, byl s nimi realizován polostrukturovaný rozhovor. Veškeré rozhovory byly zaznamenány na MP3 záznamník. Tyto rozhovory poté prošly procesem transkripce. U takto přepsaných rozhovorů pak bylo provedeno ve fázi analýzy dat

otevřené kódování, jímž byly identifikovány jednotlivé kategorie. Poté byly výsledky výzkumu interpretovány.

4 OTEVŘENÉ KÓDOVÁNÍ A ANALÝZA DAT

Na fázi uskutečnění rozhovoru a získání nezbytných dat navazuje fáze jejich analýzy. Po fázi sběru dat má totiž výzkumník k dispozici množství nestrukturovaného materiálu, který je obvykle díky transkripci v textové podobě. Tento materiál je třeba podrobit důkladné analýze. Analýzu je možno provést jedním ze dvou způsobů. „Prvním z nich je způsob realistický, kdy se výpovědi respondentů či záznamy jejich aktivit považují za popis určité vnější skutečnosti nebo vnitřní zkušenosti. Druhým z nich je přístup narativní, kdy se výzkumník vzdává snahy získat ‚pravdivý‘ popis reality a namísto toho analyzuje rozhovor jako společenskou interakci, v níž respondent vyjednává svoji verzi skutečnosti a vlastní identity.“ (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007, s. 208).

K analýze dat byla zvolena technika tzv. otevřeného kódování. V průběhu otevřeného kódování dochází k rozčlenění textu na jednotky, jimž jsou přidělena jména, se kterými výzkumník v dalším průběhu pracuje. Takovými jednotkami mohou být slova, věty či odstavce. Všem jednotkám je přidělen určitý kód (jméno/označení). Souběžně s procesem kódování je vytvářen seznamu kódů. Poté, kdy je proces vytváření kódů ukončen, následuje seskupování (spojování) kódů v závislosti na jejich podobnosti či na základě dalších souvislostí do určitých kategorií, tj. je prováděna jejich kategorizace. Ve stručnosti lze toto kódování charakterizovat jako operace, během kterých jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a posléze sloučeny novým způsobem (Švaříček, Šed'ová 2007, s. 211). Teprve po kategorizaci kódů může výzkumník přistoupit k interpretaci dat. Interpretace dat je zakončována sepsáním výzkumné zprávy.

4.1 Interpretace dat

Jednotlivé kódy vzešlé z obsahové analýzy přepsaných polostrukturovaných rozhovorů byly začleněny do příslušných kategorií. Pro větší přehlednost a názornost, byla data převedena do tabulky 1 a bylo rovněž přistoupeno k jejich barevnému rozlišení. Jednotlivé kódy identifikované v textu byly sečteny a v závislosti na kategoriích byly spojeny s odpověďmi na jednotlivé výzkumné otázky.

Tabulka 1 Kategorie a kódy

KATEGORIE	KÓDY
Znalosti o JJR ⁹	Žadné hudební skladatel hudební skladatel a pedagog obrozenec Rožmitál pod Třemšínem
Vnímání JJR	hudební skladatel pedagog hudební skladatel i pedagog nevím
Hodnocení metod JJR	pokrokovost efektivnost lidskost nevím
Aktuálnost metod JJR	určitě ano spíše ano rozpaky nevím
Větší prostor JJR ve výuce	určitě ano spíše ano co by to přineslo? nevím
JJR jako morální autorita	určitě ano nevím
Celkové vnímání JJR	výborný hudební skladatel komplexní osobnost národní buditel sociální pedagog učitel
JJR jako historická osobnost	významná osobnost českého národního obrození významná osobnost české pedagogiky významná osobnost počátků sociální pedagogiky u nás

---

⁹ JJR – Jakub Jan Ryba.

4.1.1 Kategorie „znalosti o Jakubu Janovi Rybovi“

Kódy:

- žádné
- hudební skladatel
- hudební skladatel a pedagog
- obrozenec
- Rožmitál pod Třemšínem

Kategorie „znalosti o Jakubu Janu Rybovi“ měla vztah k dílčí výzkumné otázce VO₁, která měla následující znění: „Jaké znalosti mají sociální pedagogové o Jakubu Janovi Rybovi?“ V rozhovorech se k této kategorii vyskytlo přitom celkem pět kódů, které bylo možno označit jako „žádné“, „hudební skladatel“, „hudební skladatel a pedagog“, „obrozenec“ a „Rožmitál pod Třemšínem“. Kód „žádné“ byl přiřazen odpovědi jednoho informanta. Kód „hudební skladatel“ se vyskytl v odpovědích šesti informantů a konečně kód „hudební skladatel a pedagog“ byl identifikován v odpovědích dvou informantů. U pěti informantů se vyskytl současně s některým z již uvedených kódů i kód „obrozenec“. U jedné informantky byl identifikován i kód „Rožmitál pod Třemšínem“.

Shrnutí: V kategorii znalosti o Jakubu Janu Rybovi se nejvíce objevoval kód „hudební skladatel“, výrazněji méně se objevoval kód „hudební skladatel a pedagog“ a vůbec nejméně pak kód „žádné“. **Z toho je tak zřejmé, že Ryba je mezi informanty z řad sociálních pedagogů vnímán především jako hudební skladatel.** Svůj podíl na tomto stavu bezpochyby nese Rybova skladba Česká mše vánoční, kterou ostatně někteří z informantů v průběhu rozhovoru výslovně zmiňovali. Například Vladan k tomuto uvedl: „Jsem věřící člověk, tak chodím samozřejmě i do kostela na půlnoční mši. Tam právě tu Rybovu skladbu často hrají, tak vím, že je to náš skladatel. Možná jsme se to někdy učili i v hudebce, ale odsud si to už vážně nepamatuju. Protože do kostela беру i svoje děti, tak i ony Rybu jako skladatele znají.“ Naproti tomu jedna z informantek, konkrétně Vlasta, o Rybovi nic nevěděla. Na položenou otázku znění „Kdo byl podle vás Jakub Jan Ryba? Co je vám o této osobě známo?“ odpověděla: „Kdo by to jako měl být? To jméno mi nic naprosto neříká.“ Proto jí byly o Rybovy poskytnuty základní informace, aby věděla, o kom je řeč. Menší část informantů vnímala Rybu i jako hudebního skladatele, i jako vesnického učitele, tj. pedagoga. Větší část informantů správně zařadila J. J. Rybu do období národního obrození, díky čemuž byli schopni správně určit, že žil a pracoval na přelomu 18. a 19.

století. Klára jako jediná byla schopna (vedle období, v němž Ryba žil) uvést i místo jeho hlavního působení – Rožmitál pod Třemšínem. Důvod tohoto stavu je zřejmý z části její odpovědi na tuto otázku: „*Asi před třemi lety jsem projížděla přes Rožmitál pod Třemšínem a nenechala jsem si ujít expozici v Podbrdském muzeu, jejíž součástí je i památník Jakuba Jana Ryby. Provázela tam moc příjemná průvodkyně, která o Rybovi hodně věděla a poutavě o něm dokázala vyprávět. Takže díky ní vím o Rybovi, to co vím.*“

K této kategorii je tak možno uzavřít, že vnímání J. J. Ryby u informantů se nijak zvlášť výrazně neodlišuje od vnímání této osobnosti ze strany běžné veřejnosti. I v ní je Ryba vnímán především jako hudební skladatel, přičemž drtivá většina obyvatel jej takto zná díky jeho nejznámějšímu dílu Česká mše vánoční. Je tak zřejmé, že v tomto ohledu se sociální pedagogové nijak neodlišují od běžné populace.

4.1.2 Kategorie „vnímání Jakuba Jana Ryby“

Kódy:

- hudební skladatel
- pedagog
- hudební skladatel i pedagog
- nevím

Kategorie „vnímání Jakuba Jana Ryby“ měla vztah k dílčí výzkumné otázce VO₂, která měla následující znění: „Vnímají sociální pedagogové Jakuba Jana Rybu více jako skladatele nebo jako pedagoga?“ V odpovědích informantů byly v tomto směru identifikovány celkem čtyři kódy, a to „hudební skladatel“, „pedagog“, „hudební skladatel i pedagog“ a „nevím“. Rozložení kódů u této kategorie bylo ve velké míře podobné, jako tomu bylo u kategorie předchozí, jen s tím rozdílem, že v tomto případě absentovaly kódy „obroze-nec“ a „Rožmitál pod Třemšínem“, které neměly vztah k zaměření působení Jakuba Jana Ryby. Navíc se zde objevil kód „pedagog“. Kód „nevím“ a „pedagog“ byl přiřazen vždy odpovědi jednoho informanta. Kód „hudební skladatel“ se vyskytl v odpovědích pěti informantů a konečně kód „hudební skladatel a pedagog“ byl identifikován v odpovědích dvou informantů.

Shrnutí: U této výzkumné otázky bylo výzkumem zjišťováno, jak sociální pedagogové vnímají J. J. Rybu především, tzn. spíše jako hudebního skladatele či jako pedagoga. V kategorii vnímání Jakuba Jana Ryby se nejvíce objevoval kód „hudební skladatel“, vý-

razněji méně se objevoval kód „hudební skladatel a pedagog“ a vůbec nejméně pak kód „nevím“ a „pedagog“. Svědčí to o tom, že i mezi odborníky v oblasti sociální pedagogiky přetrvává převažující vnímání J. J. Ryby jako hudebního skladatele, které má souvislost s jeho známým hudebním dílem. Potvrzuje to mimo jiné i úryvek z rozhovoru s informantkou Kateřinou, která uvedla: *„Máme známé ve Švédsku. Když jsme za nimi před asi deseti lety byli, bylo právě období před vánocemi. A naše hostitelka Kerstin si začala pobrukovat nějakou melodii, která mi byla povědomá. Chvíli mi trvalo, než mi sepnulo, ale pak jsem si uvědomila, že je to přece Česká mše vánoční. Překvapeně jsem se Kerstin zeptala, odkud tu melodii zná. A ona mi odpověděla, že je to ve Švédsku poměrně známá melodie a že ani už neví, jak se k ní dostala. Musím přiznat, že jsem byla polichocena tím, že výtvar z naší malé zemičky znají i tak poměrně daleko za našimi hranicemi.“*

Naproti tomu informantka Vlasta i v případě této otázky projevila svoji neznalost, stejně jako tomu bylo u otázky předchozí. K tomuto problému například uvedla: *„Mě opravdu ten Ryba nic neříká. Ani jak jste mi říkal o té Mši vánoční, tak tu neznám. Asi jsem kulturní barbar a budu si muset rozšířit obzory. (smích) To pak ani nemůžu říct, co ten Ryba byl víc, když ani nevím, o koho jde.“* Zcela v protikladu byla odpověď informantky Kláry. Ta odpověděla následující: *„Podle mě se Ryba musí vnímat komplexně. Jak to chápu já, tak on nechtěl být vyloženě konkrétně něco. Nechtěl být jen pedagog nebo skladatel či cokoliv jiného. Vše, co dělal a čemu věnoval své úsilí, mělo jediný cíl – aby byl svět kolem nás lepší. Pro tento cíl skládal, proto učil děti podle svého nejlepšího vědomí a svědomí, proto působil na lidi ve svém okolí...“*. Tato informantka tak zřejmě nejlépe vyjádřila smysl veškerého Rybova působení, včetně jeho jisté „multioborovosti“. Ta se projevovala v tom, že různé aspekty jeho činnosti (skladatelská, pedagogická aj.) splývají v jeden celek.

4.1.3 Kategorie „hodnocení metod Jakuba Jana Ryby“

Kódy:

- pokrokovost
- efektivnost
- lidskost
- nevím

Kategorie „hodnocení metod Jakuba Jana Ryby“ měla vztah k dílčí výzkumné otázce VO₃, která byla formulována následovně: „Jaký je názor sociálních pedagogů na metody uplat-

ňované Jakubem Janem Rybou při jeho výchovném působení?“ Během otevřeného kódování byly v odpovědích informantů zjištěny celkem čtyři kódy: „pokrokovost“, „efektivnost“, „lidskost“ a „nevím“. Zastoupení jednotlivých kódů v rámci této kategorie byl v porovnání s jinými kategoriemi poměrně rovnoměrné. Celkem tři informanti nebyli schopni metody uplatňované J. J. Rybou hodnotit a byl tak v jejich odpovědích identifikován kód „nevím“. U čtyřech informantů byly identifikovány kódy „efektivnost“ a „lidskost“. V odpovědích pěti informantů pak byl identifikován kód „pokrokovost“. Z toho je zřejmé, že Rybovy metody působení hodnotili jako pokrokové všichni informanti, kteří se k nim nějak vyjádřili. Naproti tomu tři informanti, u nichž byl v odpovědích identifikován kód „nevím“, Rybovy metody působení nehodnotili nijak.

Shrnutí: Dílčí výzkumná otázka VO₃ zjišťovala, jak se k metodám uplatňovaným J. J. Rybou během jeho působení informanti staví. Identifikované kódy v rámci této kategorie se vyskytovaly poměrně rovnoměrně. Nejvíce se přitom vyskytoval kód „pokrokovost“. Informantka Klára podpořila toto své hodnocení následujícím konstatováním: *„Ryba šel bez ohledu na následky vlastně hlavou proti zdi. V době, kdy byl pan farář na špici v žebříčku postavení osob na vesnici, Ryba neváhal vystoupit proti jeho požadavkům na výuku, které byly jednoznačně zpátečnické. I když za to trpěl, chtěl, aby děti rozuměly tomu, co se učí a dělal pro to vše, co šlo. To je, myslím, příklad hodný následování i v dnešní době.“* Informant Vojtěch byl jedním z těch, kdo hodnotil Rybovy metody jako lidské: *„Já toho příliš o Rybově výchovném působení nevím, ale utkvěla mi v hlavě jedna věc, která jednoznačně dokresluje jeho humánnost. Ta věc se týká způsobu trestání žáků, který mne naprosto fascinoval, protože jsem se s něčím takovým sám nikdy nesetkal. Ryba totiž v době, kdy byly povoleny fyzické tresty žáků, sám takto netrestal. Jednak před trestem upřednostňoval vlidné slovo, a když už spolu se žáky naznal, že si poklesek žáka zaslouží trest, tak jeho exekutorem byl některý z žáků. Zdá se mi jako podnětné, že do trestání zainteresoval žáky, což mělo určitě výchovný dopad i na ně samotné.“* Jana naopak vyzdvihla, jak byly Rybovy metody efektivní: *„Podle mého je možno metody uplatňované Rybou hodnotit také jako efektivní, protože se mu podařilo zvýšit docházku dětí do školy i kázeň v ní. To vše i díky jeho lidskému přístupu, který ostře kontrastuje s odosobněným přístupem, který je poměrně běžný na našich školách a nejen tam. Přitom by Ryba při tom svém pracovním vytižení měl dávno trpět syndromem vyhoření.“*

4.1.4 Kategorie „aktuálnost metod Jakuba Jana Ryby“

Kódy:

- určitě ano
- spíše ano
- rozpaky
- nevím

Kategorie „aktuálnost metod Jakuba Jana Ryby“ měla vztah k dílčí výzkumné otázce VO₄, která byla formulována následovně: „Měly by podle sociálních pedagogů metody uplatňované Jakubem Janem Rybou při jeho výchovném působení úspěch i v současnosti?“. V rámci této kategorie byly identifikovány celkem čtyři kódy a to: „určitě ano“, „spíše ano“, „rozpaky“ a „nevím“. Nejvíce se vyskytovaly kódy „určitě ano“ a „nevím“, které byly v odpovědích informantů identifikovány vždy třikrát. Dvakrát byl identifikován kód „rozpaky“ a jednou kód „spíše ano“.

Shrnutí: Aktuálnost metod využívaných J. J. Rybou byla ze strany informantů hodnocena rozporuplně. Na jedné straně se velká část informantů domnívá, že by Ryba se svými metodami uspěl i v současnosti. Z nich je možno zmínit výpověď Vojtěcha, který ve své odpovědi mimo jiné uvedl: „*Mezi Rybou a námi je časová propast asi dvě století, ale i tak si myslím, že by v naší době se svými metodami uspěl také. Viděl bych tady paralelu mezi úvahami, zda by některý z vynikajících fotbalistů současnosti mohl vyniknout i v dnešní době – myslím si, že by Pelé byl při dnešních tréninkových možnostech a metodách stejně úspěšný, jako byl ve své éře. To stejné i Ryba – byl to pedagogický optimista a snažil se ve své práci uplatňovat progresivní metody. S takovým přístupem by se určitě neztratil ani dnes, i když jsou v současnosti podmínky v řadě ohledů jiné.*“

Proti tomuto názoru stáli informanti, u kterých byl identifikován kód „rozpaky“. Tito informanti víceméně pochybují o tom, že by Rybovy metody měly v současnosti nárok na úspěch. Jedním ze dvou takových informantů byla i informantka Jana: „*Víte, já jsem v tomto skeptik. Dnešní doba je úplně jiná, než byla ta, ve které Ryba žil. V té době nebyly mobily, Facebook a spousta dalších vymožeností moderní doby. To se muselo nutně promítnout i na dětech samotných a těžko říct, zda to, co na ně platilo tehdy, by platilo i dnes. Spíše jsem přesvědčena, že nikoliv.*“ Kód „nevím“ byl jednoznačně identifikován v odpovědi informantky Vlasty, která na položenou otázku nejprve odpověděla mlčky po-

krčením ramen, načež na dotaz, zda to má být bráno, že neví, tak odpověděla „*To opravdu nevím, co bych k tomu řekla.*“

Kód „spíše ano“ byl identifikován u informanta Vladana. Ten k příslušné otázce odpověděl: „*Těžko se mi na to odpovídá. Tu dobu známe všichni zprostředkovaně, a kdo dnes může říct, jací lidé tehdy byli? Co tehdy postačovalo, by dnes nemuselo být ani minimem pro úspěch. Spíše pocitově bych však řekl, že by Ryba spíše uspěl i dnes. Proč? Protože byl otevřený novátorským přístupům a evidentně měl děti rád a záleželo mu na tom, co z nich bude.*“ Výsledky v této kategorii tedy nebyly nijak jednoznačné, avšak je možno se klonit spíše k tomu, že informanti hodnotili metody J. J. Ryby spíše jako aktuální, tj. že by s nimi mohl uspět i v současné době.

4.1.5 Kategorie „větší prostor Jakubu Janovi Rybovi ve výuce“

Kódy:

- určitě ano
- spíše ano
- co by to přineslo?
- nevím

Kategorie „větší prostor Jakubu Janovi Rybovi ve výuce“ má vztah k dílčí výzkumné otázce VO₅, jež byla formulována takto: „Uvítali by sociální pedagogové, kdyby byla Jakubovi Janu Rybovi věnována větší pozornost při výuce na různých typech škol?“ I v tomto případě byly v odpovědích informantů identifikovány celkem čtyři kódy. Ty byly označeny jako „určitě ano“, „spíše ano“, „co by to přineslo?“ a „nevím“. Rovněž zde byl výskyt kódů v zásadě rovnoměrný. S výjimkou kódu označeného jako „co by to přineslo?“, který byl v odpovědích informantů identifikován celkem třikrát, byly všechny ostatní kódy identifikovány vždy dvakrát.

Shrnutí: I v případě kategorie „větší prostor Jakubu Janovi Rybovi ve výuce“ nebyly výsledky výzkumu nijak jednoznačné. Část informantů se přiklání k názoru, že by více informací o Rybovi ve výuce bylo jednoznačně prospěšných. K těmto náležela například Klára: „*Kdybych toho o Rybovi věděla tak málo, než před návštěvou muzea v Rožmitálu, tak bych asi nad tou vaší otázkou kroutila nevěřičně hlavou. Ale díky tomu, že jsem měla možnost se mu dostat takříkajíc „pod kůži“, tak jsem jednoznačně přesvědčena o tom, že by si to Ryba zasloužil. Nedá se o něm říct, že by byl takovým velikánem, jako byl třeba*

Komenský, ani nepůsobil ve velkém městě, takže se mu ani nemohlo dostat takového věhlasu. Čím by však mohl být příkladem hodným následování, je to, že i de facto na vesnici dělal pedagogickou práci s plným nasazením. Tím prokázal, že i v takovém prostředí je možné dělat takovou práci na vysoké úrovni a že by byla škoda, kdyby upadla v zapomnění.“

Nejvíce informantů si však není jista přínosem toho, kdyby byl Ryba zmiňován při výuce ve větší míře. Takto se k naznačenému problému staví např. Alena: *„Nenapadá mě, k čemu by to bylo dobré. Je tolik příkladů hodných následování u nás i v zahraničí. Proč preferovat jednoho z mnoha kantorů své doby? Nevidím k tomu důvod.“* Informant Jiří se k tomuto problému postavil následovně: *„Dnešní doba je úplně jiná, takže by se asi některé věci hůře z jeho doby aplikovaly... Ale jinak...? Proč ne, dobrých příkladů není nikdy dost. Takže já bych se k tomu spíše přikláněl, ale v přiměřené míře.“* Je však možno vyjádřit přesvědčení, že pokud by měli informanti o Rybovi větší množství vědomostí, jako tomu bylo v případě informantky Kláry, tak by se jejich postoje mohly více přiklánět k názoru, že by mohlo být při výuce věnováno více pozornosti odkazu Jakuba Jana Ryby.

4.1.6 Kategorie „Jakub Jan Ryba jako morální autorita“

Kódy:

- určitě ano
- nevím

Tato kategorie se přímo váže k dílčí výzkumné otázce VO₆, která má následující formulaci: *„Jak sociální pedagogové vnímají Jakuba Jana Rybu coby morální autoritu a vzor pro současnou populaci?“* V této otázce byly výsledky výzkumu vzácně jednoznačné, byť se v odpovědích informantů vyskytly v rámci této kategorie dva kódy – „určitě ano“ a „nevím“. Zatímco první uvedený kód byl identifikován u osmi informantů, druhý uvedený kód byl identifikován u jediné informantky. Bylo tomu tak u informantky Vlasty, která ostatně u většiny otázek odpovídala obdobným způsobem, a bylo tak zřejmé, že pokud kdy vůbec o Rybovi slyšela, tak to muselo být tak dávno, že si na to již nepamatovala. Za této situace nelze předpokládat, že by k němu uvedla něco, co by bylo relevantní z hlediska cílů prováděného výzkumu.

Shrnutí: Výsledky dosažené v rámci této kategorie je možno označit za zcela jednoznačné. S výjimkou jediné informantky všichni ostatní informanti vyjádřili přesvědčení, že J. J. Ryba by byl morální autoritou i vzorem pro současnou populaci. Z čeho toto jejich přesvědčení vyvěralo, to je zřejmé z některých jejich odpovědí. Informantka Klára k této záležitosti například uvedla: *„Pro mě Ryba určitě morální autorita je a zároveň je pro mě i vzorem jednání. Už jen proto, že jednal stylem: padni komu padni. Když nastoupil v Rožmitálu jako učitel, neohnul hřbet před autoritou z nejvyšších – před farářem. Trpělivě prosazoval své názory až do doby, než se mu dostalo zastání z vyšších míst. Od toho jej neodradily ani ústrky, kterých se mu dostávalo z různých stran, ani hmotná nouze, do které se mnohdy kvůli svým názorům dostával. Ryba je pro mě i vzorem především v oblasti přístupu k dětem, kterým se snažil předat to nejlepší ze sebe. A když už jsem nakousla toho faráře... O Rybových mravních kvalitách svědčí i to, že se dokázal s farářem usmířit a bez jakékoliv zášti pak složil skladbu na jeho pohřeb, kterou sám provedl. Je k tomu potřeba něco dodávat?“*

Rovněž Vojtěch ve své odpovědi vyzvedl přístup J. J. Ryby k dětem: *„Jako otci se mi hlavně na Rybovi líbí, že se i na raubíře snažil působit svojí vřelostí a pozitivním přístupem. Sám tento přístup uplatňuji vůči svému synovi a řekl bych, že se u něj setkává s velmi pozitivní odezvou a přináší své ovoce.“* Informant Karel se v této souvislosti zaměřil především na Rybovu roli obrozence: *„Pro mě je Ryba především vzorem v oblasti češství. Dnes si málokdo uvědomí, jak musela v jeho době čeština bojovat o přežití. O to více mi rve uši, když dnes slyším, jak se ten náš krásný jazyk przní a zapleveluje různými slovy typu lajkovat a já nevím, jaká se ještě používají. Asi je to dnes celosvětový trend, ale já se s ním nějak nemůžu smířit. V tomto směru jsou na tom lépe Slováci, kteří se snaží svůj jazyk více chránit, i když ti to někdy snad i přehánějí. Ale těm jejich pohnutkám velmi dobře rozumím. Proto si myslím, že takových Rybů by bylo u nás potřeba i v dnešní době více.“*

4.1.7 Kategorie „celkové vnímání Jakuba Jana Ryby“

Kódy:

- výborný hudební skladatel
- komplexní osobnost
- národní buditel
- sociální pedagog
- učitel

Kategorie „celkové vnímání Jakuba Jana Ryby“ se přímo vázala k dílčí výzkumné otázce VO₇, jež byla formulována následovně: „Jak sociální pedagogové vnímají osobnost Jakuba Jana Ryby jako celek?“ V odpovědích informantů bylo přítom v rámci této kategorie identifikováno celkem pět kódů: „výborný hudební skladatel“, „komplexní osobnost“, „národní buditel“, „sociální pedagog“ a „učitel“. Identifikované kódy přitom svědčí o tom, že odpovědi informantů jsou do značné míry konzistentní a korespondují s tím, co tito odpovídali na jiné položené otázky. Výskyt jednotlivých kódů v rámci této kategorie byl následující: „výborný hudební skladatel“ (4x), „národní buditel“ (2x), „komplexní osobnost“ (1x), „sociální pedagog“ (1x) a „učitel“ (1x). Tato kategorie je na první pohled podobná kategorii „vnímání Jakuba Jana Ryby“ (viz subkapitola 4.1.2), avšak nejsou to kategorie totožné. Zatímco u kategorie „vnímání Jakuba Jana Ryby“ šlo o veškeré oblasti činnosti, do kterých informanti Rybu na základě svých vědomostí řadí, u kategorie „celkové vnímání Jakuba Jana Ryby“ jde o dominující charakteristiku této osobnosti, která je v řadě případů u informantů totožná s jedinou oblastí jeho činnosti.

Shrnutí: Ve vztahu k celkovému vnímání Jakuba Jana Ryby ze strany informantů bylo výzkumem zjištěno, že tito jej vnímají ve shodě s většinou naší populace především jako hudebního skladatele. V případě informantů z řad sociálních pedagogů tak lze uvést, že dříve zmiňovaná kategorie „vnímání Jakuba Jana Ryby“ ovlivňuje i dominující „celkové vnímání Jakuba Jana Ryby“. Není proto nijak překvapující, že například informantka Kateřina vnímá jako celkovou převažující charakteristiku Rybovy činnosti právě jeho hudební aktivity: *„Nemohu si pomoci, ale pro mě je Ryba především hudební skladatel. Tím nijak neopomím jeho další činnost, ale největší význam určitě má jeho skladatelská činnost, díky které je známý nejen u nás, ale i v zahraničí. Podtrženo a sečteno, pro mě je Ryba hlavně hudební skladatel. Schválně, zkuste si sám položit otázku: je Ryba třeba v zahraničí znám jako učitel? Ne. Pokud jej tam znají, tak jako skladatele.“*

Informantka Klára se také držela svého pohledu na Rybu, jak jej prezentovala u kategorie „vnímání Jakuba Jana Ryby“. *„K tomuto jsem se dle mého vyjádřila už dříve, tak se asi zopakuju. Pro mě je Ryba komplexní osobnost. Byl to učitel, skladatel a také byl čímsi, co by se dnes dalo označit jako sociální pedagog, ale pořád to byl hlavně člověk, který chtěl udělat svět lepším místem pro život a tomuto hlavnímu cíli podřizoval své snažení. Kromě toho byl Ryba i vzorný manžel a rodič. Obdivuji jeho činorodost a pílí, s jakou se do všeho vrhal. Nedokážu pochopit, kde na to vše bral tolik času a energie.“*

Pro informanta Karla byl Ryba zase především národní buditel: „*Tady bych navázal na svoji odpověď na předchozí otázku. Já vidím Rybu hlavně jako postavu našeho národního obrození. Sice chápal význam němčiny pro praktický život v té době, ale zároveň nezapomínal na češtinu, což platí i o té hudbě, kvůli které je asi mezi lidmi nejznámější. To bych viděl jako jeho hlavní přínos.*“

Informantka Vlasta poněkud překvapivě Rybu označila za sociálního pedagoga: „*Z těch pár věcí, co jste mi o něm řekl, bych mohla říct, že byl sociální pedagog. Snažil se ovlivňovat okolí svých žáků, jako se my snažíme dnes vychovávat naše klienty za využití prostředí, které je obklopuje. Takže bych jej viděla asi jako sociálního pedagoga.*“

Rybu především jako učitele vnímala informantka Alena: „*Ryba byl hlavně učitel, nebo chcete-li kantor. A to v té době znamenalo i to, že učitel hrál a komponoval. Na tom nic nemůže změnit ani to, že toho složil za svůj život docela hodně.*“

4.1.8 Kategorie „Jakub Jan Ryba jako historická osobnost“

Kódy:

- významná osobnost českého národního obrození
- významná osobnost české pedagogiky
- významná osobnost počátků sociální pedagogiky u nás

Poslední kategorie „Jakub Jan Ryba jako historická osobnost“ se přímo vztahovala k dílčí výzkumné otázce VO₈, která zněla: „Je podle sociálních pedagogů Jakub Jan Ryba historickou osobností, kterou lze zařadit po bok jiných velikánů naší historie?“ Během otevřeného kódování byly v rámci této kategorie identifikovány následující kódy: „významná osobnost českého národního obrození“, „významná osobnost české pedagogiky“ a „významná osobnost počátků sociální pedagogiky u nás“. Výskyt kódu „významná osobnost českého národního obrození“ byl zaznamenán celkem ve čtyřech případech, druhým nejčastějším kódem byl kód „významná osobnost české pedagogiky“, jenž byl identifikován celkem třikrát a nejméně frekventovaný byl kód „významná osobnost počátků sociální pedagogiky u nás“, který byl zjištěn ve dvou případech. Rovněž u této kategorie byla zjištěna často vazba na předchozí odpovědi informantů.

Shrnutí: Z pohledu místa v historii informanti vnímali Rybu především jakožto významnou osobnost českého národního obrození. Jedním z takových informantů byl například

Karel, který k poslední otázce uvedl následující: „*Opět se budu opakovat, ale Ryba má své místo v naší historii hlavně jako osobnost národního obrození, tedy jako buditel. Nedosáhl sice takového věhlasu, jakého se dostalo například Jungmannovi, Němcové nebo Dobrovskému, ale i tak si své místo na slunci zaslouží. Byl jedním z řady těch, kteří mají svoji zásluhu na tom, že čeština neupadla v zapomnění, a kteří se tak zasloužili o její rozvoj a že jím dnes mluvíme i my.*“

Rybu jako pedagoga z pohledu historie vnímala příkladu informantka Alena: „*Nesporným Rybovým přínosem z hlediska historie je zavádění reformy tehdejší doby. Tím přispěl k rozvoji naší školy jako pedagog-praktik. Jeho teoretická díla žádná neznám, tak z této strany jej nemůžu posoudit. Nejspíš jich ani moc neměl, ale o tom fakt nic nevím, tak spíš jen hádám.*“

Informantka Vlasta patřila k těm dvěma informantům, kteří Rybu z historické perspektivy označili za významnou osobnost počátků sociální pedagogiky u nás. Svůj náhled na uvedenou záležitost objasnila těmito slovy: „*Ryba uskutečňoval praktickou sociálně pedagogickou činnost jak ve škole, tak i mimo ni. V té době nebyla u nás sociální pedagogika jako věda ani v plenkách, o to více si zaslouží obdiv to, že Ryba na žáky i další lidi ve svém okolí působil i sociálně pedagogicky.*“

4.2 Vyhodnocení výsledků výzkumu

Výzkum provedený s devíti informanty z řad sociálních pedagogů zjišťoval jejich vědomosti, názory a postoje ve vztahu k Jakubu Janovi Rybovi. V této souvislosti bylo formulováno v přípravné fázi výzkumu celkem osm dílčích výzkumných otázek, které zohledňovaly různé aspekty života a působení Jakuba Jana Ryby. Zaznamenané rozhovory byly prostřednictvím transkripce převedeny do písemné podoby, načež bylo provedeno otevřené kódování, jehož výstupem byly identifikované kódy sdružené do osmi kategorií, jež měly vztah k dílčím výzkumným otázkám.

Výzkumná otázka **VO1** zjišťovala, jaké mají informanti – sociální pedagogové – znalosti o Jakubu Janovi Rybovi. V tomto ohledu bylo zjištěno, že převážná část informantů zná Rybu jako hudebního skladatele, což souvisí s jeho známou Českou mší vánoční. Dále bylo zjištěno, že část informantů o Rybovi ví (vedle jeho skladatelské činnosti), že byl i učitel, stejně jako to, že se jednalo o jednoho z představitelů našeho národního obrození.

Jedna z informantek věděla i to, kde přesně Ryba působil. K této výzkumné otázce je tedy možno uzavřít, že **vědomosti informantů o Rybovy byly poměrně dobré.**

Další výzkumná otázka VO₂ si kladla za cíl zjistit, zda dotazovaní sociální pedagogové Rybu vnímají více jako skladatele či jako pedagoga. Z výsledků výzkumu zde vyplynulo, **že více než polovina informantů má Rybu především za hudebního skladatele.** Daleko méně informanti považovali Rybu za pedagoga či za pedagoga a skladatele současně. Výsledky výzkumu k této otázce je možno opět dát do souvislosti s Rybovým nejznámějším hudebním dílem.

Předmětem výzkumné otázky VO₃ byly názory sociálních pedagogů na metody uplatňované Jakubem Janem Rybou během jeho výchovného působení. K tomuto bylo zjištěno, že informanti Rybovy **metody hodnotili především jako pokrokové.** Zároveň je hodnotili také jako lidské a efektivní. Poměrně velká část informantů však nebyla se k Rybovým metodám schopna vyjádřit vůbec. Je tak zřejmé, že v tomto směru mají oslovení sociální pedagogové určité mezery ve svých znalostech o Rybovi, neboť jinak by byli jistě s to Rybou využívané metody zhodnotit, a to i s ohledem na své vlastní praktické zkušenosti ze sociálně pedagogické práce.

Rybou používané metody výchovného působení stály v centru pozornosti i následující výzkumné otázky VO₄, a sice z toho hlediska, zda by tyto metody měly podle informantů naději na úspěch i v současné době. Výsledky výzkumu jsou u této výzkumné otázky rozporupné. Na jedné straně totiž stála téměř polovina informantů, kteří se domnívají, že Rybou využívané **metody jsou aktuální i v současnosti** a že by s nimi uspěl i dnes, na straně druhé pak byla poměrně početná skupina informantů, kteří na využitelnost Rybou používaných metod nahlíželi s rozpaky a tedy skepticky. K této výzkumné otázce je tak možno uzavřít, že **názory informantů na tuto záležitost nejsou v žádném případě jednoznačné.**

Stejný závěr bylo možno učinit i u výzkumné otázky VO₅, která se zaměřila na to, zda by sociální pedagogové uvítali, kdyby byla Jakubovi Janu Rybovi věnována větší pozornost při výuce na různých typech škol. Z odpovědí informantů totiž vyplynulo, že proti sobě stály dvě téměř stejně početné skupiny informantů, přičemž první z nich zastávala názor, že by větší prostor pro J. J. Rybu ve výuce byl přínosem, kdežto druhá se přikláněla k názoru, který byl vyjádřen kódem „co by to přineslo?“. Na této otázce se tedy informanti nedokázali shodnout. V této souvislosti však bylo zjištěno, že čím více toho informant

o Rybovi věděl, tím více se přikláněl k názoru, že by více informací ve výuce o Rybovi bylo přínosem.

V souvislosti s výzkumnou otázkou VO₆ byly u informantů mapovány názory na to, jak sociální pedagogové vnímají Jakuba Jana Rybu coby morální autoritu a vzor pro současnou populaci. Jestliže u předchozích dvou výzkumných otázek byly výsledky výzkumu nejednoznačné až rozporuplné, pak u této výzkumné otázky byly naopak **nejvíce jednoznačné**. Drtivá většina informantů totiž považuje Rybu jednak za morální autoritu, jakož i za vzor pro současnou populaci. Tento jednoznačný výsledek vyplýval z Rybova neohroženého jednání, kdy své názory a postoje prosazoval i navzdory ústrkům ze strany germanizující vrchnosti a nepřízni do značné míry tmářského a zpátečnického faráře. Právě to, že se přes vzájemné vleklé spory dokázal s farářem nakonec usmířit, bylo ze strany informantů hodnoceno z tohoto pohledu jednoznačně pozitivně. Někteří informanti na Rybovi oceňovali i jeho snahy o obrození českého jazyka.

V centru pozornosti výzkumné otázky VO₇ stálo vnímání osobnosti Jakuba Jana Ryby coby celku ze strany sociálních pedagogů. Ačkoliv je kategorie „celkové vnímání Jakuba Jana Ryby“, která se váže k této výzkumné otázce, na první pohled podobná kategorii „vnímání Jakuba Jana Ryby“, která se vázala k výzkumné otázce VO₂, každá z těchto otázek zkoumala poněkud odlišné skutečnosti. V případě kategorie „vnímání Jakuba Jana Ryby“ šlo o veškeré oblasti činnosti, do kterých informanti Rybu řadí. Naproti tomu u kategorii „celkové vnímání Jakuba Jana Ryby“ šlo o dominující charakteristiku této osobnosti, která u většiny informantů byla totožná s jedinou oblastí jeho činnosti. Výzkum zde vcelku jednoznačně zjistil, že ve shodě s většinou populace informanti chápou Rybu **zejména jako hudebního skladatele**. Daleko méně byl Ryba ze strany informantů celkově vnímán jako komplexní osobnost, národní buditel, sociální pedagog či učitel.

Poslední výzkumná otázka VO₈ zjišťovala, zda je podle sociálních pedagogů Jakub Jan Ryba historickou osobností, kterou lze zařadit po bok jiných velikánů naší historie. K tomuto informanti odpovídali v zásadě trojím způsobem – že je Ryba podle nich buď významnou osobností českého národního obrození“ nebo významnou osobností české pedagogiky či významnou osobností počátků sociální pedagogiky u nás. I když část informantů výslovně zmínila, že Ryba nebyl v oblastech, ve kterých působil, v porovnání s dalšími osobnostmi tou nejvýznamnější osobností, přesto vyjadřovali k jeho dílu a působení velký obdiv. Z toho je zřejmé, že informanti Rybu z historického pohledu vnímají jako osobnost ve třech výše uvedených oblastech – **jako významného obrozence, jako**

významného pedagoga či jako významnou osobnost počátků sociální pedagogiky u nás.

5 DISKUSE

Z výsledků výzkumu, které byly prezentovány v předchozí kapitole, vyplývá, že u některých aspektů života a činnosti Jakuba Jana Ryby byli informanti z velké části v podstatě za jedno, u jiných byly výsledky naopak nejednoznačné až protichůdné. U některých informantů důvody tohoto stavu v případě některých otázek vyplynuly z jejich odpovědí, u jiných je možno se o těchto důvodech víceméně jen dohadovat. Také je možno z výsledků výzkumu odvodit, že čím více znalostí daný informant o Jakubu Janu Rybovi měl, tím více mu byl nakloněn např. v takových otázkách, zda by si tato osobnost zasloužila více prostoru při výuce na různých typech škol. Skoro to vypadá tak, že díky obeznámení se s jeho životem, dílem a prostředím, v němž působil, Ryba vystupuje z šera historie, zpřítomňuje se a je tak, jako by byl blízko.

Je tak zřejmé, že při seznamování se s touto osobností narůstá zvědavost a snaha ji pochopit. Naštěstí se již nedlouho po jeho smrti objevili autoři, kteří se zabývali jeho životem a dílem. Tento zájem s určitými přestávkami přetrvával doposud, přičemž posledním počinem v této oblasti je první celobarevná publikace o Jakubu Janovi Rybovi, jejíž autorkou je Ivana Hoyerová. Díky neutuchajícímu zájmu různých autorů o osobu J. J. Ryby tak má každý možnost se seznámit s jeho životem, hudební tvorbou i pedagogickým dílem a odkazem. Lze vyjádřit přesvědčení, že i informanti budou mít díky své účasti na výzkumu zájem se o Rybovi dozvědět více, ačkoliv někteří z nich měli o této osobnosti znalosti poměrně slušné.

Nabízí se otázka, k čemu jsou v současnosti sociálnímu pedagogovi dobré znalosti reálií z doby před více než dvěma stoletími. Odpověď je však nasnadě. Tato znalost napomáhá pochopit řadu Rybových kroků, které jsou snad z dnešního pohledu nepochopitelné až úsměvné, avšak ve své době měly jednoznačně své opodstatnění. Jako příklad je možno uvést Rybovu snahu o potírání nejrůznějších pověr, které byly v jeho době poměrně hluboce mezi lidem zakořeněny. Této problematice se věnoval jak v některých svých dílech, tak i ve své praktické každodenní činnosti. Jiným příkladem může být pochopení u obrozence zdánlivě protichůdných snah o prosazování češtiny v kontextu jeho snah o kvalitní výuku němčiny u svých žáků. Obdobných příkladů by bylo možno uvést více, avšak není to smyslem této kapitoly. Znalost reálií z Rybovy doby tedy umožňuje oddělit to, co z jeho působení bylo poplatné tehdejší realitě (a v dnešní době již tedy nevyužitelné), od toho, co je možno využít i v současnosti.

Výzkum si mimo jiné kladl za cíl zjistit, zda informanti vnímají Jakuba Jana Rybu jako hudebního skladatele či spíše jako pedagoga. Zde se ukázalo, že vnímání Ryby se nijak zvlášť neodlišuje od jeho vnímání ze strany běžné populace, která v něm spatřuje především hudebního skladatele. Že se na tomto stavu podílí zejména jeho dílo Česká mše vánoční, bylo v této práci na různých místech konstatováno již několikrát. Mohlo by se tedy zdát, že Rybovo ostatní působení je ve stínu jeho hudební tvorby. Ve skutečnosti je tomu však poněkud jinak. Lze se totiž přiklonit k názorům, že díky jeho hudební tvorbě nezapadlo ani jeho zbylé dílo.

Pro lepší pochopení toho, co vlastně Ryba byl, je třeba připomenout, že v jeho době šla u kantorů naprosto běžně pedagogická činnost ruku v ruce s činností kantorskou (hudební). Z významných kantorů tohoto období, kteří byli vynikajícími hudebníky či skladateli je možno zmínit např. Jana Nepomuka Filcíka (1773 až 1835), Šimona Brixiho (1693 až 1735), Jiřího Ignáce Linka (1729 až 1791), Josefa Segera (1716 až 1782) nebo Jana Antonína Koželuha (1738 až 1814). Ryba tedy v tomto směru nebyl žádnou výjimkou.

Ve světle těchto informací je možno se přiklonit k názorům, že Ryba byl komplexní osobností s poměrně širokým spektrem činností. Hoyerová (2015) jej označuje jako učitele, regenschoriho, skladatele, spisovatele a básníka. S tím vším je zapotřebí souhlasit a dále je možno doplnit, že Ryba byl i sociálním pedagogem. Pro tento závěr svědčí celá řada skutečností, které budou dále uvedeny a blíže rozvedeny. Z nich je možno v první řadě zmínit stěžejní motivy Rybova pedagogického působení, k nimž náležely především výchova k mravnému chování, náprava nevhodného chování při modlitbě, při vyučování a obecně v životě vůbec.

Jedním z prvních úkolů, které si Ryba po nástupu na rožmitálskou církevní školu vytýčil, bylo upevnění morálky a chování žáků, kteří byli v tomto ohledu velmi zanedbaní. Neprodleně po svém nástupu na školu dne 11. února 1788 proto zavedl pravidla chování žáků ve škole i v kostele. Smyslem těchto pravidel bylo zlepšit chování dětí, jejich kázeň i celkovou upravenost a zjev žáků. Ryba si byl zcela vědom toho, že nezbytným předpokladem efektivního působení školy je uvědomělá kázeň. Tu u žáků budoval vysvětlováním a zdůvodňováním nutností zdvořilosti, poslušnosti a uctivosti k rodičům a k učitelům, jakož i slušného a hezkého chování žáků mezi sebou navzájem. Aby žáci věděli, co se od nich v chování očekává, byl ve třídě neustále vyvěšen školní řád a také pravidla chování na veřejnosti. Oba tyto soubory pravidel Ryba periodicky se žáky na počátku každého měsíce opakoval. Velký důraz Ryba dále kladl na to, aby žáci byli ve škole v čistotě a upravení.

Jakým způsobem tak činil, o tom podává svědectví sám Ryba např. v zápisu ve školním deníku ze dne 13. února 1788, kde poznamenal:

„Vhodnými příběhy a naučeními z bajek vysvětloval učitel žákům, jaký význam má pro ně čistota. Chtěl, aby

- 1. každý žák přicházel do školy čistý, s umytým obličejem a rukama,*
- 2. s ostříhanými nehty,*
- 3. s učesanými vlasy,*
- 4. aby každý žák měl vyčištěny šaty, punčochy a boty,*
- 5. ten, kdo se objeví ve škole špinavý, bude potrestán.“* (Ryba, 1957, s. 52).

I z tohoto úryvku z „Deníků“ je patrné, jaký význam Ryba přikládal tomu, aby jeho žáci chápali, čeho po nich žádá a že se snažil jim to vhodnými prostředky vysvětlit.

Při úvahách, zda Ryba působil v sociálně pedagogickém smyslu, je možno zmínit i jeho aktivní účast na zdravotnické výchově mládeže a poddaného lidu. Tuto stránku činnosti J. J. Ryby sice nezmnínil žádný z informantů, avšak nelze si nepovšimnout, že se u něj projevoval velký zájem o nové poznatky v oblasti zdravotnictví a medicíny. O tomto zájmu v rovině teoretické svědčí to, že si obstaral německé vydání Hufelandova spisu *Kunst das mensliche Leben zu verlägern*, které bylo vydáno ve Vídni v roce 1794. V rovině praktické manželé Rybovi nechali očkovat proti onemocnění pravými neštovicemi své děti Václava, Filipa, Marii, Klementa a Jakuba.

Rybův postoj ke zdraví je zřejmý ostatně i z jeho „Deníků“. U žáků zavedl v roce 1796 koupání pod dohledem učitele nebo pomocníka, ačkoliv tato činnost byla povolena až guberniálním nařízením ze dne 29. července 1796. Koupání zprvu probíhalo v Sadoňském rybníce, od roku 1795 pak také v Zámeckém (Podzámeckém) rybníce (Hoyerová, 2015, s. 79). Ryba zároveň pro toto koupání stanovil závazná pravidla: 1. Žádný žák se nesmí koupat bez vědomí učitele. V opačném případě bude potrestán. Pilné a hodné děti dostanou každý týden od učitele dovolení ke koupání v Sadoňském rybníce, v němž je čistá a čerstvá voda. – 2. Koupání je každý týden ve čtvrtek, když to učitel uzná za vhodné. Děti se půjdou koupat až o 4. hodině odpolední, v pořádku se svléknou a umyjí se bez jakéhokoliv pohoršení. – 3. Nad koupáním budou bdít dva žáci z druhé třídy a zaznamenají veškeré neukázněné děti, kterým pak již koupání nebude dovoleno. – 4. Děti nepůjdou dále než k tyči ve vodě zaražené dozorcem. – 5. Po koupání si budou žáci hrát dle instrukcí učitele (Ryba, 1957, s. 133). Opatření, kterým Ryba zavedl koupání pro své žáky, bylo vedle péče

o hygienu a tím i zdraví žáků přínosem díky shora uvedeným pravidlům i v tom směru, že do jeho organizování zainteresoval i své žáky, kteří se v tom okamžiku z objektů výchovy stávali na přechodný čas i jejím subjektem.

Obdobný model realizoval i v souvislosti s posuzováním nepravostí u žáků. Ty byly posuzovány žáky v rámci uspořádaných „třídních soudů“. Díky nim měli žáci možnost sami hodnotit špatné chování provinilce. Ryba přitom považoval za největší trest pro viníka milé a dobrosrdečné chování k nim. Vedle pořádání „třídních soudů“ Ryba při trestání provinilců využíval i jejich oddělení od ostatních žáků, zákaz stýkání dalších žáků s provinilcem apod. Je však třeba zdůraznit, že Ryba k trestání přistupoval jen velmi nerad a daleko radši žáky chválil. Přestože rozhodoval o fyzických trestech, které v té době byly běžné, sám je nevykonával, poněvadž by tím docházelo ke snižování jeho důstojnosti coby „přítele milované mládeže“. Fyzické tresty přitom respektoval, neboť byly nařízeny ze strany nadřízených úřadů, a dále také z toho důvodu, poněvadž k nim vybízí zdravý rozum. Výkon trestů svěřoval jiným žákům. On sám na tento výkon dohlížel, aby při něm nedocházelo k excesům. Pokud se provinilec k činu přiznal, Ryba mu trest odpustil.

Vedle samotných žáků měl snahu do procesu jejich výchovy zapojit i jejich rodiče. Jakkoliv se může zdát tato snaha jako samozřejmá, je třeba si uvědomit to, že ani v současnosti není spolupráce rodiny a školy v tomto směru zcela ideální. Ryba měl zájem o spolupráci s rodiči svých žáků při výchově. Na ty apeloval, aby důsledně plnili své povinnosti při výchově. Za účelem lepší a efektivnější komunikace s rodiči založil něco na způsob dnešního rodičovského sdružení. I z toho je vidět, jaký význam Ryba přikládal spolupráci školy a rodiny. Přes tuto skutečnost se ovšem nevyhnul řadě konfliktů s těmi rodiči, kteří byli nezřídka příčinou nemravného chování svých dětí. Při konfliktech trval na veřejné omluvě. V některých případech byl rodič dokonce potrestán vězením. Ryba zcela jednoznačně zastával názor, že k efektivní výchově je nezbytné i to, aby se polepšili i rodiče.

Z výsledků výzkumu vyplynulo, že informanti z valné části vnímali Rybu především jako hudebního skladatele. Jak je ovšem patrné i z jeho dochovaného hudebního díla, jeho část byla vytvářena i pro účely výchovy. Jeho výchovné snahy v oblasti morálky podporovaly např. verše Pohřebních písní, respektive sborů. Manžel, který opustil tento svět, apeluje na vdovu, aby děti vedla k dobrotě a aby se o ně pečlivě starala. Dále jako otec promlouvá k dětem, kde je nabádá k bohabojnému životu, k usilovné práci, ke střídmosti i k tomu, aby dělali čest jeho jménu. V obdobném duchu se nesou texty řady jeho dalších hudebních děl (Němeček, 1958, s. 469). I z tohoto vysvítá, že průsečíkem jeho hudební činnosti i činnosti

pedagogické, popřípadě i jiných jím realizovaných aktivit, byla snaha o lepší svět, v němž by se žilo lépe. I to je dokladem tvrzení o komplexnosti Rybova působení, které nelze hodnotit jednostranně pouze z pohledu jednoho oborů, v nichž působil.

Lze přisvědčit i hodnocení těch informantů, podle kterých byl Ryba zastáncem moderních a pokrokových metod. Zde byl s velkou pravděpodobností ovlivněn osvícenstvím. Přes nastupující centralizaci a germanizaci byl přesvědčen o tom, že lze zajistit spokojený a klidný život prostých lidí, a sice prostřednictvím poskytnutí alespoň základů vzdělání. V tomto ohledu byl přesvědčen, že tohoto cíle lze dosáhnout nikoliv nějakou revoluční cestou, nýbrž postupným, pokojným vývojem. V něm mělo sehrávat vzdělávání a výchova opět významnou roli. Dobrým příkladem žákům i jejich rodičům měli jít představitelé obce, kněží i učitelé. Z uvedeného tak vyplývá, že tato jeho idea je prodchnuta sociálně pedagogickým působením. Toto Ryba realizoval ještě před narozením zakladatele české sociální pedagogiky Gustava Adolfa Lindnera (1828 až 1887).

Taktéž se nabízí otázka, co ovlivňovalo Rybu v jeho praktické sociálně pedagogické činnosti. Zde je možno konstatovat, že Rybovo sociálně pedagogické působení bylo ovlivňováno zvláště jeho pedagogickými názory. V těch se inspiroval u filantropistů. Těmi byla v jejich ústavech zaváděna rozumová přírodní výchova, která se řídila heslem „příroda – škola – život“. Stejně jako oni, i Ryba usiloval o to, aby změnil svět na základě etické zásady užitečnosti, jež je vytýčena rozumem. Filantropisty byla dále poprvé od dob antického Řecka podporována výchova tělesná i sexuální. V jejich výchově neměly místo tělesné tresty. Jejich pedagogické ideje ovlivnily i Jana Ignáce Felbigera, který byl tvůrcem školní reformy z roku 1774 (Somr a kol., 1987).

Je tedy zřejmé, že Ryba nepřevzal myšlenky filantropistů zcela, nýbrž se jimi inspiroval jen zčásti. V porovnání s nimi například zcela z výchovy nevytěsnil tělesné tresty, byť jich užíval velmi střídavě. Styčným momentem pedagogiky filantropistů a výchovného působení Jakuba Jana Ryby je však zcela jistě úsilí o spojení výuky s prací a školy se životem. Heslo filantropistů „příroda – škola – život“ zcela odpovídalo kontextu, v němž Ryba působil. Rožmitál byl obklopen přírodou, škola mu byla profesním působištěm či spíše posláním a na život a jeho kultivaci byly zaměřeny veškeré aktivity, které realizoval. Kdo porozumí tomuto kontextu, je schopen pochopit i některé Rybovy zdánlivě nelogické kroky.

Jako typický příklad takových kroků lze uvést zdánlivou dichotomii výuky němčiny na škole a Rybovy obrozenecké snahy, které se projevovaly mimo jiné i tím, že usiloval

o vytvoření moderního českého hudebního názvosloví. Pokud si však uvědomíme germanizační tendence např. v tehdejší státní správě, pak je naprosto zřejmé, že neznalost němčiny byla v jeho době zcela diskvalifikující. Ač národní buditel, bylo mu jasné, že bez znalosti německého jazyka by jeho žáci měli zcela jistě existenční problémy, kterým se výukou němčiny snažil předejít. Prosazování výuky němčiny tak bylo u Ryby motivováno ryze praktickými důvody.

Z „Deníků“ taktéž vyplývá, že Ryba byl již na počátku své učitelské kariéry cílevědomý a systematický. Již od počátku své profesní kariéry věděl naprosto přesně, čeho chce svým působením dosáhnout. Tento fakt je o to obdivuhodnější, neboť na začátku jeho učitelského působení dosáhl teprve věku 22 let. Přesto však už tehdy byly jeho názory na výchovu i na přístup je vzdělávání u dětí i u rodičů zcela jasné. Zápisy v „Denících“ taktéž vypovídají o velkém Rybově pedagogickém rozhledu. Již v teoretické části této práce bylo uvedeno, že Ryba měl ve své soukromé knihovně díla významných pedagogů minulosti i současnosti, jejichž myšlenky uváděl v život.

Za podnětné i z dnešního hlediska je možno jednoznačně považovat to, že Ryba vedl své žáky k tomu, aby doma četli. Půjčenou knihu považoval zároveň i za odměnu. Z toho důvodu měl možnost si vypůjčit knihu domů jen pilný a vzorný žák. Za tím účelem Ryba zařídil školní knihovničku. V souvislosti se čtením mu však nešlo jen o to, aby si žáci utvářeli správné čtenářské dovednosti, nýbrž i o to, aby si osvojili také vhodné čtenářské návyky. Po žácích v této souvislosti nepožadoval toliko přirozenou výslovnost, ale ve shodě se svým zájmem o správný tělesný rozvoj žáků i to, aby drželi knihu v určité vzdálenosti od očí. Při čtení se žáky postupoval od čtení jednotlivých slov, přes pochopení části čteného textu, až po pochopení celku. Měl i požadavky, které kladl na knihy, jež děti měly číst, což platilo i o školní čítance. Na tu kladl náročná a v zásadě moderní kritéria – musela být psána českým jazykem, jenž byl adekvátní psychice dítěte, a rovněž tak musela respektovat elementární didaktické zásady, tedy postup od snadnějšího k obtížnějšímu. Protože tehdy dostupné čítanky tyto jeho představy a požadavky nenaplnovaly, sepsal např. v teoretické části zmiňovaný *Kancyonálek pro českou školní mládež*. Zajímavě v současnosti působí důvod, proč Ryba doporučoval českou knihu dětem – nemůže být v nich nic škodlivého, poněvadž před jejím vydáním projde procesem censury c. k. soudního úřadu, který by nic škodlivého pro náboženství, pro stát a pro dobré mravy nepřipustil k vydání. Tato argumentace je evidentně poplatná době, v níž Ryba žil.

Obdobně tomu bylo i v případě mravní výchovy, která sehrávala v jeho snahách o lepší svět významnou roli. Ctnostný a mravní život dával do souvislosti se správně pojímaným náboženstvím. Ryba totiž zastával názor, že dodržování zákonů náboženské morálky je prostředkem ochrany jedince před výstřelky, nectným životem a proti špatnostem vůbec. Nectný život považoval za těžké břemeno. Proto požadoval po rodičích (konkrétně po otci), aby namísto péče o jmění a majetek věnoval pozornost péči o zdraví dětí a jejich ctnost, čili o výchovu a o vědomosti (umění). Boží bázeň měla před nespravedlivým jednáním a přehmaty uchránit také úředníky. Když odhlédneme od náboženského základu těchto názorů, tak je možné konstatovat, že výchova k morálce byla krokem správným směrem k odstranění Rybou kritizovaného špatného jednání, s nímž přicházel nezřídka do styku – s povalečstvím, vulgaritou, leností apod.

Ryba rovněž předběhl svoji dobu v tom, že náležel k prvním učitelům, kteří přispívali do fondu pro přestárlé a nemocné učitele. Když on sám nastoupil do Rožmitálu, tento fond ještě neexistoval, a proto musel svému předchůdci Poddanému vyplácet důchod ze svých příjmů (Hoyerová, 2015, s. 79). Tento jeho přístup zcela jednoznačně vypovídá o Rybově velkém sociálním citění, které je hodno následování i v dnešní době.

Z dosud uvedeného je možno shrnout, že Ryba je ze strany informantů vnímán především jako skladatel. Rybovu skladatelskou činnost nelze samozřejmě v žádném případě opomenout, zvláště když podle kvalifikovaných odhadů za svůj život zkomponoval více než tisíc tři sta hudebních děl různé délky a charakteru. Jeho působení je však zapotřebí vnímat jako celek a za tohoto předpokladu vyniká, že veškeré jeho působení směřovalo k jednomu cíli – lepšímu světu, v nějž Ryba po celý svůj život neochvějně věřil a o který ze všech svých sil usiloval. Z toho důvodu se lze přiklonit na stranu názoru informantky Kláry, podle níž byl Ryba komplexní „multioborovou“ osobností, kde všechny oblasti jeho působení prolínají a doplňují se na cestě ke zmíněnému cíli. Již jen tento cíl sám o sobě je možno označit za sociálně pedagogický.

Metody uplatňované J. J. Rybou informanti hodnotili především jako pokrokové a zároveň také jako lidské a efektivní. S tímto jejich názorem lze jen souhlasit. Ryba znal díla velikánů pedagogiky své doby i díla jejich předchůdců (včetně Komenského), přičemž měl zároveň snahu tyto své vědomosti aplikovat v praxi. Totéž platí i o reformách a dalších opatření té doby, která v některých případech zaváděl ještě před tím, než došlo k jejich oficiálnímu přijetí či zavedení. Z poznámek k uplatňování trestů ve výchově jednoznačně vyplynulo, že měl Ryba ke svým žákům velmi lidský přístup. Ten se však netýkal pouze trestání, ale

i dalších oblastí jeho působení a promítal se i do optimistického cíle jeho veškerého působení. Konečně Rybovo působení bylo i efektivní, o čemž svědčí řada pochvalných referencí a hodnocení, kterých se mu dostalo ze strany nadřazených institucí. O efektivnosti jeho působení svědčí i to, že za jeho působení výrazně vzrostla docházka dětí do školy, jakož i stav jím popisovaný v „Denících“, který byl výrazně lepší v porovnání se stavem, který popisuje v počátcích svého působení tamtéž.

Již několikrát zmiňovaný lidský a vstřícný přístup J. J. Ryby nejen ke svým žákům, ale i k dalším lidem ze svého okolí, by byl s největší pravděpodobností v dnešní době takřka zárukou toho, že by řada metod, které uplatňoval ve své době, byly úspěšné i v současnosti. V této souvislosti je třeba uvést, že Rybova doba byla v řadě ohledů odlišná od té naší. Řada problémů však byla svým charakterem dosti podobná problémům, s nimiž se nejen pedagogové potýkají i v současnosti. Vycházejíce z těchto premis je tak možno se přiklonit k názoru, že po jistém přizpůsobení se dnešním realitám by Rybou aplikované metody ve spojení s jeho přístupem slavily úspěch i v dnešní době.

Z rekapitulace provedené v diskusi je taktéž patrné, že Ryba byl jedinec pevného přesvědčení a zásad, na čemž nic nemohly změnit ani peripetie osudu, jimž musel v různých obdobích svého života čelit, a které se zřejmě podepsali i na jeho tragickém konci. K závěru o chápání Ryby jakožto morální autority a vzoru pro současnou populaci se konec konců přiklonili v drtivé většině i informanti. Že se v tomto svém závěru nemýlili, svědčí vedle již uvedeného i Rybovy názory na úlohu morálky v jeho plánech na kultivaci světa, které byly hlavní směrnicí jeho působení. Sotva si lze představit, že by člověk, který morálce přikládal tak velký význam, nebyl sám mravný. Již jen z tohoto důvodu je možné jej doporučit jako vzor pro lidi z dnešní doby, z doby, kde se často praktické činy rozcházejí s uplatňovanou rétorikou.

Ve světle tohoto hodnocení by bylo jistě také přínosné, pokud by měli žáci a studenti možnost se s Rybovými názory a činnostmi seznámit během svého studia ve větší míře, než je tomu nyní. Ačkoliv postoje informantů k tomuto tvrzení byly rozporuplné, je možné v jeho prospěch přinést ještě jeden argument. V dnešní době je možno pozorovat u části dětí a dospívajících poměrně velké ambice, které spojuje minimálně s působení ve velkých městech u nás, potažmo v Praze, popřípadě i ve světových metropolích. Tito jedinci mívají často dojem, že něco „velkého“ mohou dokázat pouze ve „světě“ a že malé město či dokonce vesnice jsou pro tyto jejich ambice „malé“. Na tom, co dokázal Ryba během svého

působení v Rožmitálu, však lze demonstrovat, že velké věci je možno dokázat i tam, kde by to podle svého názoru neočekávali.

Stran eventuálního místa J. J. Ryby mezi velikány naší historie informanti zejména uváděli, že byl významnou osobností českého národního obrození. Právě na jeho příkladu je možno poukázat na význam takových osobností ve vesnickém prostředí či prostředí malého města. Je totiž možno se domnívat, že nebýt neúnavné práce celé řady kantorů a dalších buditelů, by nemuselo být národní obrození u nás završeno s takovým výsledkem či tak relativně hladce. V návaznosti na výše prezentované Rybovy pedagogické a didaktické názory je možno jej považovat i za významnou osobnost naší pedagogiky přelomu 18. a 19. století. A konečně je možno jej také označit i za významnou a možná i dosud nedoceněnou postavu počátků sociální pedagogiky u nás, která na své všeobecné objevení teprve doposud čeká.

ZÁVĚR

V této diplomové práci byla představena osoba Jakuba Jana Ryby. Z jeho životopisu především vyplynulo, že již od útlého věku inklinoval k hudbě a tento jeho zájem se ještě více prohloubil za jeho studijního pobytu v Praze. Leč osud tomu chtěl jinak a na naléhání svého otce nakonec nastoupil na dráhu učitele, která se stala nakonec nejen jeho zaměstnáním, nýbrž jeho celoživotním posláním. Je třeba říci, že Ryba měl do jisté míry štěstí v tom, že se jeho profesní kariéra kryla z větší části s obdobím reform, které byly nastartovány za osvěcenských panovníků Marie Terezie a jejího syna Josefa II. To ovšem nijak neznamená, že by jeho upřímně míněné snahy byly přijímány bez výhrad a pouze s nadšením. Naopak. Byl nucen po velkou část svého učitelování čelit výpadům místního faráře, hospodáře a mnohdy i rodičů svých žáků.

Tyto překážky jej však nijak neodradily od toho, aby s plným nasazením realizoval svoji snahu o nápravu světa. Prostředkem k tomu mělo být vzdělávání a výchova. Velký význam v tomto směru přikládal mravní výchově, která však měla náboženské pozadí. Ryba ve svém edukačním působení v řadě ohledů předběhl svoji dobu. Odmítal v té době zažité memorování. Požadoval naopak, aby žáci rozuměli všemu, co se učí. Ve svém výchovném působení učitele usiloval o zapojení okolí do výchovy žáků a nejen jich samotných. Jinými slovy vyjádřeno, snažil se využívat při výchově vlivu prostředí, což je z pohledu sociální pedagogiky velmi relevantní.

Výzkum provedený s devíti informanty z řad sociálních pedagogů zjišťoval jejich vědomosti, názory a postoje ve vztahu k Jakub Janovi Rybovi. Tento výzkum například zjišťoval, jaké mají informanti znalosti o Jakubu Janovi Rybovi, přičemž bylo zjištěno, že tyto vědomosti jsou poměrně dobré. Dále bylo výzkumem zjišťováno, zda dotazovaní sociální pedagogové Rybu vnímají více jako skladatele či jako pedagoga. Z výsledků výzkumu vyplynulo, že více než polovina informantů má Rybu především za hudebního skladatele. Předmětem výzkumu byly i názory sociálních pedagogů na metody uplatňované Jakubem Janem Rybou během jeho výchovného působení. K tomuto bylo zjištěno, že informanti Rybovy metody hodnotili především jako pokrokové. Zároveň je hodnotili také jako lidské a efektivní.

Rybou používané metody výchovného působení stály v centru pozornosti i z toho hlediska, zda by tyto metody měly podle informantů naději na úspěch i v současné době. Výsledky výzkumu byly v tomto směru rozporuplné. Na jedné straně totiž stála téměř polovina in-

formantů, kteří se domnívají, že Rybou využívané metody jsou aktuální i v současnosti a že by s nimi uspěl i dnes, na straně druhé pak byla poměrně početná skupina informantů, kteří na využitelnost Rybou používaných metod nahlíželi s rozpaky a tedy skepticky. Stejný závěr bylo možno učinit i toho, zda by sociální pedagogové uvítali, kdyby byla Jakubovi Janu Rybovi věnována větší pozornost při výuce na různých typech škol. Z odpovědí informantů totiž vyplynulo, že proti sobě stály dvě téměř stejně početné skupiny informantů, přičemž první z nich zastávala názor, že by větší prostor pro J. J. Rybu ve výuce byl přínosem, kdežto druhá se přikláněla k názoru, který byl vyjádřen kódem „co by to přineslo?“.

Výzkumem byly u informantů mapovány také názory na to, jak sociální pedagogové vnímají Jakuba Jana Rybu coby morální autoritu a vzor pro současnou populaci. Jestliže u předchozích dvou výzkumných otázek byly výsledky výzkumu nejednoznačné až rozporné, pak u této výzkumné otázky byly naopak nejvíce jednoznačné. Drtivá většina informantů totiž považuje Rybu jednak za morální autoritu, jakož i za vzor pro současnou populaci. V centru pozornosti výzkumu bylo i vnímání osobnosti Jakuba Jana Ryby coby celku ze strany sociálních pedagogů. Výzkum zde vcelku jednoznačně zjistil, že ve shodě s většinou populace informanti chápou Rybu zejména jako hudebního skladatele. Daleko méně byl Ryba ze strany informantů celkově vnímán jako komplexní osobnost, národní buditel, sociální pedagog či učitel. Konečně výzkum taktéž zjišťoval, zda je podle sociálních pedagogů Jakub Jan Ryba historickou osobností, kterou lze zařadit po bok jiných velikánů naší historie. K tomuto informanti odpovídali v zásadě trojím způsobem – že je Ryba podle nich buď významnou osobností českého národního obrození, nebo významnou osobností české pedagogiky či významnou osobností počátků sociální pedagogiky u nás.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1.]BAKOŠOVÁ, Z. *Sociálna pedagogika: (vybrané problémy)*. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 1994. 80 s. ISBN 80-223-0817-X.
- [2.]BAKOŠOVÁ, Z. a kol. *Sociální pedagogika*. 1. vyd. Bratislava: Svornost', 2005. 165 s. ISBN 80-10-00485-5.
- [3.]BĚL, J. *Jakub Jan Ryba: rodák z Přeštic: naroden 26.10. 1765 v Přešticích, zemrel 8.4. 1815 u Rožmitálu: 180. výročí úmrtí - 230. výročí narodení*. Přeštice: Městský úřad, 1995. 60 s.
- [4.]BERKOVEC, J. *Slavný ouřad učitelský: kapitoly o kantorech a jejich hudbě*. Vyd. 1. Příbram: Městský úřad, 2001. 175 s. ISBN 80-238-7750-X.
- [5.]BÍBA, V. D. Životopis Jakuba Jana Ryby, bývalého učitele rožmitálského a čestného měšťana plzeňského. In: *Učitelský sborník*, 1860.
- [6.]BOBÍKOVÁ, L. *Životní radosti i strasti autora slavné půlnoční* [online]. 24. prosince 2014. [cit. 2016-03-14]. Dostupné z: <<http://www.novinky.cz/vanoce/355685-zivotni-radosti-i-strasti-autora-slavne-pulnocni.html>>.
- [7.]BRADNOVÁ, H. a kol. *Encyklopedický slovník*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1993. 1253 s. ISBN 80-207-0438-8.
- [8.]BRODNÍČEK, J. *Jakub Jan Ryba - pedagog*. Rožmitál pod Třemšínem: Městské kulturní středisko, 1990. 45 s.
- [9.]CMÍRAL, A. J. J. Rybův Kancyonálek pro českou školní mládež. In: *Cyril*, 1916, roč. XLII, č. 7, s. 110 a 111.
- [10.]ČAPKA, F. *Dějiny českých zemí 1800-1918*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2003. 228 s. ISBN 80-210-3078-X.
- [11.]ČERNUŠÁK, G., ŠTĚDRONĚ, B., NOVÁČEK, Z. (red.). *Československý hudební slovník osob a institucí. Sv. 2, M-Ž*. 1. vyd. Praha: Státní hudební vydavatelství, 1965. 1080 s.
- [12.]DLABACZ, J. G. *Allgemeines historisches Künstler-Lexikon für Böhmen zum Teil auch für Mähren und Schleisen*. Praha, G. Haase, 1815. 898 s.

- [13.] FRAIS, J. *Reformy Marie Terezie a Josefa II.: (nejen v českých a moravských zemích)*. Vyd. 1. Třebíč: Akcent, 2005. 156 s. ISBN 80-7268-337-3.
- [14.] HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace. 2., aktualiz. vyd.* Praha: Portál, 2008. 407 s. ISBN 978-80-7367-485-4.
- [15.] HERRE, F. *Marie Terezie*. Vyd. 1. Praha: Brána, 1996. 277 s. ISBN 80-85946-41-6.
- [16.] HOYEROVÁ, I. *Jakub Jan Ryba skladatel* [online]. © 2013 Společnost JJR. [cit. 2016-03-15]. Dostupné z: <<http://www.jakubjanryba.cz/index.php/jakubjanryba/ryba-skladatel-a-jeho-dilo>>.
- [17.] HOYEROVÁ, I. *Jakub Jan Ryba*. Rožmitál pod Třemšínem: Společnost Jakuba Jana Ryby a Praha Mystica, 2015. 301 s. ISBN 978-80-86767-12-3.
- [18.] HRADEČNÁ, M. a kol. *Vybrané problémy sociální pedagogiky. 1. vyd.* Praha: Karolinum, 1995. 89 s. ISBN 80-7184-015-7.
- [19.] JANUSOVÁ, J. *Marie Terezie – legendy a skutečnost. 1. vyd.* Ostrava: Amosium Servis, 1991. 194 s. ISBN 80-85498-05-7.
- [20.] JANUSOVÁ, J., KÁŇA, O. *Její Veličenstvo Marie Terezie. 1. vyd.* Praha: Mladá fronta, 1987. 174 s.
- [21.] JŮVA, V. a kol. *Základy pedagogiky pro doplňující pedagogické studium*. Brno: Paido, 2001. 118 s. ISBN 80-85931-95-8.
- [22.] JŮZL, M. *Základy pedagogiky*. Brno: Institut mezioborových studií, 2010. 185 s. ISBN 978-80-87182-02-4.
- [23.] KANT, I. What is Enlightenment? In: FRIEDRICH, C. J. *The philosophy of Kant: Immanuel Kant's moral and political writings*. New York: Random House 1949. 476 s.
- [24.] KASPER, T., KASPEROVÁ, D. *Dějiny pedagogiky. Vyd. 1.* Praha: Grada Publishing, 2008. 224 s. ISBN 978-80-247-2429-4.
- [25.] KLÍMA, P. a kol. *Koncept studijního oboru a vzdělávacího programu sociální pedagogika. Závěrečná zpráva rozvojového projektu FRVŠ*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 1993.
- [26.] KRAUS, B. K vývoji české sociální pedagogiky. *Pedagogika*, 2007, roč. LVII, č. 2, s. 132 až 144. ISSN 0031-3815.

- [27.] KRAUS, B., POLÁČKOVÁ, V. a kol. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.
- [28.] KULÍŘOVÁ, K., SANDER, R. *Patenty: katalog sbírky patentů Státního ústředního archivu v Praze*. Praha: Archivní správa Ministerstva vnitra, 1956. 242 s.
- [29.] MAŇOUR, J. J. Ryba. In: *Die Musik in Geschichte und Gegenwart*. Sv. 13. Kassel: Bärenreiter-Verlag, 2005, s. 719 až 721.
- [30.] MATOUŠEK, O. *Slovník sociální práce*. 2., přeprac. vyd. Praha: Portál, 2008. 272 s. ISBN 978-80-7367-368-0.
- [31.] *Město Rožmitál pod Třemšínem* [online]. 14. března 2016. [cit. 2016-03-14]. Dostupné z: <<http://www.rozmitalptr.cz/m/>>.
- [32.] MORKEŠ, F. *Největší reforma školství v dějinách, 230. výročí Všeobecného školního řádu* [online]. © 2010 – 2013 Učitelství noviny, ČTK. [cit. 2016-03-19]. Dostupné z: <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=4731>>.
- [33.] MÜLLEROVÁ, L. (ed.) a kol. *Vybrané kapitoly ze sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Ústí nad Labem: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem, 2002. 190 s. ISBN 80-7044-458-4.
- [34.] NĚMEC, V. *České národní obrození*. [online]. © 1997-2016. [cit. 2016-03-18]. Dostupné z: <<http://www.dejepis.com/ucebnice/ceske-narodni-probuzeni/>>.
- [35.] NĚMEČEK, J. *Jakub Jan Ryba*. Praha: Orbis, 1949. 35 s.
- [36.] NĚMEČEK, J. *Jakub Jan Ryba: život a dílo*. 1. vyd. Praha: Státní hudební vydavatelství, 1963. 362 s.
- [37.] NĚMEČEK, J. Z didaktických prací Jakuba Jana Ryby. In: *Pedagogika*, 1958, roč. 8, č. 4, s. 468 až 478. ISSN 0031-3815.
- [38.] *Osobnosti Přešticka*. 3., dopl. a rozš. vyd. Plzeň: APEX-ART, 2012. 127 s. ISBN 978-80-87600-03-0.
- [39.] PECHA, L. K vymezení sociální pedagogiky. *Pedagogická orientace*, 1993, č. 8-9, s. 90 až 93. ISSN 1211-4669.
- [40.] POŠTOLKA, M. J. J. Ryba. In: SANLEY, S. (ed.). *The New Grove Dictionary of Music and Musicians*. 6. vyd. London: Macmillan Publisher Limited, 1980. 880 s. ISBN 0-333-23111-2.

- [41.] PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 4. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2003. 322 s. ISBN 80-7178-772-8.
- [42.] *Prvotiny pěkných umění neb Literární přílohy k císařským král. Vídeňským novinám na rok 1813*. Wien, 1813.
- [43.] REJZEK, J. *Český etymologický slovník*. 2., nezměn. vyd. Voznice: Leda, 2012. 752 s. ISBN 978-80-7335-296-7.
- [44.] RYBA, J. A. Deník Dr. med. Josefa Ryby. In: *Československá oftalmologie*, 1981, roč. 71, č. 3, s. 215 až 465. ISSN: 0009-059X.
- [45.] RYBA, J. J. *Jakub Jan Ryba o svém hudebním životě*. 1. vyd. Praha: Edition Č. H., 1946. 74 s.
- [46.] RYBA, J. J. *Kancyonálek pro Českou školní mládež: obsahující nábožné, mravné a rozličná dobrá a užitečná naučení mládeži podávající zpěvy*. V Praze: U Bohumila Haase, 1808. 161 s.
- [47.] RYBA, J. J. *Můj život a hudba*. 1. vyd. Rožmitál pod Třemšínem: Společnost Jakuba Jana Ryby, 2005. 51 s. ISBN 80-7050-476-5.
- [48.] RYBA, J. J. *Radovánky nevinných dětí o vánocích, což svým milým žákům a všem milým českým krajanům obětuje Jakub Jan Ryba, školní učitel na farní škole rožmitálské*. V Praze: Josef Baše, Oldřich Brusnický, Dr. Hynek Bulín, Antonín Zatloukal, 1934. 26 [II] s.
- [49.] RYBA, J. J. *Školní deníky Jakuba Jana Ryby*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. 288 s.
- [50.] SLAVÍK, F. A. *Život a působení Jakuba Jana Ryby, bývalého učitele Rožmitálského a měšťana Plzeňského, skladatele hudebního a spisovatele*. V Praze: Fr. A. Urbánek, 1888. 77 s. Dostupné též z: <http://kramerius.mzk.cz/search/i.jsp?pid=uuid:e0c19c51-1182-4382-a0c8-c118d6400fcb>.
- [51.] SOMR, M. a kol. *Dějiny školství a pedagogiky: celostátní vysokoškolská učebnice pro studenty skupiny studijních oborů 76 Učitelství na fakultách připravující učitele v ČSR*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 359 s.
- [52.] SPĚVÁČEK, V. *Jakub Jan Ryba: vychovatel našeho lidu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 183 s.

- [53.] ŠLOSAR, D., ŠTĚDRONĚ, M. Podíl Jakuba Jana Ryby na vzniku novočeské hudební terminologie. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, *Studia minora facultatis philosophicae universitat brunensis*, H 19-20, 1984, s. 45 až 51.
- [54.] ŠVARŤÍČEK, R., ŠEĎOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. 377 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
- [55.] TEICHMAN, J. *Z českých luhů do světa: průkopníci české hudby*. 2. vyd., v SNKLHU 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. 252 s.
- [56.] VEBER, V. a kol. *Dějiny Rakouska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 727 s. ISBN 80-7106-491-2.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

apod. a podobně

např. například

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 Matriční záznam o narození a křtu J. J. Ryby

Obrázek 2 Jakub Jan Ryba – fiktivní podoba

Obrázek 3 Mohyla z roku 1933 na místě Rybova skonu

SEZNAM PŘÍLOH

P I Rešerše použité literatury

P II Transkripce rozhovoru s informantkou Klárou

PŘÍLOHA P I: REŠERŠE POUŽITÉ LITERATURY

BĚL, J. *200 let České vánoční mše Jakuba Jana Ryby*. Přeštice, Městský úřad. 1996. Bez ISBN.

Tato publikace, byla vydána na počest výročí prvního veřejného uvedení české, nejznámější církevní, pastorální skladby, kterou zkomponoval Jakub Jan Ryba v roce 1796. Publikace je poměrně vzácná, jelikož vznikla ve velmi malém nákladu a povětšinou v knihovnách bývá pouze na zapůjčení do studoven.

BĚL, J. *Jakub Jan Ryba, rodák z Přeštic: narozen 26.10 1765 v Přešticích, zemřel 8. 4. 1815 u Rožmitálu: 180 výročí úmrtí - 230 výročí narození*. Prštice. 1995. Tisk V. Hanzar. Bez ISBN.

Šedesáti stránková brožura je velmi krátkým a koncentrovaným dílem, které mapuje život a tvorbu (pedagogickou i hudební) Jakuba Jana Ryby, jakožto i dobu ve které žil. Zabývá se i historickým popisem geografických míst kolem Rožmitálska.

DISMAN, M. *Úvod do metod společenského výzkumu*. Praha. 1964. SPN,17 - 405 – 64.

Tato klasická příručka z poloviny šedesátých let minulého století, se zaměřuje na základní metody kvantitativního a kvalitativního výzkumu, ve všech jeho fázích. Není tak podrobná jako například práce Chrásky či Gavory.

HROCH, M. *Národy nejsou dílem náhody*. Praha, SLON. 2011. ISBN 978-80-7419-010-0.

Toto dílo známého historika se zabývá vyvracením teorie „svérázného sociálního inženýrství“ jakožto stvořitele národů. Autor poskytuje jakýsi návod, jak nepodceňovat a nezlehčovat pohled na minulost a přitom jí využít při budování současnosti a budoucnosti. Dílo autorovi posloužilo hlavně v pasážích o Národním obrození v Česku a na Moravě.

HROCH, M. *Pohledy na národ a nacionalismus*. Praha, SLON. 2003. ISBN 80-86429-20-

Výběr autorů, pod vedením historika Hrocha, se zabývá chápáním a bádáním mnoha historiků, sociologů, filozofů, politologů, etnologů, antropologů, literárních vědců a lingvistů od poloviny 19. století, v problematice chápání národů ve své podstatě a nacionalismem. Interdisciplinární, názorovou podobu zastupují v knize tyto vědci: Ernest Renan, Otto Bauer, Friedrich Meinecke, Karl W. Deutsch, Eugen Lemberg, Hans Kohn, Elie Kedourie, Eric Hobsbawm, Gale Stokes, Tom Nairn, Walker Connor, John A. Armstrong, Jozef Chlebowczyk, Raymond Grew, Etienne Balibar, Benedict Anderson, Anthony D. Smith, Hedva Ben-Israel, John Breuilly, Otto Dann, Shmuel Eisenstadt, Bernhard Giesen, Rogers Brubaker, Paul James, Ernest Gellner a Marek Waldenberg

JŮZL, M. *Základy pedagogiky*. Brno: IMS Brno. 2001.

Toto učební skriptum docenta Jůzla se zabývá kompletní historií pedagogiky a pedagogů. Dílo mapuje počátky pedagogiky od doby starořecké a římské až po dvacáté století. Mimo jiné je jedeno z mála, které hovoří o personě Jakuba Jana Ryby.

KELLER, J. *Dějiny klasické sociologie*. Praha, SLON. 2005. ISBN 978-80-86429-52-6

Celosvětově uznávaný, český profesor sociologie shrnuje ve své knize učení významných sociologů 19. a 20. století (počátek). Usiluje o propojení tradičního chápání společnosti a dnešním chápáním společnosti, s jejími nejaktuálnějšími problémy.

KOČÍ, J. *České národní obrození*, Praha, Svoboda. 1978.

Autor této poměrně obsáhlé knihy (458 stran), prochází kompletně Národní obrození do velmi podrobných detailů, jakožto i „josefínskou dobu a reformu“.

VEBER, V. a kol. *Dějiny Rakouska*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002. 727 s. ISBN 80-7106-491-2.

Dějiny Rakouska V. Vebera a kolektivu popisuje souhrnnou a komplikovanou historii rakouské a rakousko-uherské říše, akcentuje nelehké česko-rakouské soužití a ústí v popis problematiky existence Rakouska, jak jej známe dnes.

BERKOVEC, J. *Slavný ouřad učitelský: kapitoly o kantorech a jejich hudbě*. Vyd. 1. Příbram: Městský úřad, 2001. 175 s. ISBN 80-238-7750-X.

Ve svazku ze série Kapitoly a kantorech a jejich hudbě se autor J. Berkovec věnuje životu, hudebnímu dílu a učitelské praxi skladatele J. J. Ryby.

BÍBA, V. D. Životopis Jakuba Jana Ryby, bývalého učitele rožmitálského a čestného měšťana plzeňského. In: Učitelství sborník, 1860.

V biografii J. J. Ryby se V. D. Bíba zabývá pedagogickým působením i osobním životem významného českého skladatele.

BOBÍKOVÁ, L. Životní radosti i strasti autora slavné půlnoční [online]. 24. prosince 2014. [cit.

Kratší článek L. Bobíkové se zaměřuje na život a tragický skon J. J. Ryby, popisuje jeho působení v Rožmitálu pod Třemšínem a sumarizuje nejzásadnější skladatelova díla.

BRODNÍČEK, J. Jakub Jan Ryba - pedagog. Rožmitál pod Třemšínem: Městské kulturní středisko, 1990. 45 s.

J. Brodničec ve svazku Jakub Jan Ryba – pedagog nabízí zevrubnou biografii hudebního skladatele a učitele od jeho narození, přes působení v Rožmitálu pod Třemšínem až po tragickou smrt ve Voltuši.

CMÍRAL, A. J. J. Rybův Kancyonálek pro českou školní mládež. In: Cyril, 1916, roč. XLII, č. 7, s. 110 a 111.

V díle Rybův Kancyonálek pro českou školní mládež se A. Cmíral zabývá Rybovými teoretickými myšlenkami o vztahu pedagoga, rodičů a dětí a hypotetizuje fenomén dokonalého učitele. Dále je nabízen Rybův pohled na užitečnost hudby ve výchově a jeho návrh na vhodné metodiky náboženské výchovy.

ČERNUŠÁK, G., ŠTĚDRONĚ, B., NOVÁČEK, Z. (red.). Československý hudební slovník osob a institucí. Sv. 2, M-Ž. 1. vyd. Praha: Státní hudební vydavatelství, 1965. 1080 s.

Československý hudební slovník osob a institucí mapuje tuzemskou hudební scénu všech důležitých post a subjektů hudební kultury v českých zemích a na Slovensku. Dílo uvádí zhruba 11 000 hesel a navazuje na něj aktualizovaný Český hudební slovník osob a institucí.

HOYEROVÁ, I. Jakub Jan Ryba skladatel [online]. © 2013 Společnost JJR. [cit. 2016-03-15].

Internetová publikace I. Hoyerové představuje J. J. Rybu a jeho osobnost na poli české hudby a pedagogiky. Shrnuje některé poznatky hudebních vědců a přikládá jejich komentáře.

KASPER, T., KASPEROVÁ, D. Dějiny pedagogiky. Vyd. 1. Praha: Grada Publishing, 2008. 224 s. ISBN 978-80-247-2429-4.

Dějiny pedagogiky akcentují vývoj pedagogické praxe evropského školství v českých zemích – na popisu období od 17. až do 20. století ukazuje, jak se daná problematika měnila a vyvíjela, jaké byly trendy a nové koncepce práce se studenty (nejen) pedagogických fakult.

NĚMEČEK, J. Jakub Jan Ryba. Praha: Orbis, 1949. 35 s.

J. Němeček v knize Jakub Jan Ryba nabízí kratší pohled na skladatelův život a jeho pedagogické působení v Rožmitálu pod Třemšínem.

NĚMEČEK, J. Jakub Jan Ryba: život a dílo. 1. vyd. Praha: Státní hudební vydavatelství, 1963. 362 s.

V další z biografí J. J. Ryby autor J. Němeček navazuje na předchozí publikaci z roku 1949. Ve skladatelově životopise se Němeček J. J. Rybou zabývá popisněji a nabízí i výčet jeho díla.

NĚMEČEK, J. Z didaktických prací Jakuba Jana Ryby. In: Pedagogika, 1958, roč. 8, č. 4, s. 468 až 478. ISSN 0031-3815.

Odborník na osobnost J. J. Ryby J. Němeček ve článku Z didaktických prací Jakuba Jana Ryby pro periodikum Pedagogika rozebírá Rybu především jako hudebního a literárního historika.

Osobnosti Přešticka. 3., dopl. a rozš. vyd. Plzeň: APEX-ART, 2012. 127 s. ISBN 978-80-87600-03-0.

Publikace Osobnosti Přešticka nabízí medailonky významných osobností regionu a mezi ostatními neopomíjí ani rodáka J. J. Rybu.

REJZEK, J. Český etymologický slovník. 2., nezměn. vyd. Voznice: Leda, 2012. 752 s. ISBN 978-80-7335-296-7.

Český etymologický slovník postihuje jazykový vývoj spisovných i některých nespisovných forem slov českého jazyka a nabízí jejich výklad i ve vzájemné kontextualitě. Kromě původních slov nabízí i výklad slov přejatých z jiných jazyků.

RYBA, J. A. Deník Dr. med. Josefa Ryby. In: Československá oftalmologie, 1981, roč. 71, č. 3, s. 215 až 465. ISSN: 0009-059X.

Syn J. J. Ryby a český oftalmolog J. A. Ryba ve svém deníku vzpomíná na otce, nabízí jeho biografii i zdravotní stav a neuduhy, čímž se liší od většiny biografii J. J. Ryby.

RYBA, J. J. Jakub Jan Ryba o svém hudebním životě. 1. vyd. Praha: Edition Č. H., 1946. 74 s.

Rybova autobiografie nabízí skladatelovu sebereflexi nad hudební činností – jak teoretickou, tak praktickou.

RYBA, J. J. Kancyonálek pro Českou školní mládež: obsahující nábožné, mravné a rozličná dobrá a užitečná naučení mládeži podávající zpěvy. V Praze: U Bohumila Haase, 1808. 161 s.

Kancyonálek pro Českou školní mládež nabízí Rybův vlastní pohled na učitelskou, mravní a náboženskou výchovu mládeže. Dílo poskytuje také řadu zpěvů pro žáky a hudební nauku.

RYBA, J. J. Můj život a hudba. 1. vyd. Rožmitál pod Třemšínem: Společnost Jakuba Jana Ryby, 2005. 51 s. ISBN 80-7050-476-5.

Přetisk původního rukopisu (v němčině) J. J. Ryby poskytuje přehled skladatelské tvorby a jeho životopisná data. V publikaci se autor vyznává z lásky k pedagogické i skladatelské činnosti, z hluboké víry a z obdivu k hudbě jako takové i autorské od svých skladatelských kolegů.

RYBA, J. J. Radovánky nevinných dětí o vánocích, což svým milým žákům a všem milým českým krajánkům obětuje Jakub Jan Ryba, školní učitel na farní škole rožmitálské. V Praze: Josef Baše, Oldřich Brusnický, Dr. Hynek Bulín, Antonín Zatloukal, 1934. 26 [II] s.

Radovánky nevinných dětí o vánocích nabízí Rybovy návrhy na aktivitu žáků v čase vánočních svátků, zpěvy a koledy a jistou metodologii mravní výuky mládeže.

RYBA, J. J. Školní deníky Jakuba Jana Ryby. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1957. 288 s.

Kniha popisuje učitelskou praxi a vlastní tvorbu po čas působení J. J. Ryby v Rožmitálu pod Třemšínem; zdůrazňuje především Rybův vztah k pedagogickému povolání.

SLAVÍK, F. A. Život a působení Jakuba Jana Ryby, bývalého učitele Rožmitálského a měšťana Plzeňského, skladatele hudebního a spisovatele. V Praze: Fr. A. Urbánek, 1888. 77 s.

Knihy o životě J. J. Ryby – jedná se o autobiografii, již Ryba napsal pro své děti, a roku 1888 byla otištěna Františkem Slavíkem. Spis pojednává o Rybových předcích a celkovém rodokmenu a dále nabízí skladby, které byly již dříve vydány.

SPĚVÁČEK, V. Jakub Jan Ryba: vychovatel našeho lidu. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984. 183 s.

V. Spěváček v díle Jakub Jan Ryba: vychovatel našeho lidu sumarizuje život a J. J. Ryby a přenáší jeho pedagogické působení do širšího kontextu českých zemí.

ŠLOSAR, D., ŠTĚDRONĚ, M. Podíl Jakuba Jana Ryby na vzniku novočeské hudební terminologie. In: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, Studia minora facultatis philosophicae universitatis brunensis, H 19-20, 1984, s. 45 až 51.

D. Šlosar a M. Štědroň v krátkém článku pro Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity akcentují dopad Rybovy hudební činnosti na terminologii v hudbě, jak ji známe a používáme – vychází jak z Rybovy praxe, tak jeho pohledů na hudební nauku.

TEICHMAN, J. Z českých luhů do světa: průkopníci české hudby. 2. vyd., SNKLHU 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1959. 252 s.

Aneb o životě a díle českých skladatelských mistrů – od starších generací (J. Mysliveček, J. Benda, J. L. Dusík, B. M. Černohorský, J. V. Stamic, A. Rejcha) přes obrozeneckou dobu (J. J. Ryba, F. Škroup) až po podrobnější seznámení s obdobím Bedřicha Smetany (samotný B. Smetana, A. Dvořák či Z. Fibich). Závěr publikace se věnuje hudební moderně (L. Janáček, J. Suk, O. Ostrčil, J. B. Foerster, V. Novák).

PŘÍLOHA P II: TRANSKRIPCE ROZHOVORU S INFORMANTKOU KLÁROU

Představení se, vysvětlení účelu provádění rozhovoru, ujištění o zachování anonymity, zajištění souhlasu s pořízením záznamu rozhovoru.

Výzkumník: „Kdo byl podle vás Jakub Jan Ryba? Co je vám o této osobě známo?“

Klára: „Podle mě se Ryba musí vnímat komplexně. Jak to chápu já, tak on nechtěl být vyloženě konkrétně něco. Nechtěl být jen pedagog nebo skladatel či cokoliv jiného. Vše, co dělal a čemu věnoval své úsilí, mělo jediný cíl – aby byl svět kolem nás lepší. Pro tento cíl skládal, proto učil děti podle svého nejlepšího vědomí a svědomí, proto působil na lidi ve svém okolí...“.

Výzkumník: „Jak vnímáte dobu a místo, kde žil a pracoval Jakub Jan Ryba?“

Klára: „Asi před třemi lety jsem projížděla přes Rožmitál pod Třemšínem a nenechala jsem si ujít expozici v Podbrdském muzeu, jejíž součástí je i památník Jakuba Jana Ryby. Provázela tam moc příjemná průvodkyně, která o Rybovi hodně věděla a poutavě o něm dokázala vyprávět. Takže díky ní vím o Rybovi, to co vím. Místo tedy v jeho dnešní podobě znám. O době vím, že to bylo za národního obrození.“

Výzkumník: Co je podle vás důvodem toho, že v současnosti ví velká část o Jakubu Janu Rybovi jen to, že to že to byl „... nějaký skladatel, který napsal nějakou koledu...“?

Klára: „Bude to asi tím, že se o něm učí docela málo. Já sama si jej pamatuji jen z hudebky a pak možná z dějepisu, kde jsem se dozvěděla o něm zase hlavně to, že složil Hej mistře... Možná by to chtělo jej víc popularizovat. Nevím.“

Výzkumník: „Domníváte se, že by v současnosti mělo být na školách v příslušných předmětech více probíráno, kdo byl Jakub Jan Ryba a čemu se věnoval?“

Klára: „Kdybych toho o Rybovi věděla tak málo, než před návštěvou muzea v Rožmitálu, tak bych asi nad tou vaší otázkou kroutila nevěřičně hlavou. Ale díky tomu, že jsem měla možnost se mu dostat takříkajíc „pod kůži“, tak jsem jednoznačně přesvědčena o tom, že by si to Ryba zasloužil. Nedá se o něm říct, že by byl takovým velikánem, jako byl třeba Komenský, ani nepůsobil ve velkém městě, takže se mu ani nemohlo dostat takového věh-

lasu. Čím by však mohl být příkladem hodným následování, je to, že i de facto na vesnici dělal pedagogickou práci s plným nasazením. Tím prokázal, že i v takovém prostředí je možné dělat takovou práci na vysoké úrovni a že by byla škoda, kdyby upadla v zapomnění.“

Výzkumník: Jak hodnotíte metody a postupy uplatňované Jakubem Janem Rybou při jeho výchovném působení?

Klára: „Z toho, co jsem slyšela při návštěvě muzea, tak byl Ryba ve škole velmi lidský a díky tomu i vcelku úspěšný. Ryba šel bez ohledu na následky vlastně hlavou proti zdi. V době, kdy byl pan farář na špici v žebříčku postavení osob na vesnici, Ryba neváhal vystoupit proti jeho požadavkům na výuku, které byly jednoznačně zpátečnické. I když za to trpěl, chtěl, aby děti rozuměly tomu, co se učí a dělal pro to vše, co šlo. To je, myslím, příklad hodný následování i v dnešní době.“

Výzkumník: „Měly by podle vás tyto metody a postupy nárok na úspěch v současnosti?“

Klára: „Tady odpovím jen stručně, že jsem o tom přesvědčena.“

Výzkumník: „Čím byl podle vás Ryba více? Pedagogem, sociálním pracovníkem-pedagogem, hudebním skladatelem či národním buditelem?“

Klára: „K tomuto jsem se dle mého vyjádřila už dříve, tak se asi zopakuju. Pro mě je Ryba komplexní osobnost. Byl to učitel, skladatel a také byl čímsi, co by se dnes dalo označit jako sociální pedagog, ale pořád to byl hlavně člověk, který chtěl udělat svět lepším místem pro život a tomuto hlavnímu cíli podřizoval své snažení. Kromě toho byl Ryba i vzorný manžel a rodič. Obdivuji jeho činorodost a píli, s jakou se do všeho vrhal. Nedokážu pochopit, kde na to vše bral tolik času a energie.“

Výzkumník: „Byl podle vás Jakub Jan Ryba sociálním pedagogem?“

Klára: „U předchozí otázky jsem se k tomuto vyjádřila jasně, ale zopakuji to. Ryba byl podle mého názoru i sociální pedagog.“